

Yûnus'ta Hak ve Halk Sevgisi

Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ

eskişehir 2013

TÜRK DÜNYASI KÜLTÜR BAŞKENTİ

YÛNUS'TA HAK
ve
HALK SEVGİSİ

Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ

Yûnus'ta Hak ve Halk Sevgisi 'nin yayın hakları
Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı'na aittir.

ISBN
978-605-149-000-7

Nisan 2013
10 bin adet basılmıştır.

Sayfa Düzeni
Burcu COŞGUN

Basım Yeri
Sistem Ofset, İvedik Organize Sanayi Ağaç İşleri Yapı Kooperatifi
521. Sokak No: 32/34 Yenimahalle / ANKARA

YÛNUS'TA HAK ve HALK SEVGİSİ

Hazırlayan
Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ

Eskişehir Valiliği B:17 Odunpazarı/ Eskişehir
Telefon: (222) 221 90 00/3335 - Fax: (222) 234 53 86
www.eskisehir2013.org.tr/ bilgi@eskisehir2013.org.tr

Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ

1942 Konya doğumlu. 1965'te İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nden mezun oldu. Orta dereceli okullarda öğretmenlik yaptı. Tasavvuf Tarihi dersi için yapılan sınavla, 1969 sonlarında İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü'ne atandı. Enstitü 1982'de Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne dönüştü. Bu kurumda 40 yıla yakın Tasavvuf dersleri okuttu. Kazakistan'da Hoca Ahmed Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesinde 6 ay öğretim üyeliği yaptı. Mayıs 2009'da emekli oldu.

*Rahmetli annem ve babam **Leylâ**
ve **Osman Demirci**'nin aziz ruhlarına...*

Mehmet Demirci

TELİF Kitapları:

Yûnus'ta Hak ve Halk Sevgisi

Türkistan Notları

Yahya Kemal ve Mehmed Akif'te Tasavvuf

Mevlânâ ve Mevlevî Kültürü

Sorularla Tasavvuf ve Tarikatler

İbâdetlerin İç Anlamı

Gönül Dünyamızı Aydınlatanlar

Nûr-i Muhammedî

Mesnevi Hikâyelerinden Dersler

Hadislerle Tasavvuf Kültürü

Tarihten Günümüze Tasavvuf Kültürü-Makaleler

Tarihi-Tasavvufî Menkıbeler ve Yorumları

40 Levha 40 Yorum

İyiler ve İyilikler

Çeviri ve yayına hazırladıkları:

Nurlar Hazînesi (İbn Arabî'den çeviri 101 Kudsî Hadis)

Osmanlı Tasavvuf Kültürü (Kasîde-i Tâiyye Şerhi, İbn Fârız-Ankaravî)

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ/11

ÖNSÖZ/13

GİRİŞ/17

A. Yûnus Emre ve Devri Hakkında/17

B. Yunus Emre Menkıbelerine Tasavvufî Yorumlar/20

1- Buğday Mı Himmet Mi?/21

2. 40 Yıl Hizmet/24

3. Kilidinin Açılması/26

4. Seyahat-Gurbet/27

5. Velî Kimdir?/29

6. Molla Kasım/31

7. Kitap Bilgisi – Keşif Bilgisi/33

8. Boşalmak Ve Dolmak/34

9. Tapduk'un Tapusunda/35

BİRİNCİ BÖLÜM

YÛNUS EMRE'DE İLÂHÎ AŞK

A. TASAVVUFTA İLÂHÎ AŞK/39

1. Tasavvuf Hakkında/39

2. İlâhî Aşk/45

B. YÛNUS'UN ŞİİRLERİNDE İLÂHÎ AŞK/47

1. Aşk Ezelîdir, Hilkatın Sebebidir ve Cihanşümuldür/49

2. Aşk Sarhoşluğu ve Coşkunluğu/53

3. Âşık Harap Vaziyettedir, Kınayana da Aldırmaz/66
4. Âşık Uryandır, Dünyâsı ve Maddesi Yıkıktır/73
5. Âşıkın Gözü Yaşlıdır/74
6. Aşk Derdinin Dermanı Yine Aşktır, Aşkdan Şikâyet Olmaz/77
7. Aşk Ehil Olmayana Anlatılamaz/84
8. “Bizim Sevdığımız Hak’tır, Halka Göz kaç Gelir”/86
9. Aşk İlimden Üstündür/87
10. Aşksız İman Taş Misâli Kurudur/89
11. Aşk Fânî Kılar, İkilikten Kurtarır, Tevhîdi Gerçekleştirir/93
12. Aşk Bilineni Unutturur, Boşaltıp Yeniden Doldurur/99
13. Aşk Ebedîleştirir, Âşık Ölmez/100
14. Aşk Güçlüdür, Menfiyi Müsbete Çevirir/102
15. Aşk Menfaatsiz ve Şuurlu Bir Kulluğa Yönelir/104
16. Aşk Kuru Ağacı Yeşertir, Dinamizm Kaynağıdır/107
17. Aşk Güzel Ahlâkı Gerçekleştirir/109
18. İlâhî Aşkdan İnsan Sevgisine/112

İKİNCİ BÖLÜM

YÛNUS EMRE’DE İNSAN SEVGİSİ

1. İnsanın Değeri/115
2. Dostun Dostunu Sevmek/117
3. Derviş Diğergâm Olur/119
4. “Benim İşim Sevi İçin/123
5. “Bir Kez Gönül Yıktın İse Bu Kıldığın Namaz Değil”/125
6. “Bir Hataya vardın İse”/127
7. “Yiğit İken Ölenler”/128
8. “Beri gel Barışalım”/129

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNDEN BUGÜNE YÛNUS

1. Millî Çerçeve ve Yûnus Emre/131
2. İnsanlığın Hizmetindeki Yûnus/134
3. Yûnus Emre Hûmanist mi İdi?/137

SONUÇ/143

E K L E R

- EK: 1. Yûnus Ahlâkından Çizgiler/147
EK: 2. Yûnus’un Diliyle Şekilcilikten Öze Dönüş/155
EK: 3. Mûsikî San’atı ve Yûnus İlâhîleri/159
EK: 4. Yûnus Emre’de Hz. Peygamber Sevgisi/165

BİBLİYOGRAFYA/169

SUNUŞ

Eskişehir 2013'te hem Türk Dünyası Kültür Başkenti hem de UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Başkentidir. Bu yıl aynı zamanda Cumhuriyetimizin kuruluşunun doksanıncı yılıdır.

Bu yıl, Türk kültür mirasının ne kadar zengin ve ne kadar çeşitli olduğunu, ne kadar geniş bir coğrafyada varlığını devam ettirdiğini ortaya koyma yılıdır. Bu yıl, başta çocuklarımız ve gençlerimiz olmak üzere, mümkün olduğu kadar çok insanı bu miras ile tanıştırma ve hemhal etme yılıdır. Bu yıl, çocuklarımız ve gençlerimize bu mirası çeşitlendirme, zenginleştirme, daha geniş bir coğrafyaya taşıma ve sonraki nesillere aktarma imkân ve kabiliyeti kazandırma yılıdır. Bu başarılabilirdiği takdirde, sadece Türk âlemi için değil herkes için daha güzel bir dünya mümkün olacaktır.

Bu eserin yukarıda belirtilen hedefleri gerçekleştirmeye vesile olmasını diliyor, emeği geçenlere ve katkıda bulunanlara teşekkür ediyorum.

Dr. Kadir KOÇDEMİR
Eskişehir Valisi
Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı
Yönetim Kurulu Başkanı

ÖNSÖZ

Her milletin târihinde çeşitli alanlarda isim yapmış kişiler vardır. Onlar, nesiller arasındaki kültür bağıını oluşturur ve milletin devamlılığını sağlama vazîfesi görürler. Yûnus Emre, bizim klâsikleşmiş şahsiyetlerimizin başında gelir. Duygu ve şiir diliyle, sâdece zamânına hitap etmemiş, 700 yıldan beri, her dem yeniden doğmuşçasına bir tâzelik içinde milletimize, hattâ bütün insanlığa seslenip durmuştur.

Bir milletin yaşaması ve devâmı için klâsiklerini tanınması ve tanıtması şarttır. “Kökü mâzîde olan âti” parolasına uygun olarak, kökleri derinlerdeki su kaynaklarına varabilen bir ağacın daha gür ve sağlıklı olacağı açıktır. Milletimize hayat suyu verecek bu tür kaynaklardan birisi Yûnus Emre’dir. O, şiirindeki sihirli kudretle, insanoğlunun duygu ve düşünce imkânlarını topyekün harekete geçirme sırrını yakalamış kimsedir.

Yûnus Emre bir inanış adamıdır, bir derviş-şâirdir. İnandığı ve yaşadığı prensipleri sâde fakat derin mânâlı mıs râlarla ifâde etmesini bilmiştir. Ondan bize kalanların iyice araştırılması ve çeşitli yönleriyle incelenmesinde büyük fayda vardır. Böylece yukarıda belirttiğimiz husus daha iyi gerçekleşecektir.

Bu çalışmamızda Yûnus Emre’nin “ilâhî aşk” ve “insan sevgisi” ağırlıklı şiirleri üzerinde durduk. Önce mevcut Dîvânları tarayarak bu tür şiirleri ayırdık, belli başlıklar altında toplanabilecekleri tasnif ettik. İmkân nisbetinde bunları açıklamaya ve yorumlamaya çalıştık.

Giriş bölümünde Yunus Emre ve devri hakkında kısa bilgi verdikten sonra, Yunus Emre menkıbelerini yorumlamaya çalıştık. Bilindiği gibi Yunus Emre tarihî kişiliğinden çok menkıbevî yönü ile tanınır. Menkıbelerin yer yer tarihten izler taşırsa da daha çok halk muhayyilesinin mahsulü olarak ortaya çıkıp yaygınlaşırlar. Biz burada görebildiğimiz Yûnus Emre menkıbelerinin hepsini, tasavvuf kültürü açısından değerlendirip yorumladık.

Birinci bölümde Tasavvuf ve tasavvufta ilâhî aşk hakkında kısaca bilgi verdik. Çünkü Yûnus'un şiirleri, özellikle inceleme konumuz içine girenler tamâmen tasavvuf düşüncesine dayanan parçalardır. Daha sonra Yûnus Emre'nin ilâhî aşk temalı şiirlerinden başlıcalarını, dînî ve tasavvufî mâlûmat ışığında açıkladık. Bu arada bâzı şiirlerin bütünlüğünün bozulmaması için, bir iki yerde tekrâra düşmeyi göze aldık. Yûnus Dîvânı'nda en fazla şiirin ilâhî aşka dâir olduğunu söyleyebiliriz. Biz sâdece belli alt başlıklar altında toplanabilecekler üzerinde durduk.

İkinci bölümde ise önce, dînî ve tasavvufî düşünce içerisinde insanın değerini anlatıp, Yûnus Emre'nin insan sevgisine verdiği önemi örnekleriyle ortaya koyduk. Bu sevginin teoride kalmayıp, aynı zamanda hayâta, uygulamaya yönelik olduğunu; bir bakıma İslâm ahlâkının canlı bir şekilde dile getirilmesine örnek teşkil ettiğini belirttik.

Üçüncü bölümde bu iki ana konu ışığında Yûnus'tan bize neler kaldığını, milletimizin mânevî ve kültürel hayâtında Yûnus Emre'nin etkilerini kısaca ortaya koymak istedik. Nihâyet, gerek kendi ferdimizin gerekse bütün insanlığın Yûnus düşüncesine olan ihtiyâcını belirtmeye çalıştık. Ekler bölümünde ise Yunus'la ilgili yayımlanmış birkaç yazıya yer verdik.

Kitabın ana gövdesi Türkiye İş Bankası'nın 1991'de düzenlediği "Yûnus Emre Eser Yarışması"nda ikincilik ödülü almış ve aynı yıl Selçuk yayınları arasında basılmıştı. Eklerle ikinci baskısı Kubbealtı neşriyatı arasında çıktı (1997). İlk iki baskıda kitabın ismi "Yûnus

Emre'de İlâhî Aşk ve İnsan Sevgisi" şeklinde idi. H yayınları arasında çıkan 3. baskıda imini biraz kısaltarak ve Menkıbe yorumlarını da ekleyerek "Yûnus'ta Hak ve Halk Sevgisi" adıyla vermiştim (2008).

Bu defa Eskişehir Valiliğinin talebiyle yeni bir baskının yapılmasına imkân doğdu. Kültür ve irfan adamı Vali Dr. Kadir Koçdemir'e teşekkür ederim. Kitabın okunması ve istifade edilmesi niyazıyla.

İzmir 2013

Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ

Dokuz Eylül Üniversitesi

İlâhiyat Fakültesi

Emekli Öğretim Üyesi

GİRİŞ

A. Yûnus Emre ve Devri Hakkında

Yûnus Emre XIII. yüzyılın ikinci yarısıyla XIV. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Doğum ve ölüm târihleri tahmînî olarak 638-720 / 1240-1320 şeklinde kabul edilir.¹ Yûnus'un gerçek hayâtı hakkındaki târihî bilgilerimiz yetersizdir. Bize kadar ulaşanlar daha çok menkıbe mâhiyetindedir. Şiirlerine bakarak düzgün bir tahsil gördüğü, Arapça ve Farsça'yı, dînî ilimleri ve devrinin öteki ilimlerini iyice bildiği söylenebilir. Tahsilini muhtemelen Konya'da yapmış, Anadolu, Sûriye ve Azerbaycan'ı gezip dolaşmıştır. Devrinin ilim ve irfan kurumları olan medrese ve tekke kültürüne vâkıftır, şahsiyetini yoğuran ise daha çok ikincisidir. Bugün Anadolu şehirleri onu paylaşamamaktadır. Çeşitli yerlerde makamı veyâ türbesi olmakla beraber, hâlen Karaman ile Sarıköy (Eskişehir'in Mihalıççık ilçesine bağlı bugünkü Yûnus Emre köyü) onu sâhiplenmede önde görünüyorlar.

Şurası bir gerçektir ki, Yûnus Emre gibi büyük şahsiyetler, şu veyâ bu şehrin ve bölgenin değil, bütün dünyânın hattâ insanlığın malıdır. Onun yattığı yer ise bütünüyle Türk milletinin kalbidir. Ondan bize kalan maddî unsurlar zengin ve zevkli bir menkıbeler yumağı ve eser olarak da *Risâletü'n-Nushiye* ile *Dîvân*'ıdır.

¹ Bk. Abdülbâki Gölpınarlı, *Yûnus Emre ve Tasavvuf*, 72-73, İstanbul 1961.

Yûnus Emre'nin çağı zaman dilimi olarak, Anadolu Selçukluları'nın sonu ile Osman Gazî devirlerini içine almaktadır. Bu devir Anadolu'sunda istilâlar, isyanlar ve yerleşme sıkıntıları ile çeşitli sosyal rahatsızlıkların ve iç huzursuzluklarının boy gösterdiği bir manzara hâkimdir. Haçlı seferleri, Moğol akınları, Bâbâî ve Cimri isyanları, saltanat kavgaları, huzursuzluğu ve maddî sıkıntıları doğuran başlıca âmiller olarak görülebilir.

Sosyal ve siyâsî hayâtın karma karışık olduğu bu devirde, dînî ve fikrî hayat da oldukça hareketlidir. Henüz bir tekke-medrese ayrılık ve zıtlaşmasının söz konusu olmadığı bu topraklarda, tasavvuf hareketinin oldukça yaygın ve hareketli olduğu görülür. Bunda, sosyal çalkantıların ve büyük sıkıntıların rolünden söz edilir. Gerçekten, maddî bakımdan huzursuzluk içinde olan kütlelerin, mânevî bir sığınak aramaları tabîî bir hâdisedir. Tasavvufun yayılmasında ikinci sebep olarak, Doğu'dan gelen büyük mutasavvıflar kfilesinin Anadolu'da uyandırdığı müsbet kaynaşmanın tesiri üzerinde de durulur.

Bu müsbet hareketlerin yanında, İslâm dünyasını içten çökertmek isteyen Bâtînî zümrelerinin faaliyetleri de dikkati çeker. Bâtîniye inançları, İslâm âleminin her tarafında ve bilhassa Anadolu ile pek sıkı maddî ve mânevî bağları olan Sûriye'de o sıralarda hayli yerleşmişti. Bunların tasavvuf perdesi altında, zamânın müsâadesinden ve hâdiselerin seyrinden faydalanarak türlü türlü oyunlar oynadığı görülür.²

Dînin zâhirini küçümseyen, îmânı sulandıran ve din bağımlı zayıflatan bu bâtinî inanış ve anlayış karşısında çok uyanık olmak gerekiyordu. Doğruyu yanlıştan, faydalıyı zararlıdan ayırt edebilecek bir dikkat ve hassâsiyete sâhip olmak lâzımdı. Bu görevi liyâkatle yapan bir zümre de çıktı. Bunlar: "Bu menfî cereyanlara rağmen, müslümanlığı bir sünger gibi emip bünyesinde hazm ve temsil ettikten sonra, onu tasavvuf kalıbı içinde tekrar İslâm âlemine iade etmiş olan bir sünnî mutasavvıflar kfilesidir."³ İşte Yûnus Emre bu kfilenin başında yer alır.

² Bk. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 206-207, Ankara, 1964.

³ Sâmîha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler*, 61, İstanbul 1976.

Tasavvuf hareketi muhtelif tarikatlerin çatısı altında kurumlaşmıştır. Temelde bunların özü bir olmakla berâber, isimleri farklıdır. Çeşitli tarikatlar Yûnus'u kendilerine mal etmek isterlerse de, o, tarikatlerin üstünde ve hepsini kucaklayan bir kimsedir, bir eren-şâirdir. *Vahdet-i Vücûd* düşüncesini ve tasavvufun inceliklerini, ilâhî aşkı islâmî ölçülere uygun bir şekilde dile getirmiştir.⁴ Bununla birlikte şüphesiz Yûnus Anadolu'da yetişen seleflerinin, Ahmet Yesevî ve onun Anadolu'daki tâkipçilerinin tesirindedir.⁵

O zamanlar Anadolu'da tasavvuf inanışının çok etkili olduğunu biliyoruz. Yûnus, devrinin tasavvuf inanış ve düşüncesini büyük bir kudret ve belâgatle dile getiren san'atkâr şahsiyettir. Bunu basit bir dille ve samîmiyetle ifâde ettiği için, tasavvuf esaslarını halk arasında kuvvetle yaymıştır. İslâm tasavvufunun inceliklerini sâdelikle, derinlikle ve hiç bir dar kalıp içine düşmeden dile getirmiştir. Bunu yaparken dikkatli ve ölçülüdür. Şöyle ki:

Yûnus hür düşüncelidir, fakat yukarıda sözünü ettiğimiz, dîni küçümseyen ve îmânı sulandıran bâtinî anlayışa geçit vermez. O, san'atkâr serbestliğine rağmen, inanışta dâimâ muhâfazakâr ve şer'î ölçülere sâdık kalarak hayat yolunun rehberi ve mürşidi bildiği büyük ve ilâhî aşkını, zühd ve ibâdet kalıpları içinde itidâl ve temkin ile sınırlamış büyük insandır.

Yûnus nerelidir, nasıl yaşamıştır, nerede ölmüştür? Bunlar o kadar mühim şeyler değildir. Yûnus ne yapmıştır? önemli olan budur. O halk diliyle ifâdesini bulan tasavvuf edebiyâtının en üstün şâiridir. *Ahmet Yesevî* ile başlayan bu tarzın, Yûnus'ta en üstün seviyeyi bulduğu kabul edilir.⁶ O, tasavvuf rûhunu kalıplardan çıkarıp, yukarıdaki ölçüler içinde amel hâline getiren ve hayâtın içine yaşanır halde karıştıran adamdır. Bu hâliyle ve san'atkâr yönüyle Yûnus Emre Anadolu ve Rumeli sâhasındaki, hattâ Azerbaycan'daki Türkler üzerinde, yüzyıllardan beri büyük bir nüfuz icrâ etmiş,⁷ şöhret ve tesiri bugüne kadar ulaşmıştır.

⁴ Faruk Kadri Timurtaş, *Yûnus Emre Divânı*, 24-25 İstanbul trz.

⁵ Köprülü, *age*, 336.

⁶ Bk. Nihad Sâmî Banarlı, *Târih ve Tasavvuf Sohbetleri* 197, İstanbul 1984.

⁷ Köprülü, *age*, 285.

B. Yunus Emre Menkıbelerine Tasavvufî Yorumlar

Yûnus Emre XIII. yüzyılın ikinci yarısıyla XIV. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Doğum ve ölüm târihleri tahminî olarak 638-720 / 1240-1320 şeklinde kabul edilir.⁸ Yûnus'un gerçek hayâtı hakkındaki târihî bilgilerimiz yetersizdir. Bize kadar ulaşanlar daha çok menkıbe mâhiyetindedir. Şiirlerine bakarak düzgün bir tahsil gördüğü, Arapça ve Farsça'yı, dînî ilimleri ve devrinin öteki ilimlerini iyice bildiği söylenebilir. Tahsilini muhtemelen Konya'da yapmış, Anadolu, Sûriye ve Azerbaycan'ı gezip dolaşmıştır. Devrinin ilim ve irfan kurumları olan medrese ve tekke kültürüne vâkıftır, şahsiyetini yoğuran ise daha çok ikincisidir. Bugün Anadolu şehirleri onu paylaşamamaktadır. Çeşitli yerlerde makamı veyâ türbesi bulunmaktadır.

Tarihi cephesinin kâfi miktarda bilinmemesi, Yunus'un ait olduğu tasavvufî zümre veya tarîkatin bilinmesini de zorlaştırmaktadır. O bakımdan “tarîkat” yapılanmasına sıcak bakmayan görüşlerin de etkisiyle Yunus'u “tarîkatlar üstü” bir şahsiyet olarak takdîm etmek gayretleri hep vardır.

Evet Yunus tarîkatlar üstüdür ama o tarîkat karşıtı veya tarîkat dışı olarak nitelenemez. Tarîkat tasavvufun kurumlaşmış şeklidir. Yani asıl olan tasavvuttur ve Yunus tasavvuf dünyasının insanıdır. Kurumlaşmış tasavvuf yani tarîkat mensuplarının tamamı, Yunus'u sever ve benimser. Belki bu haliyle tarîkatlar üstü yani tarîkatlerin ortaklaşa benimsediği bir insan olarak görülebilir.

Yunus'un yaşadığı dönemde Anadolu'da Mevlevîlik ve Bektaşîlik henüz oluşum halindedir. Rifailik vardır fakat yaygın değildir. Bâbâilik ve Kalenderîlik vardır, Yunus'un bunlarla doğrudan ilgisi tartışmalıdır. Tapduk Emre dolayısıyla Yesevî-Bektaşî çizgisinde olduğu söylenebilir.⁹

Yunus'un tarihi şahsiyeti hakkında elimizde daha çok yeterli bilgi olmasını gönül arzu ederdi. Ama bu bir üzüntü kaynağı değildir. Menkıbelerin de belli ölçüde aydınlatıcı özelliği vardır. Hatta menkıbeler şahısların geniş halk kitleleri nezdinde daha çok tanınıp sevilmesine yol açmaktadır. Çünkü menkıbelerde yer yer tarihi gerçekler varsa da onlar daha çok halk muhayyilesinin ürünü olarak ortaya çıkmataırlar. Yani halk onları öyle hayal edip öyle görmek istediği için o şekilde vücut bulmuşlardır.

Menkıbe, destan ve masalların kökü tarihe dayanır ve ilhamını oradan alırlar. Destan ve menkıbeler halk gözüyle görülen, halk ruhuyla duyulan ve halkın hayalinde masallaşan tarihlerdir. Yahya Kemal'in ifadesiyle: “Tarihte zahiri hakikat, masalda ledünnî hakikat gizlidir. Güzellikçe vak'aların daha ziyade masal kisvesi gözleri kamaştırır. İstisnaları olmakla beraber tarih kisvesi daha sönük kalır.”¹⁰ Menâkıbnâmelerin “zengin birer kültür kaynağı oldukları” ve onlardan azami istifade sağlanabileceğini hatırlatmalıyız.¹¹

Bu yazının asıl konusu Yunus Emre menkıbeleri ile ilgili tasavvufî bazı yorumlarda bulunmaktadır. Bu menkıbelerin çoğunun yer aldığı kaynak *Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi*'dir.

1-BUĞDAY MI HİMMET Mİ?

Anadolu köylerinden birinde Yunus isimli fakir bir rençber vardı. O yıl kıtlık senesi idi, mahsul olmadı. Yunus'un fakirliği büsbütün arttı. Yoksulluktan bunalan Yunus uzaktan türlü kerâmetlerini duyduğu ve cömertliğini öğrendiği Hacı Bektaş-ı Velî'ye gidip yardım istemeğe karar verdi. Eli boş varmamak için dağdan alıç toplayıp öküzüne yükleyerek Sulucakarahöyük'e vardı, Hacı Bektaş dergâhına ulaştı.

Hacı Bektaş Velî'ye armağanını sunup: “Ben fakir bir kimseyim, bu yıl ekinimden bir nesne alamadım, ümittir ki şu yemişi kabul edip karşılığında buğday veresiniz” dedi.

⁸ Bk. Abdülbâki Gölpınarlı, *Yûnus Emre ve Tasavvuf*, 72-73, İstanbul 1961.

⁹ Bu konuda fazla bilgi için bk. Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı I İnceleme*, s. 30-31, Ankara 1990. A. Yaşar Ocak Yunus'un Kalenderiliğine vurgu yapar, bk. *Kalenderiler*, s. 73-74, Ankara, 1992.

¹⁰ Yahya Kemal, *Tarih Musâhabeleri*, s. 73, İstanbul 1975.

¹¹ Bk. A. Yaşar Ocak, *Türk Halk İnançları ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri*, s. 57, Ankara 1983.

Yunus birkaç gün orada kaldı. Ayrılma vakti gelince Hacı Bektaş'a haber verdiler. O da "Sorun bakalım, ne ister? Buğday mı yoksa nefes mi / erenler himmeti mi?" Nefesmiş, himmetmiş rençber Yunus nereden bilsin. "Bana buğday gerek" dedi. Durumu Hacı Bektaş'a bildirdiler. O da "Getirdiği alıcın her tanesi için bir nefes / himmet verelim" buyurdu. Yunus: "Çoluk çocuğum var, onlar buğday bekler" dedi. Hünkâr ısrar etti: "İsterse getirdiği alçıların çekirdekleri sayısınca himmet edelim". Yunus tekrar buğday istemekte ısrar etti.

Öküzüne kâfi müktarda buğday yüklediler, Yunus veda edip yola koyuldu. Bir müddet ilerlerdi. Kafası karışmıştı. Hatasını anladı, pişman oldu, geri döndü, şu ricâda bulundu: "Alın buğdayınızı ben himmet isterim" dedi. Hacı Bektaş'tan haber geldi: "Onun kilidi şimdi Tapduk Emre'ye verilmiştir, gayri gidip ona başvursun."¹²

Menkıbemize göre Yunus saf, yoksul bir köylü insanıdır, ama anlayışlıdır. Nitekim birkaç gün müsafır kaldığı dergâh atmosferi onu etkilemiştir. Târihimizde tekke ve dergâhların çok yönlü hizmet ve fonksiyonları olmuştur. Eğitim ve irşâd faaliyetleri yanında gelene-gidene (âyende ve revendeye) iâşe ve ibâte hizmeti sunulurdu. O birkaç günlük süre içinde yeme, içme, barınma, temizlik, bakım, tedâvi gibi ihtiyaçlar giderilirdi¹³. Bu sırada dikkatli bir misâfirin görüp ders alacağı sahneler eksik olmazdı. Bir dergâhın iç işleyişi, oradaki hizmetler bir düzen dâhilinde olurdu. Tatlı bir disiplin içinde âdâb, erkân hemen dikkati çekerdı. O arada bir ihyâ gecesine rastlanmışsa zikirler ve ilâhilerin etkilememesi düşünülemez. Yunus'un pişmanlık duyup, buğday yerine himmet istemek üzere geri dönmesinde, iç dünyasında hâsıl olan bu tür bir değişiklik âmil olmuştur diyebiliriz.

Menkıbemizdeki "nefes" veya "himmel"e gelince, *Ta'rifat*'ta himmet "kendini veya başkasını kemâle erdirmek için kalbin bütün ruhânî güçleriyle Cenâb-ı Hakk'a yönelmesidir" şeklinde ifade bulur.

¹² Bk. *Vilâyetnâme*, haz. Abdülşbaki Gölpınarlı, s. 48, İstanbul 1958; F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 260, Ankara 1984; N. S. Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 326, İstanbul 1971; Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı I İnceleme*, s. 7, Ankara 1990.

¹³ Bu konuda bk. Mustafa Kara, *Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergâh Yayını, İstanbul.

Tasavvufta himmet genel olarak velînin teveccühü, tasarrufu ve olağanüstü işleri başarma gücü şeklinde anlaşılmıştır. İbn Arabî'ye göre nefis cem'iyet halinde olduğu zaman maddeye tesir eder. Veliler himmet denilen manevî ve sırrî güçle misâl âlemindeki mümkün varlıkları gerçek varlıklar haline getirebilirler; çünkü himmet kâmil insandaki ilâhî kudrettir. İnsanları ve ruhları etkileyen ve yönlendiren ilâhî rahmet ve yardımın gelmesine vesile olan himmet, şeyh-mürîd ilişkisi bakımından büyük önem taşır.¹⁴ Hacı Bektaş-ı Velî ile Yunus arasındaki diyalogu bu çerçevede ele alabiliriz.

Söz konusu himmetin devreye girmesi mürîdin şeyhe bîati ile başlar. Hz. Peygamber'e kadar kesiksiz silsileye sahip olan şeyh, mürîde "bereket" denen, Türkçe'de "himmel" kelimesi ile ifade edilen mânevî neşveyi verir. Bu ise kelime-i tevhîdin telkîn edilmesinde mündemiçtir.¹⁵ Bu mânâdaki himmeti Hz. Peygamber'den silsile yoluyla intikal eden bir mânevî cereyan olarak görebiliriz.

Himmel zengin anlamlı bir kelimedir, sözlükte bütün gücünü bir yere yöneltmek demektir. eskilerin "Himmelü'r-ricâl taklau'l-cibâl" (İnsanların himmeti dağları yerinden söker) şeklinde bir sözleri vardır.

Yunus Emre, menkıbemize göre başta önemini kavrayamadığı "erenler himmeti"ni şiirlerinde bolca kullanacaktır. Son derece zor olan riyâzet ve mücâhedede, kibir ve kîni terk etmede, gönül pasını temizlemede himmetin etkisi büyüktür:

Erden himmet olmayınca, ömür geçer yunmayısar.

Nefsi mağlup edebilmekte himmet en büyük destektir:

*Kazdı kahır kazmasıyla canda cefâ ocağını
Çaldı nefsimin boynuna himmet eri bıçağını*

Ona göre "erenin yüzü suyu himmeti arştan ulu"dur.

¹⁴ Himmel için bk. "Himmel" maddesi, *DİA*, VIII, 57.

¹⁵ Bk. Mustafa Tahralı, *Yİ Enstitüsü 4. sınıf tasavvuf notları*, teksir, s. 4.

Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatları en geniş şekilde “er”de yani, insân-ı kâmilde tecellî eder ve onlar tasarruf sahibidi:

*Hak eren benim dedi, varlığın erde kodu
Erenlerin himmeti yerden göğe direktir.*

Hak cemâlinin müşâhedesi er himmetiyle daha kolay olur:

*Her kim uğrarsa bu derde bulur himmeti erde
Açılivericek perde, dostun cemâlin arzular.*

Erenlerin himmetine nâil olan korkmasın, onun her işi iyi gider:

*Erenlerin himmetini bana yoldaş eyleyen
Her kancaru varır isem cümle işim hoş eyleyen*

2. 40 YIL HİZMET

Kilidinin Tapduk Emre'ye verildiğini öğrenen Yunus yola koyuldu, Tapduk Emre'ye geldi, Hacı Bektaş'ın selâmını söyledi, vâki olan hali anlattı. Tapduk Emre “Safâ geldin, halin bize mâlûm olmuştur. Hizmet et, emek yetir, nasibini al.” dedi. Yunus dedi ki: “Ne hizmet var ise yapalım”.

Tapduk'un tekkesinin ardında bir dağ vardı. Tapduk Yunus'u dağdan odun getirme hizmetine koştı. Yunus her gün sırtında dağdan odun getirir oldu. Amma odunun yaşını ve eğrisini getirmezdi. Bunu farkedenden Tapduk bir gün Yunus'a sordu: “Dağda eğri odun yok mudur?” Yunus cevap verdi: “Vardır sultanım vardır. Ama senin kapına odunun eğrisi bile yakışmıyor.”¹⁶

Bu menkıbede iki kavram dikkati çeker: Hizmet ve eğri odun. **Hizmet** denince sadece bedenle yapılan maddi faaliyetler akla gelmemelidir. Öyle bile olsa bu tür hizmetin şeyhe maddi katkı sağlamakla, onun işinde amelelik etmekle bir alâkası yoktur. Menkıbemizde de sembolik

olarak Yunus'un göze görünen hizmeti dergâha odun taşımaktır. Dergâh şeyhin şahsî mülkü olmaktan çok dervişlere, çevreye ve gelene-gidene kapısını açan bir kurum hüviyetindedir.

Ne türlü olursa olsun “hizmet” bir eğitim aracıdır. Meselâ Mevlevîlik'te çile hizmet iledir ve 1001 gün sürer. Bu müddet zarfında mürid bir yandan kendine verilen hizmeti yerine getirirken, öte yandan asıl amaç olan mânevî eğitimini devam ettirir. Tasavvuf tâbirlerinden olan “hizmet erenlere” sözü buradaki hizmetin gerçekte erenlere yapılmış olacağı inancını dile getirir.¹⁷ Bir başka ifade ile “halka hizmet Hakk'a hizmettir”.

Yukarıda himmetten söz ettik. Aslında himmet hizmetle beraber yürür. Şeyhten himmet, müridten hizmet. Saf ve mübtedi mürid niyazda bulunur:

- Şeyhim himmet.
- Gün görmüş şeyh efendi cevap verir:
- Oğul hizmet.

Yani oturup beklemek yetmez, asıl sen gayret etmelisin, çalışmalısın. O takdirde himmet de gelir, işlerini kolaylaştırır. Yunus öyle der:

*Çeşmelerden bardağın doldurmadan kor isen
Bin yıl anda durursa kendi dolası değil*

Yunus'un hiçbir gün yaş ve eğri odun getirmemesi ise onun Tapduk'a ve dergâha saygısına; nihayet içine girdiği âleme verdiği öneme ve işini ciddiye aldığına delalet eder. Netice olarak o sadece getirdiği odunların düzgün olmasına önem veriyor değildir, asıl olan sözünün, işinin ve iç dünyasının düzgün olmasıdır. Nitekim şöyle ikaz eder:

*“Kulil-hak” dedi Çalab, sözü doğru desene
Bugün yalan söyleyen yarın utanasıdır.*

¹⁷ Bk. Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçene Deyimler ve Terimler*, s. 161, İstanbul 1977.

¹⁶ Rivâyetin kaynakları için bk. M. Tatçı, age., s. 8.

Yunus'un bir gün olsun eğri odun getirmeyişini hatırlatan bir olay da Ahmed Yesevi müridlerinden Hakîm Süleyman Ata'ya (ö. 1186 m) aittir:

Ahmet Yesevi bir gün bütün öğrencileri ormana odun kesmeye göndermiş. Hepsinin getirdiği odunlar yağmurda ıslanmışlar. Yalnız Süleyman'ın getirdiği odunlar dergâha kuru gelmiş. Çünkü Süleyman onları elbisesiyle sarmış. Ahmet Yesevî bu hareketi beğenmiş, Süleyman'a “**Hakîm**” ünvanı vermiş. Sonra büyük himmet ederek, onu hikmetler söyleyen bir velî derecesine yükseltmiş. Türkistan'ın güney bölgelerini uyandırmaya onu göndermiş.¹⁸

Şu güzel ifadeler Hakim Süleyman'a aittir:

*Her gördüğünü Hızır bil
Her geceyi Kadir bil*

*

*Barşa (herkes) yahşi biz yaman
Barşa buğday biz saman*

3. KİLİDİNİN AÇILMASI

Günlerden bir gün Anadolu erenleri Tapduk Emre'nin tekkesine geldiler. Büyük cemaat oldu, meclis kuruldu. O mecliste Yûnus-ı Gûyende derler bir kimse vardı. (Gûyende: Söyleyen, ilâhiler, şiirler okuyan kimse demektir). tapduk Emre cezbeye gelip hallenince Gûyende'ye “Yunus, söyle” dedi. Yûnus-ı Gûyende işitmedi. Tekrar “Yunus, şevkimiz var, söyle de dinleyelim” dedi. Gûyende gene işitmedi. Üçüncü hitapta da ses çıkmayınca bu defa ikinci Yunus'a (Y. Emre'ye) dönüp “Yunus, vakit oldu, o hazinenin kilidini açtık, Hünkâr varlığının nefesi / himmeti yerine geldi” dedi. Yûnus'un gönlü açıldı, gözlerinden perde kalktı, şevk denizine düştü, ağzını açıp inci cevâhir saçtı, ilâhi hakikatlerin sırlarından, inceliklerinden öyle sohbet eyledi ki işitenler hayran kaldılar. Söyledikleri büyük bir Divan oldu.¹⁹

Tasavvuf eğitiminin devamı boyunca yapılan faaliyetlere ve mânevi yolculuğa seyr ü sülûk denir. Burada merhale merhale ilerleme söz konusudur. Hakk'a doğru giden yolculuğun sonu yoksa da, bir noktadan itibaren mânevi gelişme fark edilebilir hale gelir. Yunus'un kilidinin açılması böyle bir gelişmenin sembolü olarak düşünülebilir. Nakşibendilikteki “letâif-i hamse”, Halvetiyye'deki “etvâr-ı seb'a” bu mânevi gelişmenin safhalarına ait tabirlerdir.²⁰

Hucvîri, eserinin tasavvufî hakikatler ve muameleler bölümünde on perdeden ve bunların açılmasıyla ilgili ibâdet ve ahlâk konularından bahseder.²¹

Yunus kemal yolculuğunda yetmiş yedi perdeden söz eder. Dost'a bu perdeleri aşarak ulaşılır:

*Yetmiş yedi perde var, dostunu arzulama
Yedisinden geçmedin yakîn arzu kılarırsın*

Bu perdelerin otuzu gözde, otuzu gönüldedir, onu ise sırdır:

*Otuzu gözde durur, otuzu gönüldedir
Onun dahi bilmedin görmek arzu kılarırsın²²*

Kilidin açılması veya perdenin kalkması şu hadisi de hatırlatır: “Allah'ın hicabı (perdesi) nurdur. Eğer onu açsaydı yüzünün azamet ve nuru başarının (gözünün) ulaştığı en son noktadaki yaratığını bile yakardı”.²³ Yunus şöyle der:

*Dost yüzünden nikabı her kim giderdi ise
Hicab kalmadı ona ayruk ne hayr u ne şer*

²⁰ Bk. Osman Türer, “Letâif-i Hamse”, DİA, c. 27; Necdet Tosun, Bahaeddin Nakşibend, s. 307, İstanbul 2002.

²¹ Bk. *Keşfü'l-Mahcub (Hakikat Bilgisi)*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayını.

²² Bk. M. Tatçı, *Yunus Emre Divanı (İnceleme)*, I, 323.

²³ Müslim, İman, 293.

¹⁸ Mehmet Demirci, *Türkistan Notları*, s. 123. İstanbul, 1996.

¹⁹ M. Tatçı, *age.*, s. 8; *Vilâyetnâme*, s. 49.

4. SEYAHAT-GURBET

Şeyhi Yunus'a kırk yıl seyahat etmesini emretmiş, o da tam kırk sene gezip dolaştıktan sonra şeyhin dergâhına dönmüş. Ana Bacı'yı, yani şeyhinin zevcesini bularak döndüğünü, acaba şeyh efendinin kendisine nasıl davranacağı ihtimalini sormuş, o da demiş ki: "Artık şeyh efendi yaşlandı, gözleri görmüyor, yarın sabah namazında kapının önüne uzanıp yat. Bastonuna dokununca şeyh kim olduğunu sorar. Ben de Yunus derim. Eğer bizim Yunus mu, diye sorarsa bil ki çilen dolmuştur.

Ertesi sabah denileni aynen yerine getiren Yunus şeyhin "bizim Yunus mu?" sözünü işitince sevinçle doğrulup Tapduk'un eline ayağına kapanmış ve artık şiirlerini söylemeye başlamış.²⁴

Tasavvuf eğitiminde **seyahat**in önemli bir yeri vardır. Onlara verilen isimlerden biri de "seyyâhûn"dur. İlmi ve içtimai bakımdan faydaları yanında seyahatin eğitici rolü daha önemlidir. İçinde yaşadığı tanıdık çevreden dost ve akrabadan uzaklaşıp, gurbetin yalnızlığına ve zorluklarına nefsi alıştırmak olgunlaşmanın bir parçasıdır. Ayrıca dünyanın fânîliği, ebedi yurdun âhiret olduğu daha iyi kavranır. Uzun ve yorucu yolculuklar nefisteki olumsuz yönleri ortaya çıkarır ve onların düzeltilme imkânı doğar. Şöhretten hoşlanan kişi gurbette bu zevkinden mahrum olur. Dervişin kendini daha iyi tanıması, eksiklerini görüp onları düzeltme yoluna gitmesi, ayrıca yeni hizmet imkânları bulması gibi sebeplerle tasavvufta seyahat iyi bir yoldur. Bu tür seyahatlerin de bir takım âdabı ve erkânı var idi.²⁵

Yunus'un şu beytinde "seyr ü sefer" hem maddi hem de mânevi seyahati çağırır:

*Tâlib meseli ırmak, mürşid meseli deryâ
Seyr ü seferi hoş gör ummân bulasın bir gün*

²⁴ F. Köprülü, *age.*, s. 269; Banarlı, *age.*, I, 327.

²⁵ Bk. Sühreverdi, *Avârifü'l-Maârif*, çev. H. K. Yılmaz-İ. Gündüz, s. 156 vd., İstanbul 1989; M. Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 215 vd., İstanbul 1985.

O, seyahatle varılmak istenen amaçlardan birini gerçekleştirmiş görünür:

*Bu dünyaya gelen kişi âhir yere gitse gerek
Misafirdir vatanına bir gün sefer etse gerek*

Maddi-manevi seyahatleri sonucu şu hakikati yakaladığı düşünülebilir:

*Varlık çün sefer kıldı, andan dost bize geldi
Viran gönül nur doldu, cihanım yağma olsun.*

5. VELÎ KİMDİR?

Yunus Tapduk'un kapısında senelerce hizmet etmiş olmasına rağmen kendisine bâtin âleminde bir şey açılmamıştı. O da başını alıp gitti. Yollara düştü. Üzgün, endişeli dolaşıyordu. Bir gün bir mağarada yedi ere rastladı. Onlarla arkadaş oldu. Her akşam biri dua eder, o dua bereketiyle bir sofraya gelirdi. Bir gün dediler ki: "Sıra sende, şimdiye kadar bizden geçindin". Yunus ürkek bir halde dua etti. "Ya Rab, benim yüzümü kara çıkarma. Onlar nasıl dua etmişse ben de sana öyle yalvarmak istiyorum. Onların dualarında andığı zâtın yüzü suyu hürmetine elimi açıyorum, beni utandırma" dedi. O akşam daha mükellef bir sofraya geldi. Arkadaşları şaşırdı. "Sen nasıl dua ettin de bu kadar güzel yemekler geldi?" Yunus "Önce siz söyleyin" dedi. onlar "Biz Tapduk'un kapısında otuz yıldır hizmet eden saf erin hürmetine diye dua ederiz" dediler. Bunu duyan Yunus hemen geri döndü. Kaldığı yerden hizmetine devam etti.²⁶

Bu menkıbe bize tasavvuftaki "**velî**" kavramını hatırlattı. Velî kelimesi dost, yar, sevgili, eren, ermiş, allah dostu gibi mânâlara gelir. Kur'an'da "**Dikkat edin, Allah'ın velî kulları vardır, onlar için korku ve hüzn yoktur**" buyrulur. (Yunus, 10/62). Velî kimdir? Velinin velî olduğunu bilmesi caiz midir, değil midir diye tartışılmıştır.²⁷

²⁶ Bk. M. Tatçı, *age.*, s. 9, (Hüdâyî, *Vâkıât-ı Üftâde*'den naklen.)

²⁷ Bk. Kuşeyrî, *Risâle*, çev. Süleyman Uludağ, s. 348, İstanbul 2003.

Bu konudaki sonucu şöyle sıralamak mümkündür: a) Herkesin bildiği veliler vardır. b) Başkaları bildiği halde kendi kendinin veli olduğunu bilmeyen kimseler vardır. c) Kendisi bildiği halde başkaları tarafından bilinmeyen veliler olabilir. d) Sâdece Allah'ın bildiği, başka hiç kimsenin bilmediği Allah dostları vardır. Menkıbemizdeki Yunus'un durumu ikinci gruptaki velilere benziyor.

Kudsî hadis kalıbındaki **“Gök kubbemin altından benden başka kimsenin bilmediği velilerim vardır”** sözü her ne kadar hadis kitaplarında bulunmuyorsa da, o târife uyan insanların her devirde var olduğu bir gerçektir. Şu kudsî hadis ise mevsuktur: **“Hak Teâlâ buyuruyor: Kim benim bir velime eziyet ederse, ben ona savaş açarım”**.²⁸

Bu velilerden bazıları tekin de olmayabilir. Hadiste şöyle denir: **“Üstleri başları toz toprak içinde, elbiseleri eski ve kendilerine önem verilmez nice insan vardır ki, Allah'ım şu işi şöyle yap, diye yemin etseler, Allah onları yeminlerinde yalancı çıkarmaz.”**²⁹ Yunus şeyhi Tapduk'un velâyet sırlarına sahip olduğunun, o sırların zamanı gelince verileceğinin farkındadır:

*İşdür bunca avazlar dediğim ma'nî sözler
Tapduk Yunus'u gözler, bu velâyet içinde*

Zaman içinde Yunus hakiki evliyâyı, gerçek erenleri daha yakından tanımış gibidir:

*Bilür mistüz ey yârenler gerçek erenler kandadır
Kanda baksam anda hazır kanda istesem andadır.*

Bu menkıbenin başka bir versiyonu şöyledir:

²⁸ Buhari, Rikak, 38.

²⁹ Tirmizi, Menakıb, 54, Müslim, Birr, 40.

Yûnus dergâha su taşımakta, sakalık yapmaktadır. İşin yoğunluğundan sırtı yağır olmuş, yani yaralar meydana gelmiş; o da bir baksın diye arkadaşına göstermiştir. Şikâyet makdasıyla yapılmamış olsa bile, Taptuk bu hareketi uygun bulmaz ve der ki: “Sakka yağırını sana mı gösterdi? Yağırına melhemi senden mi istedi? Çün böyledir, varsın yanımızda durmasın!” Bunun üzerine Yûnus üzgün bir şekilde sahralarda gezerken iki dervişe rastlar...”

Olayın sonu yukarıdaki gibi son bulur.³⁰

6. MOLLA KASIM

Yunus'un destânî-menkıbevî yönü ölümünden sonra da devam eder görünür. Bir halk inanışına göre Yunus üç bin manzume söylemiş. Bu manzumeler bir deftere yazılmıştır. Fakat Yunus ölünce tek nüsha olan bir defter Molla Kasım denilen dar kafalı birinin eline düşer.

Molla Kasım bir akarsu kenarına oturur, Yunus'un şiirlerini okumaya koyulur. Kafasına uymayan şiirleri yırtıp yırtıp yakar. Şiirlerin bin tanesi yandıktan sonra usanan Molla, geriye kalanlardan bin tanesini de birer birer suya atmaya başlar. Fakat bir an gelir Molla Kasım atmak üzere aldığı elindeki son şiirde kendi adını görünce şaşırıp kalır:

*Derviş Yunus bu sözü eğri büğrü söyleme
Seni sığaya çeker bir Molla Kasım gelir.*

Molla çok üzülür, bu durumu önceden bilen Yûnus'un velâyet ve kerametini anlar, imhâ ettiği şiir sayfaları için pişmanlık duyar. Ne yazık ki geride sadece bin şiir kalmıştır.

Bununla birlikte Türk insanı buna eseflenmez. Çünkü imhâ edilen şiirler ziyan olmuş değildir. Yakılan bin şiiri gökte melekler, suya

³⁰ Bk. İbrâhim Hâs, *Yunus Emre'nin bir Şiirinin Şerhi Çıktım Erik Dalına*, hazırlayan: Mustafa Tatçı, s. 25, Ankara, 2004

atılan bin tanesini de denizde balıklar, Molla Kasım'ın elinde kalan bin tanesini de insanlar okumaya devam etmektedirler.³¹

“*Ben dervişim diyene, bir ün idesim gelir*” mısraı ile başlayan şiirin en eski Yunus Divanı yazmalarında bulunmadığı³², bunun Molla Kasım adlı birine ait olduğu ihtimâlden bahsedilir. Asıl konumuz menkıbelerden hareketle bir şeyler söylemektir. Menkıbe mantığı ve halkın mâşerî şuuru bu şiiri de Yûnus'a mal etmiştir.

Dinin algılanış ve yorumlanışında farklı tutumlar olmuştur. Basitçe ifâde edersek medrese zihniyeti daha kuralcı, şekilci, sert ve mutaassıp sayılır. Tekke ve tasavvuf zihniyeti ise anlayışlı ve hoşgörülü bilinir. Tarih boyunca bu iki zihniyetin çeşitli seviyelerde çatışmasına şahit oluruz. Şâyan-ı şükrân olan şu ki, tekke ile medrese arasında çok ciddi ilişkiler ve bağlar vardır. Tekke mensuplarının büyük çoğunluğu sağlam bir medrese eğitiminden geçmişlerdir. Katı medrese mensuplarından, Molla Kasım örneğinde olduğu gibi sertliği bırakanlar da az değildir.

Aslında İslam dini düşünce farklılıklarını hoş karşılar. Amelde, inançta ve düşüncede farklı bakış açıları, çeşitli görüşler ve mezhebler dinimiz için müthiş bir zenginliktir.

Yaradılışları gereği kimi insanlar akılcı yapıya sahiptir, kimileri de duygusaldır ve rûhî manevî faaliyetlere yatkındır. İslâm'da bu iki tipe uygun anlayış ve yorumlar vardır. Yeter ki karşı görüşe ağır itham ve hayat hakkı tanımama noktasına varılmasın.

Kabaca söylersek zâhirci, nakilci ve akılcı bakış açısıyla dini algılamanın adına “şerîat” denir. Onun iç yüzünü, derinliğini, derûnî-mânevî tarafını öne çıkaran tarafı ise “hakîkat” olarak isimlendirilir.

Aslında şeriat ve hakikat bedenle ruh gibidir. Yalnız şekil ve yalnız öz yetmez. Şekil ve öz beraber olmalıdır. Şeriat bir kaptır. Hakikat ise onun içindeki şeydir, meselâ süttür. Boş kap makbul değildir. Süte de bir kap içinde olmadan ulaşmayız.

Bir başka benzetme şöyledir: “Şeriat, sanki vücûdu kaplayan deri.

Onu sıyr, altından cılk et çıkar ve kısa zamanda da vücudda taafün eden yaralar peyda olarak sağlık gider, hattâ hayat biter”.³³

Yani şeriatle tarikat, dinin şekil yönüyle özü beraberdir, ikisinden biri ihmal edilirse yanlış yapılmış olur.

Menkıbemizin son bölümü ise Yunus Emre ve tasavvuf zihniyetinin en hoş yönlerinden birini vurgular: Bütün eşyanın Hakk'ı zikir ve tesbih etmesi dolayısıyla, eşyanın kutsal, değerli ve makbul olması. “**Yedi kat gökler, yer yüzü ve oralarda bulunanlar Allah'ı tesbih eder, övgüyle anar; yaratıklardan O'nu tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur**”. (İsra, 17/44).

Tıpkı Yunus'un dediği gibi:

*Dağlar ile taşlar ile çağırayım Mevlam seni
Seherlerde kuşlar ile çağırayım Mevlâm seni.
Su dibinde mâhî ile sahralardan âhu ile
Abdal olup yâ hu ile çağırayım Mevlâm seni*

7. KİTAP BİLGİSİ – KEŞİF BİLGİSİ

Bu menkıbeye göre Yûnus âlim bir müftüdür. Taptuk ise âmâ ve ümmî bir şeyhtir. Taptuk'un müridlerinden birisi bir konuda müftüden fetvâ ister. Mürid verilen fetvâyı bir de şeyhinden tahkik etmeyi düşünür. O da fetvânın yanlış olduğunu ve düzeltilmesi gerektiğini söyler. Durumu öğrenen müftü Yûnus, Taptuk'a: “Siz ümmî birisiniz, verdiğim fetvânın yanlış olduğunu nereden bileceksiniz ki?” der. Taptuk: “Bu mesele falan kitabın falan yerinde yazılıdır; doğrusu şöyledir, oraya bakınız!” der. Durumu tahkik eden müftü Yûnus, Taptuk'un haklı olduğunu görünce özür diler ve ona mürid olur. Şu beyit bu olayı özetler:

*Bir küt ile güleştirm kaldırdı vurdu yere
Elsiz ayağım aldı basa yazdı özümü*

³¹ M. S. Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 336.

³² Tatçı, *Yunus Emre Divanı (İnceleme)*, I, 11.

³³ Sâmiha Ayverdi, *Rahmet Kapısı (Haturalar)*, s.229, Hülbe yayını, İstanbul 1985

Burada “küt”ten murad gözü görmeyen ve ümmî olan Taptuk’tur. Fetvâ konusundaki tartışma güreşe benzetilmiş ve müftü Yûnus yenilmiştir.³⁴

Menkıbemize göre ümmî Taptuk’un keşif bilgisi, müftü Yûnus’un kitâbî bilgisini aşmıştır. Tasavvuf düşüncesinde “keşf” güvenilir bir bilgi kaynağıdır. Sûfilere göre maddî âlemden gelen tesirler, kir ve paslar kalbin gayb âlemini görmesine engel olan bir perde oluşturur. Riyâzet, mücâhede ve tasfiye ile bu perde kaldırılabilir. O zaman gayba âit bilgiler görülür hâle gelir.³⁵ Kalb aynası mâsivâ pasından arındırılınca oraya Levh-i Mahfuzdaki bir takım bilgilerin yansıması söz konusudur.

Mücâhede müşâhedeye ulaştırır. Böylece kalbe hikmet pınarları dökülmeye başlar. Kitâbî ilimler bunu sağlayamaz. Hikmet kapısının kalbe açılmasının yolu şudur: Mücâhede, murâkabe, zâhirî ve bâtinî amelleri yerine getirme, temiz düşünce, kalb huzûruyla Allah’ı zikir, maddiyat ile gönül alâkasını kesip bütün varlığıyla Hak Taâlâ’ya yönelmek. İşte keşfin kaynağı olan ilhamın anahtarı budur.³⁶

Tasavvuf inanışına göre, iç tecrübeye ve manevî müşâhedeye dayanan vâsıtasız bilgiler, yâni mârifet ve irfan, kitâbî ilimden daha değerlidir. Amel, ibâdet ve mücâhede kuldân; dinî hakikatleri öğretmek, keşfi açmak Allah’tan’dır.³⁷

Sonunda Yûnus şöyle diyecektir:

*Âlimler bunu bilmez değme akıl ona ermez
Hidâyettir Yûnus’a keşfoldu hâcemizden*

Bu menkıbenin devâmı şöyledir:

³⁴ Bk. İbrahim Hâs – M. Tatçı, age, s. 24

³⁵ Bk. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 287, İstanbul, 1991.

³⁶ Bk. Gazâlî, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn*, c. I, s. 100, Kahire, 1967.

³⁷ Bk. Süleyman Uludağ, *İslâm Düşüncesinin Yapısı*, s. 130, İstanbul, 1985.

8. BOŞALMAK VE DOLMAK

Taptuk’a intisab etmek isteyen müftü Yûnus’a Taptuk önce yüz vermek istemez: “Sen ilim sâhibisin ve varlıklısın, biz ise ümmî, sıradan bir kimseyiz” der. Israrlı olan Yûnus, önce malını mülkünü dağıtır, degâha gelir. Taptuk ilm-i zâhirini de terk etmesini söyler. Bunun için de ona “Bilmem” lafzını vird olarak verir. Yûnus bir süre kendisine her ne sorulursa “Bilmem” diye cevap verir. Böylece liyâkatini isabt ederek müridliğe kabul edilir.³⁸

Tasavvufta boşalmadan dolmak yoktur. Cüneyd-i Bağdâdî’nin tasavvuf târifî meşhurdur: “Tasavvuf Hakk’ın seni senlikten öldürmesi, kendisi ile diriltmesidir.”³⁹ “Senlikten ölmek”, o âna kadar önem verdiği her şeyden vaz geçmek demektir. Bu mal olur, evlât olur, ilim olur, mevkî olur. Onları terk etmeyi, yani gönülden çıkarmayı bilmek gerekir. Onlar çıksın ki, yerine Hak sevgisi ve mârifeti dolsun.

“Sen çıkarsan aradan, kalır seni yaradan” denmiş. Olgunlaşma yolunda en büyük tuzak “senlik” veya “benlik”tir. Öyle der Yûnus.

Sen seni bilmeyince ere nazar kılmayınca

Senliği bu ara yerden gidermezsen oldu tuzak.

Târifin ikinci basamağı yani, Hakk’ın “kendisiyle diriltmesi” ise ikinci bir kişiliği kazanmak anlamına gelir. Bu kişilik bir yeniden diriliştir; ilâhî desteğe mazhar olmuş kâmil bir kişiliktir.

Tasavvuf tarihimizde bunun örnekleri çoktur. Bursa’da müderrislik ve kadılık yapan Aziz Mahmud Hüdâyî, Üftâde’ye intisab edince; malını mülkünü dağıttı, resmî görevlerini bıraktı, bir ara şeyhinin emriyle sokaklarda ciğer sattı. Bütün bunlar, o zamana kadar elde ettiği maddî-mânevî mevkîlerden, ulaştığı şöhretten dolayı kapılabileceği olumsuzluklardan kendisini kurtarmak için gerekiyordu. Böylece benlik,

³⁸ İbrahim Hâs – M. Tatçı, aynı yer.

³⁹ Kuşeyrî, Risâle, çev. S. Uludağ, s. 368, Drgâh yayını, İstanbul, 2003.

kibir, gurur gibi zararlı huylardan kurtuldu, ruhunu kuvvetlendirdi. Bu yolda kural açıktır: Boşalmadan dolmak yoktur.⁴⁰ Yûnus şöyle der:

*Aklım yavu vardı benim dağıldı fikrim kamûsu
Boşaldım üş doldum velî ne ile doldum bilmezem*

Buradaki boşalmak ve dolmak tasavvuftaki “fenâ ve beka” nazariyesinin Yûnus dilindeki yalın ve basit ifâdesidir. Kötü huylardan boşalmış iyi huylarla bezenmiştir; bilgisizlikten boşalmış bilgi ile dolmuştur, nihâyet kendi beşerî varlığından boşalmış Hak varlığıyla dolmuş, yâni O'nunla bâkî olmuştur.⁴¹

9. TAPDUK'UN TAPUSUNDA

Bu yazıdaki hareket noktamız menkıbelerdi. Menkıbe mantığını anlatmaya çalıştık. Orada zaman, mekân, sayı, kronoloji gibi şeylerle kayıtlı olmak yoktur. Onun için Sarı Saltuk'un, Yunus'un, Tapduk Emre'nin birden fazla, hattâ 8-10 yerde kabri, türbesi, makamı olabilir. Bunun bir zararı da yoktur. Aksine çok faydalıdır. Bilim adamları târihî belgeler ışığında en doğru tesbîti yapmak için çalışmaya devam etmelidir. Ama bu arada halk inançlarını küçümseyip, onlarla alay etmenin bir faydası yoktur.

Her devirde ve millette masallar, mitolojiler, menkıbeler vardır. Bizim menkıbelerimizi başkalarınıninkiyle kıyaslarsak en azından ahlâkî bakımdan çok yapıcı olduklarını görürüz. Bizim menkıbelerimizde din, fazilet, kahramanlık, doğruluk, idealistlik vardır. O bakımdan bunların nesilden nesile aktarılması o değerlerin de tanıtılmasına yol açar. Böylece geçmişle gelecek arasında sağlam bir bağ kurulmuş olur.

Toprağı bu nevi insanlar ve onların hikâyeleri kutsallaştırır. Bundan

dolayı, onların târihî ve mânevî fonksiyonlarını anlayarak, herkes kendi seviyesine göre onlara değer vermelidir. Mehmet Kaplan'ın da dediği gibi: “Batı medeniyeti eski Türk velîlerinin kerâmetlerinden çok daha akıl almaz, saçma hikâyelerden ibâret olan Yunan mitolojisine dayanır. XX. yüzyılın akılcı ve maddeci görüşüyle, Türkiye'yi asırlardan beri kutsallık duygusuyla yaşatan ve koruyan velîleri inkâr ve ihmal edersek, pek büyük bir şeyi kaybetmiş oluruz.”⁴²

Türkiye'nin çeşitli yerlerinde ve Balkanlar'da⁴³ bu tür mekânların çevresinde güzel faaliyetler yapılıyor. Meselâ Manisa'nın Kula ilçesi Emre Köyü civarında bir Tapduk Emre türbesi yer alır. Kimdir bu Tapduk Emre? Ne yazık ki onun hakkındaki bilgilerimiz Yunus Emre kadar bile yoktur. Kendisini Sinan Ata adlı Orta Asyalı bir Yesevî şeyhinin yetiştirdiği sanılıyor.⁴⁴ Tapduk Emre adına Anadolu'nun muhtelif yerlerinde makam ve türbeler bulunmaktadır. Kula'lı bazı bilim adamları o çevrenin topoğrafik yapısını, yer isimlerini Yunus Divanı ile karşılaştırdınca bir çok benzerlikten söz ederek Tapduk'un burada yattığını ileri sürerler.

Kula'daki türbe arazide tek başına bir yapı. Her yıl Eylül başlarında burada törenler yapılmaktadır. Ben birkaç sene ara ile ikisine katıldım. Her geçen yıl iştirak artıyor. Tamâmen mahalli imkânlarla, çevre belediyelerin ve bazı sivil toplum kuruluşlarının organizasyonu ile hazırlanan bir faaliyet. Bütün gün meydana kazanlar kaynıyor. Duyup gelen herkese doyuncaya kadar yemek ikram ediliyor. Çeşitli yerlerden gelen insanlar görüşüp konuşuyor, hallesiyorlar. Tapduk ve Yunus Emre'yi ziyaret edip fatihalar gönderiyorlar. Resmi erkânın da katıldığı kültürel faaliyetler oluyor. Böylece devlet-millet kaynaşmasının güzel bir örneği yaşanıyor. Yunus Emreler, Tapduk Emreler irşad ve himmet ellerini günümüzde de sevenlerine uzatmaya devam ediyor.

⁴⁰ Bk. Mehmet Demirci, *Gönül Dünyâmızı Aydınlatanlar*, s. 92, Mavi yayıncılık, İstanbul, 2005.

⁴¹ Mehmet Demirci, *Yûnus Emre'de İlâhî Aşk ve İnsan Sevgisi*, s.74. İstanbul, 1997.

⁴² Mehmet Kaplan, *Türk Milletinin Kültürel Değerleri*, 41, Ankara 1987.

⁴³ bk. M. Akif Ak “Bosna'nın Arafatı Ayvaz Dede”, *Mostar Dergisi*, sayı:6, İstanbul, 2005

⁴⁴ Köprülü, *age.*, s. 266.

BİRİNCİ BÖLÜM

YÛNUS EMRE'DE İLÂHÎ AŞK

A- TASAVVUF VE İLÂHÎ AŞK

1- Tasavvuf Hakkında

Yûnus Emre'nin bir eren-şâir olduğunu, devrinin tasavvuf düşüncesini şiirlerinde kudretle aksettirdiğini belirttik. Onun tasavvufî hayâtı ve bu yoldaki eğitimi (seyr ü sülûkü) tamâmen menkibe bulutlarıyla kaplıdır. Halkımız, asırlardır bu konudaki rivâyetleri zevkle ve hayranlıkla anlatıp dinlemektedir. Buna göre Yûnus başlangıçta hiçbir şeyin farkında olmayan saf gönüllü bir kimsedir. Fakat, katıksız teslîmiyeti, ferâgati, bu yolda yıllar süren samîmî ve ihlâslı hizmetleri sonucu büyük mertebelere ulaşmış, kemâle ermiş, kilidi çözülmüş ve Hak âşığı Yûnus Emre olmuştur.

Onun mensup olduğu zümre tam olarak bilinmiyor ve tasavvufî eğitimi menkibe karakterli rivâyetlere dayanıyorsa da, şurası açıktır ki, Yûnus Emre her şeyden evvel tasavvuf düşüncesinin adamıdır. Onun prensiplerini yaşamış ve çok iyi anlatmıştır. *Dîvân*'ındaki şiirleri, büyük çoğunlukla tasavvuf ağırlıklıdır. O bakımdan kısaca tasavvuf konusuna temas etme gereği duyduk:

İnsanla yaşıt olan düşüncelerden biri de mistik düşüncedir. Hemen bütün din ve felsefelerde mistik bir yön vardır. Böyle geniş bir sâhayı içine alması dolayısıyla, mistisizmin birbirinden farklı, çok çeşitli îzah ve yorumları bulunmaktadır.

Araştırmacılar, biri “dînî”, öteki “felsefî” olmak üzere iki nevi mistisizmden bahsederler. Çeşitli mistisizm nevrlerini içine alacak şekilde yapılacak târiflerden biri şudur: “Mistisizm insanın rûhî ve ahlâkî bakımından yükselmesini hedef alan bir hayat felsefesidir ve belirli pratik hareket ve ibâdetler vâsıtasıyla gerçekleşir. Bu hareketler zaman zaman Yüce Hakikat'te yok olma şuuruna ve onu “aklen değil zevkan” bilmeye ulaştırır. Bunların netîcesi, rûhî saâdetir. Gündelik dille onun gerçeklerini anlatmak zordur. Çünkü bunlar mâhiyet itibâriyle derûnî ve şahsîdirler.”⁴⁵

Her din gibi İslâm dîninde de bir mistisizm vardır. İslâm dînine has mistisizmin adına “*Tasavvuf*” denir. Dinlerin ve felsefî sistemlerin ortak özelliklerinden bir tânesi de mistisizm olmakla berâber, bütün mistik cereyanlar aynı şey demek değildir. Mistisizm her dînin temel düşüncesi doğrultusunda gelişme göstermiş, dolayısıyla mistik akımlar arasında farklar meydana gelmiştir. Meselâ Batı mistisizmi ile İslâm tasavvufu arasındaki farklardan bâzıları şöyledir:

Mistisizmde pasiflik ve methodsuzluk hâkimdir. Yâni kişinin istîdât ve yaradılışının bu işe elverişli olması kâfîdir. Ayrıca çalışma ve gayrete ihtiyaç yoktur. Düzenli bir rehber-öğrenci ilişkisi söz konusu olmadığı gibi, teknik kaideler ve yardımcı unsurlar da bulunmamaktadır. Tasavvufta ise istîdât ilk şart olmakla berâber, öğretici bir rehberle teslimiyet, iç ve dış temrinler, âdap ve erkâna riâyet gibi hususlar vardır.⁴⁶

Tasavvuf, İslâmiyet'in kaynaklarından hareketle, dînî prensiplerin konu ile ilgili yönlerini inceleyen, derinleştiren; bunları hayat kaidesi hâline getirip başkalarına da aktarma yollarını gösteren bir faâliyettir. Bir başka ifâde ile tasavvuf, Kur'an ve Hadislerde yer alıp da insanın mistik yönüne ve gönül terbiyesine işâret eden, maddenin ve dünyânın geçiciliğini işleyen, kalbî davranışları esas alan kaidelerin değişik yorumlarından ibâret bir ahlâk ve tefekkür sistemidir. Tasavvuf her

şeyden evvel bir gönül terbiyesidir. Gönül de insanda bulunduğu için tasavvufun konusu insandır. Gayesi ise, onun kalbî yönünü eğiterek olgunlaştırmaktır.⁴⁷

Gerçekte tasavvufun ne olduğu ancak “hâl edinerek” yâni bizzat yaşanarak anlaşılabilir. Bununla berâber, bu yolun mensupları tarafından bâzı târifleri de yapılmıştır. Bunlardan biri şöyledir: “Tasavvuf, Hakk'ın seni senden öldürmesi, kendisi ile diriltmesidir.” Yâni kişinin zaaflarından, benliğinden ve beşeriyetinden sıyrılarak, üstün bir yaşayışa, âdetâ ilâhî bir hüviyete yükselmesi, kendisinden fânî Hak'la bâkî olmasıdır.⁴⁸

Tasavvuf ilâhî ahlâkla ahlâklanmak demektir. Tasavvuf bencillikten kurtulup diğergâm olmaktır, kendinden çok başkalarını düşünmektir. Bir başka ifâdeyle:

*Tasavvuf yâr olup bâr olmamaktır
Gül-i gülzar olup hâr olmamaktır.*⁴⁹

Yâni herkese dost olmak, kimseye yük olmamak, gül bahçesinin gülü olmak, fakat diken olmamaktır.

Ne var ki bu, çok defa yanlış anlaşıldığı gibi, pasif bir hayat tarzı demek değildir. Üstün bir ahlâka sâhip olmak, hep verici olmak, cömert olmak demektir. Cömertlik her ne kadar bir gönül zenginliği ise de, maddî tezâhürü için varlıklı olmağa da ihtiyaç duyulmaktadır. Onun için iyi bir iş sâhibi olmak, mal mülk kazanmış olmak da gerekir. Tasavvuf ehli deyinince umûmiyetle bir köşeye çekilmiş, münzevî, hayattan kopuk, toplumla alâkasını kesmiş tipler hatırlarız. Böylesi anlayış, tasavvufun icâbı değildir. “El işte gönül Hak'ta olmak” esastır.

İşin bu noktasında bir dengeyi iyi kurmak gerekir. Tasavvufun

⁴⁷ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatler Târîhi*, 18, İstanbul 1985

⁴⁸ Çeşitli Tasavvuf târifleri için bk. Kuşeyrî, *Risâle*, 216 vd. Kahire 1386/1966, terc. Süleyman Uludağ, 391 vd. İstanbul 1978

⁴⁹ Dede Ömer Rüşenî'nin manzûmesinin tamâmı için bk. M.Z. Pakalın, *Osmanlı Târîh Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, 417

⁴⁵ Ebu'l-Vefâ et-Teftâzânî, “İslâm Tasavvufuna Giriş”, çev. Mehmet Demirci, *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III, 220, İzmir 1986.

⁴⁶ Bk. Mustafa Tahralı, “Fransız Müslüman Abdülvâhid Yahyâ'nın (René Guénon) Eserinde Tasavvuf Mistisizm Farkı”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ekim 1981

maddeden ziyâde mânâyâ önem verdiği görülür. Ama bu, hiçbir zaman dünyâyı ve maddeyi ihmâl anlamına gelmez. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin *Mesnevî*'sinde bu dengenin şöyle güzel bir misâli vardır:

“Geminin yüzmesi için su lâzımdır, fakat su geminin içine dolacak olursa onu batırır.” der. Bu misalde gemi insandır, insanın dünyadaki hayâtıdır. Deniz, yâni su ise her türlü maddî vâsıtalar. Gemiden beklenen şey, onun yüzmesidir. Bunun için de mutlaka su lâzımdır. Ama o suya da bir sınır gereklidir. Su geminin içine girse, yâni dünyâ sevgisi, mal hırsı insanın kalbini doldurur, onun için mâbud haline gelirse onun mânen batmasına, yâni helâkine yol açar.⁵⁰

Bilhassa Yûnus Emre devrindeki tasavvuf erbâbının yaşayış ve faaliyetleri göz önünde bulundurulursa, onların söz konusu dengeyi çok iyi kurmuş oldukları görülür. O devir dervişleri, kendi mânevî eğitimleri yanında, sosyal ve askerî hayâtın bütün safhalarında yer almışlardır. Sırasında savaşlarda ön saflarda çarpışmışlar, bağ bahçe ve tarım işleriyle uğraşmışlar, çeşitli zenaat dallarında faâliyet göstermişler, bitip tükenmez seyâhatlerde bulunmuşlardır. Bütün bu işler sırasında kendi ruh eğitimlerini de devâm ettirmişlerdir. Târihimizde “Alp-erenler”, “Kolonizatör Türk Dervişleri” ve “Ahîler” gibi isimlerle anılan bu zümreler, tasavvuf terbiyesi ile yetişen son derece aktif kimseler topluluğudur.

Hız. Peygamber döneminde bütün İslâm ilimleri müşterekti. Fıkıh, Kelâm, Tasavvuf diye bir ayırım söz konusu değildi. Her konuda yegâne rehber ve örnek şahıs Peygamber idi. Hız. Peygamber'in arkadaşı ve yakınları arasında bâzıları “zâhidlik” ile dikkati çekiyordu. Yâni dünyevî işlerden ziyâde, ibâdet ve tâate zühed ve takvâyâ önem veriyorlardı. İşte bu zâhidlik anlayışı, ileride doğacak tasavvufun nüvesini teşkil eder.

Emevîler ve Abbâsîler devrinde İslâm toprakları sür'atle genişledi. Bir çok yabancı kültür ve medeniyetlerle karşılaşıldı, zenginlik ve refah arttı. Bütün bunların tabiî bir sonucu olarak Hız. Peygamber zamânındaki sâde ve mütevâzî yaşayıştan uzaklaşıldı. Bir takım siyâsî

⁵⁰ Bk. Mevlânâ, *Mesnevî*, çev. Veled İzbudak, I, 79, İstanbul 1960.

kavgalar ve sosyal huzursuzluklar da buna eklenince, zâhidliğe olan eğilim daha da arttı. Sâdelikten uzaklaşma, lüks ve konfor düşkünlüğü ve aşırı dünyâ bağıllığı gibi olumsuz gelişmelere tepki gösteren bir zümre vardı. Bunlara önceleri “âbidler” “zâhidler” denirken II/VIII. yüzyıl ortalarından itibaren “süfîler” denmeye başlandı.

Hız. Peygamber'den sonra öteki İslâmî ilimlerle meşgul olanların ortaya koyduğu binlerce görüş, ictihad ve fetvâlar vardır. Bunlar İslâm kültürünün birer parçasıdır. Aynı şekilde mutasavvıflarca temsil edilen düşünce sistemi de bu kültürün önemli bir parçasını teşkil eder.

İslâm düşünce târihinde kelâmcı ve felsefeciler, dîni âdetâ bir rasyonalizm olarak ele almış ve savunmuşlardır. Fakihler ise onu bir kaideler bütünü şeklinde sunmak istemişlerdir. Bu iki zümrenin özelliği “aklı” ön plânda tutmak ve onun rehberliğinde ilerlemektir. Bu ortamda mutasavvıflar ise, îmâna aklın ötesinde bir dayanak buldular. Onlar akıllı bir kenara itmemeyle beraber, kendi sâhaları için kalb bilgisine daha çok önem vermişlerdir. Çoğu da dîni, aşk ve insan sevgisi noktasından ele almışlardır. Netîce itibâriyle tasavvufun İslâm fikir hayatında hoşgörü ve yumuşaklığın sembolü olduğu, ibâdetleri kuru bir otomatizmden kurtararak, onlara ruh verip canlandırdığı görülür.

Tasavvuf hareketi, ortaya çıkışından itibaren İslâm âleminin her tarafında dal budak salmış, mensuplarının çokluğu dikkati çekmiştir. Her câmiin ve medresenin yanında bir de tekke veyâ dergâh yer almıştır.

Mes'elenin millî târihimiz yönünden ayrı bir önemi vardır: Orta Asya Türkleri'nin, müslümanlığı en ücrâ bölgelere kadar ve severek benimsemesinde mutasavvıfların rolü büyüktür. Anadolu'nun türkleşmesi ve islâmlaşmasında, kısacası üzerinde yaşadığımız toprakların vatanımız olması hâdisesinde çeşitli tasavvuf zümrelerinin, yukarıda sözü edilen Alp-Erenlerin, derviş gazîlerin hizmetleri târihin şehâdetiyle sâbittir.⁵¹ Türk milletinin îmân aksiyon, san'at ve fikir

⁵¹ Bk. Ömer Lütfi Barkan, “Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Vakıflar Dergisi*, II; Köprülü age, 13.

hayâtında tasavvufî duyuş, düşünüş ve yaşayışın tesîri dâimâ büyük olmuştur. Konumuz olan Yûnus Emre bu duyuş ve düşünüşün başta gelen temsilcilerinden biridir.

Yûnus Emre'yi ve şiirlerini iyi anlayabilmek için, onun yetiştiği ortamın fikir ve inanç yapısının iyi tanınması gerekir. Şurası bir gerçektir ki, İslâm fikir ve inanç sistemi içinde önemli yeri olan tasavvuf hareketinin anlaşılış ve yaşanış biçimi her zaman ve her yerde aynı ölçüler içinde seyretmemiştir. Bu durum başka milletler için de böyledir, bizim milletimizin târihinde de böyle olmuştur. Bâzen hem gönül fütuhâtı hem de dış dünyâyâ âit fetihler berâberce yürümüş, bâzan da dışarıyı ihmal edilerek iç zenginliğiyle iktifâ edilmiştir. Yûnus Emre'nin yetiştiği devir ve coğrafyada tasavvuf anlayışı ve dervişlerin tavrı son derece aktiftir. Köprülü'nün söyleyişiyle: Anadolu dervişleri ile tekkelerde sâkin ve donuk bir inzivâ hayatı geçiren Arap ve Acem mutasavvıfları arasında şüphesiz pek bâriz büyük bir fark vardır.⁵²

Meselâ tasavvuf erbâbının barındıkları yerler olan zâviyelerin ve onların mensuplarının, bulundukları çevreyi, boş ve tenhâ toprakları ihyâ ve imâr ettikleri görülür. Bunlar bilhassa emniyet ve âsâyiş yönünden tehlike arz eden ve korkulan yerlerde, uç bölgelerinde mekân tutup, gelen giden herkese hizmet vermişlerdir. Sâdece gönül yaralarına şifâ sunmakla kalmamış, aynı zamanda bir “ilk yardım merkezi” olarak da vazîfe görmüşlerdir. Özellikle karlı ve tipili havalarda dervişlerin etrâfa dağılarak, yolunu kaybeden veyâ donma tehlikesi geçiren kimseleri bulup tekkeye getirdikleri ve gerekli müdâhalenin yapıldığı bilinmektedir.⁵³

Türklerin İslâmiyet'i kabûlünde tasavvuf erbâbının ve gezginci dervişlerin rolü büyüktür. Bunlar, yeni dîni katı şerîat kalıpları içinde değil, geniş ve yumuşak bir ruh ve mânâ ile öğretmişlerdir. Anadolu'da aynı durum devam etmiş ve Türkler Orta Asya'dan getirdikleri ve İslâm cîlâsı altında ve onunla pekiştirerek devam ettirdikleri hoşgörü, sevgi

ve saygıya dayalı inançları, misâfirperverlikleri, yardımseverlikleri ve en önemlisi taassuptan uzak dervişâne yaşayışları ile dikkati çekmişlerdir. Yûnus Emre'deki hoşgörünün ip uçlarından biri olan bu durum, yerli h'ristiyanların hayranlık ve takdirlerini kazandığından ihtidâ hâdislerindeki tesîri îtibâriyle gözden ırak tutulamaz.

Temelde Sünnî-Hanefî akîdeye bağlı, fakat kendine mahsus özellikleriyle ayrı bir görünüm oluşturan “Türk Tasavvufu”nun ana çizgileri arasında şâmânî yaşayışın, *Yesevîlik*'in ve *Horasan Melâmîliği*'nin tezâhürleri görünür. Bu sonuncusu gösteriş, riyâ, kibir ve dünyevî ihtiraslardan uzak kalarak, bütününü Allah'a teslimiyet esâsına dayanır.⁵⁴ Anadolu'da gelişen Türk Tasavvufu'nun unsurları arasında İbn Arabî (638-1240) çizgisini de hatırlamak gerekir. Gerçekten, öteki İslâm ülkelerinde pek de rahat edemeyen İbn Arabî, Anadolu'da büyük rağbete mazhar olmuş, başta vahdet-i vücûd olmak üzere onun düşünceleri, bilhassa *Sadreddin Konevî* (673-1274) ve tâkipçileri tarafından yayılmıştır. Böylece Anadolu, Horasan tasavvuf ekolü ile İbn Arabî düşüncesinin izdivâcına sahne olmuştur denebilir. Bu arada müsâmaha, insânî duygular ve estetik değerleri ön plana çıkaran Kübrevî, Sühreverdî ve Mevlevî unsurların da unutulmaması gerekir. İşte Yûnus Emre, maddeten huzursuz olmakla beraber, fıkren ve mânen oldukça bereketli böyle bir ortamla birlikte yetişmiş ve bu ortamı daha kıvamlı hâle sokanlar arasında yer almıştır.

2- İlâhî Aşk

Tasavvufta olgun insan olma yollarından biri de “aşk” yoludur ve bu en kestirme yol sayılır. Buradaki aşk, Allah'a olan büyük sevgi demektir. Allah hem korkulan hem de sevilen bir varlıktır. Mutasavvıflar Allah sevgisi üzerinde çok durmuşlardır. Gerçi Allah Kâhhâr'dır, Cebbâr'dır, fakat O aynı zamanda Rahmân'dır, Rahîm'dir. Üstelik bir kudsî hadîse göre **“Rahmeti gazabından üstündür.”**⁵⁵

İslâm dîninin ana kaynağı olan Kur'an'da «sevgi» sözüne sıkça

⁵² Fuat Köprülü, “Anadolu'da İslâmiyet”, *D.Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, II/5, 402, İstanbul 1922.

⁵³ Bk. Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatler ve Tekkeler I*, 44-45, İstanbul 1990; Krş. Ö.L.Barkan, *ag, makale*.

⁵⁴ Krş. E.R.Fırlıklı, *Türkiye'de Alevilik-Bektâşilik*, 85-103, İstanbul 1990.

⁵⁵ *Buhârî*, tevhid, 15; *Müslim*, tevbe, 14

rastlanır. Allah'ın iyilik edenleri (Bakara 2/195), tövbe edenleri ve temizlenenleri (Bakara 2/222), müttakîleri (Al-i İmran 3/76), sabırlı olanları (aynı sûre 3/146) sevdiği belirtilir. Mâide sûresinin 54. âyetinde **“Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler.”** şeklinde bir ifâde yer alır. Yâni sevmek ve sevilme Allah'ın vasfıdır. “Sevelim sevillelim” sözünün menşei bu âyet olsa gerektir. Bakara sûresi 165. âyette de **“Mü'minlerin Allah'a karşı pek şiddetli bir sevgisi vardır.”** denir. Âyetteki bu “şiddetli sevgi” Allah aşkı olarak değerlendirilir. Hadislerde de “Allâh'ı ve Hz. Peygamber'i her şeyden çok sevmek lâzım geldiği, bir kimseyi sevenin de ancak Allah için sevmesi gerektiği, “îmânın tadı”nın ancak böyle duyulabileceği”⁵⁶ belirtilir. Başka bir kudsî hadiste “Çeşitli faydalı hareketlerle kendisine yaklaşmaya devam eden kulu sonunda Allâh'ın seveceği, onu sevince gören gözü, işiten kulağı, tutan eli, yürüyen ayağı olacağı” ifâde edilir.⁵⁷

Bu mes'eleyi derinliğine inceleyenlere göre sevginin sebebi “güzellik”tir. Yâni insanda “güzel” olan şeylere karşı bir eğilim vardır. Gerçek güzellik ise Allâh'a âittir. **“Allah güzeldir güzelliği sever.”**⁵⁸ Tasavvuf anlayışına göre, Allah kendi güzelliğini temâşâ için mahlûkatı yaratmıştır. Demek ki hilkatın sebebi Tanrı'nın “zâtî aşkı”dır. Tasavvufî düşüncenin temellerinden birini teşkil eden “Kenz-i Mahfî” hadîsi de bu fikir etrafında dönüp dolaşır. Tasavvuf literatüründe kudsî hadis olarak kabul edilen bu ifâdeye göre Hz. Peygamber'in diliyle Allah şöyle buyurur: **“Ben gizli bir hazîne idim, bilinmeyi sevdim, beni bilsinler ve tanısınlar diye yaratıkları meydâna getirdim.”**⁵⁹ Burada da âlemin yaratılma sebebi olarak “sevgi” yi görüyoruz. Bu hâliyle “aşk” cihanşümûl bir prensip olarak karşımıza çıkmaktadır. O, Tanrı'dan zuhûr etmiş ve bütün kâinatın icâdına sebep olmuştur. Varlıklar içinde aşkın yabancı olabilecek bir zerre bile yoktur. Fakat her varlığın aşkı, kendi istîdât ve seviyesine göredir. Hakîkî aşk ise insan rûhunun, Allah'a karşı bir özlemidir.

⁵⁶ Bk. *Buhârî*, îmân, 8,9; *Müslim*, îmân, 66, 69.

⁵⁷ Bk. *Buhârî*, Rikak, 38.

⁵⁸ *Müslim*, îmân, 147.

⁵⁹ Bk. *Keşfü'l-Hafâ*, II, 191

Âlemi ve âlemde var olan her şeyi ilâhî sevginin eseri, tecellîsi ve zuhûru olarak gören tasavvuf mensupları, bu sebeple kâinatta mevcut her şeyi gönülden sevmekte, bu sevgi ile Allah'a ulaşacaklarına inanmaktadırlar. Mutasavvıflar, ilk zamanlarda az olmakla berâber, son zamanlarda muhabbet ve sevgi yerine daha çok “aşk” tâbirini kullanmayı tercih etmişlerdir.

Tasavvufta biri hakîkî, öteki mecâzî olmak üzere iki nevi sevgi ve aşktan bahsedilir. Hakîkî sevgide ve aşkta konu Allah'tır, mecâzî aşkta ise konu insandır. Bir insanın karşı cinsten bir insana duyduğu sevgiye mecâzî veya beşerî aşk denir. Hakîkî aşka büyük önem veren tasavvuf erbâbı, beşerî aşka da ilgisiz kalmamışlar, çoğu zaman beşerî aşkı ilâhî aşka geçmek için bir köprü olarak görmüşlerdir.⁶⁰

İnsan yaradılışında mevcut en güçlü duygulardan biri olan sevgi ve aşkın yöneltileceği en büyük hedef, bu duyguyu mayamıza koyan Allah olmalıdır. Yukarıda bir kısmı verilen dîni delillerin de desteğiyle, İslâm tasavvuf târihinde ilâhî aşk duygusu bir meş'ale hâline gelmiştir. Bu meş'aleyi tutuşturan ve elden ele taşıyanlar arasında Râbiatü'l-Adeviye (ö.185/804), İbn Fârîz (ö.632 /1240), Mevlânâ (ö. 672/1273) ve Yûnus Emre ilk hatırımıza gelenlerdir.

Mevlânâ Celâleddin'in ifâdesiyle: *“Aşk öyle bir alevdir ki, bir tutuştu mu, Mâşuk'tan başka her şeyi yakar.”* Konu ilâhî aşk olunca, Mâşuk yâni sevilen, Allah demektir. Onun için sevgi ve aşka dayanan kulluk en ileri kulluk seviyesidir. Yalnızca Allah'ı seven, davranış ve hareketlerinde tek ölçü olarak Allah sevgisini alan kimse, hayâtında gösteriş, riyâ, şahsî menfaatler ve küçük hesaplara yer vermeyeceğinden, dînin istediği hâlis kulluk çizgisini tutturmuş olacaktır.

B- YÛNUS'UN ŞİİRLERİNDE İLÂHÎ AŞK

Yûnus Emre on üçüncü yüzyıl Anadolu'sunda, çeşitli sosyal ve siyâsî çalkantılara rağmen, tasavvuf düşüncesinin zirveye ulaştığı bir ortam içinde yetişmiştir. Çağdaşı Mevlânâ, aynı düşüncüyü nisbeten okumuş yazmış çevrelere eserleriyle telkîn ederken, Yûnus Emre basit

⁶⁰ Bk. Süleyman Uludağ, “Tasavvufî Ulûhiyet Telâkkisi”, *Hareket Dergisi*, Mart 1981, s.7

ve sâde söyleyişle geniş halk kütlelerine duyurmuştur. İşte, yukarıda bâzılarının isimlerini verdiğimiz Hak âşıkları ve benzerleri vâsıtasıyla, on üçüncü asra kadar olgunlaşarak gelen “ilâhî aşk” motifinin en önemli temsilcilerinden biri de Yûnus Emre olmuştur. Kendisinde zühdi tasavvufa âit şiirler varsa da, onun aşkı terennüm eden mısraları daha etkilidir. Kanâatimizce böyle bir tasnif ve ayırım her zaman kesinlik taşımaz. Gerçi bir tasavvuf yolcusu zâhidlikte kalıp, âşıklık seviyesine çıkamıyabilir. Fakat, hem âbid ve zâhid, hem de ileri derecede Hak âşıkı olmak ideal çizgidir. Yûnus Dîvânı’ndaki şiirlere bir göz attığımız zaman, onun bu sonuncu zümre içinde yer aldığını görürüz.

İlâhî aşk duygusunun sûfî şâirler tarafından terennüm edilmiş, başka dillerde çok güzel örnekleri vardır. İşte Yûnus Emre, bu kafilenin Türkçe söyleyenleri arasında başta gelenlerdendir. Bu bölümde Yûnus Emre’nin “İlâhî Aşk” temalı şiirlerine âit bir tasnif denemesi yapacağız. Ayrıca, bu şiirlere bâzı açıklama ve yorumlar getireceğiz.

*

Bilindiği gibi Yûnus Emre’nin şiirleri konusunda henüz bir ittifak sağlanmış değildir. Ona âit olduğu kesin olarak bilinenler yanında, başkaları tarafından söylenip de “Yûnus” mahlâsı taşıyan bir çok şiirler de vardır. Bunu da tabîî karşılamak lâzımdır. Çünkü Yûnus Emre, yaşadığı devirden itibâren öyle çok sevilmiş ve tesir sâhibi olmuştur ki, onun düşünce sistemini ve üslûbunu benimseyen san’atkâr ruhlu bâzı kimseler, söyledikleri şiirlerde kendi isim veya mahlâsalarını kullanmaktansa, onları Yûnus Emre’ye mâl etmeyi tercih etmişlerdir. Bu durum kendilerinin tevâzu ve mahviyet duyguları kadar, Yûnus sevgilerini de gösterir. Böylece bir “Yûnus Emre Mektebi”⁶¹ teşekkül etmiştir. Yûnus Emre Dîvânlarındaki şiirlerin tamâmı kendisine âit değilse bile, onun ismiyle anılan “mekteb” mensuplarıdır, dolayısıyla feyzini ondan almışlardır.

*

Konumuzla ilgili şiirleri derlerken mevcut üç Dîvândan faydalandık:

⁶¹ Bk.Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Târihi*, I, 335, İstanbul 1972.

* Mustafa Tatçı’nın hazırladığı değerli bir çalışma olan, Kültür Bakanlığı ve Akçağ yayınları arasında çıkan *Yûnus Emre Divanı* daha sonra neşredilmiştir.

1- Fâruk Kadri Timurtaş, *Yûnus Emre Dîvânı*, Tercüman 1001 Temel eser, No.1, İstanbul (1972 (?) (T).

2- Abdülbâki Gölpınarlı, *Yûnus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul, 1961 (G).

3- Burhan Toprak, *Yûnus Emre Dîvânı*, 4. baskı, İstanbul 1960 (BT).

Şiirlere âit verdiğimiz sayfa numaraları bu baskılara âit olup, birincisini (T), ikincisini (G), üçüncüsünü (BT) rumuzuyla gösterdik*.

*

Bu çalışma, bir metin neşri veya dil ağırlıklı bir araştırma değildir. Onun için şiirlerin imlâsında, yazıldığı devir ölçülerini değil de, pratik faydayı düşünerek, imkân nisbetinde günümüz söyleyiş ve telaffuzunu tercih ettik. Meselâ eski metinlerde ve Dîvânlardaki “ışk” kelimesini, günümüzdeki yaygın şekliyle “aşk” olarak yazmayı uygun gördük. Tâhiru’l-Mevlevî’nin fikir ve zevkine katılıyoruz: “Mâlumdur ki aşk lâfzı, sarmâşık demek olan ışk kelimesinden alınmıştır. Sarmaşık sarıldığı yeri nasıl istilâ ederse, aşk da girdiği kalbi, hattâ insan vücûdunu ihâta etmesi dolayısıyla aşk tesmiye edilmiştir. Bu kelimeyi “ışk” okumak benim zevkime uygun düşmüyor. Bana öyle geliyor ki, onu “aşk” okumalı; mânâsı kalbi dolduran o kelimenin lafzıyla de ağız dolmalı! “⁶²

Şimdi Yûnus Emre’nin ilâhî aşkla ilgili şiirlerinin tasnif ve yorumuna geçebiliriz:

1. Aşk Ezelîdir, Hilkatın Sebebidir ve Cihanşümuldür.

Yûnus Emre’ye göre aşk makamı yüce bir makamdır. Hattâ Allah’tan zuhur ettiği için âdetâ O’nunla aynîleşmiştir, dolayısıyla kadîm ve ezelîdir. Vahdet-i vücûd inancına göre, nasıl ki her zerre Allah’ın isim ve sıfatlarının birer sûretle “tecellîsi” ise, her varlık aynı zamanda bu ezelî aşkı kendi diliyle terennüm etmektedir:

⁶² Tâhiru’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I, 63, İstanbul 1963.

*Aşk makamı âlîdir, aşk kadîm ezelîdir
Aşk sözünü söyleyen cümle kudret dilidir
(T, 53)*

*Dahî yer gök yoğ iken var idi aşk bünyâdı
Aşk kadîmdir ezelî aşk getirdi ne varın
(T, 121)*

Aşk nedir, acabâ mâhiyeti nasıldır? Aşkın îzâhı zordur. Meselâ harâretin rengi yoktur, ancak odun, kömür gibi bir cisimde görününce renklenir. İşte aşk da bunun gibi aslında renksizdir. Ancak bir âşıktâ renk kazanır. Bu bakımdan en iyisi onu kelime ve sözden tenzih etmektir. Nitekim bir başka Hak âşık olan Hz. Mevlânâ'ya “âşıklık nedir?” diye sorulunca: “Benim gibi ol da bil” cevâbını vermiştir. Yûnus da aşkın herhangi bir misalle veyâ bilgi ile îzah edilemeyeceğini belirtir. O ancak bizzat yaşanarak anlaşılabilir:

*Aşkı hiçbir nesneye mesel bağlasam olmaz
Dünyâda âhirette ne dutırsan aşk yerin
(T, 121)*

Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'ân'ı sâdece okuyup öğrenmekle yetinmek aşkı anlamaya kâfi gelmez. Aşk bilgi konusu değildir. İlim yoluyla onu anlamaya kalkarsan karşına bir uzun hece çıkar, meseleyi halledemezsin. O ancak hâl edinilerek tadılır:

*Dört kitâbın mânâsın okudum tahsîl ettim
Aşka gelicek gördüm bir uzun hece imiş
(T, 85)*

Allâh'ın isim veya sıfatlarından biri olarak telakkî ettiğinden ve ezelî saydığından Yûnus'un, aşkı “yaratılmış” olarak görmemesi tabii bir sonuç olacaktır:

*Aşk anadan doğmadı kimseye kul olmadı
Hükmüne kıldı eser cümle biliş ü yâdı
(T, 162)*

Yûnus'un Hak sevgisi de ezelîdir, eskilere dayanmaktadır:

*Dahî cihâna gelmeden canım seni sever idi
Minnet değil Yûnus, sana nice tapu kılar isem
(BT, 90)*

Bu durumu iyi bilmekle berâber, açığa çıkarmak istemezdi:
*Ezeliden var idi canımda bu aşk odu
Eşkere etmez idim bilirdim ki Dost kodu
(T, 162)*

Allâh'ın “aşk-ı zâtî”sinin, hilkatın sebebi olduğunu söylemiştik. Yûnus da öyle düşünür ve O'nun aşkının bütün âlemi doldurduğunu ifâde eder:

*Dost aşkından âlem doldu her bir âşık ondan oldu
Aşksız biten çiçek soldu aşk iledir dostluk hoşu
(T, 148)*

Aşk cihanşümûldür. Yerin göğün direğidir, ondan daha değerli bir şey yoktur:

*Aşkı seve âşık gerek ne olursan aşktan yeğrek
Aşktır yere göğe direk kalanı hep söz öküğü
(T, 148)*

Her varlık aşk denizindedir. Fakat hepsinin, aşkı algılayış biçimi aynı değildir. Her biri istîdâdı, kapasitesi veya nasibi ölçüsünde ve seviyesinde aşkın tezâhürlerini aksettirir. Alelâde kimseden Peygamber'e kadar bu yüce duygunun dışında kalan kimse yoktur. Ne var ki herkes aşktan aynı şeyi anlamaz. Akıllı kişiye düşen en yükseğine, ilâhî aşka tâlib olmaktır:

*Aşksız âdem dünyâda belli bilin ki yoktur
Her biri bir nesneye sevgisi var âşıktır
Çalab'ın dünyâsında yüz bin türlü sevgi var
Kabul et kendüzine gör hangisi lâyıktır
Biri Rahmân-ı Rahîm biri şeytân-ı racîm
Onun yazdığı müzdi sevgisine taalluktur
Dünyâda Peygamber'in başına geldi bu aşk
Tercümânı Cebrâil ma'şûkası Hâlık'tır
(T, 60)*

Böyle ulvî bir aşka yolu düşmeyenin, ondan anlamayan ve onu inkâr edenin, Yûnus'un gözünde hayvandan farkı yoktur; öylesine öğüt de kâr etmez:

*Aşksızlara verme öğüt, öğüdünden alır değil
Aşksız kişi hayvan olur hayvan öğüt bilir değil
(T, 98)*

Hak âşıkı olmayanlar çeşitli hîle ve tuzaklardan yakasını kurtaramaz:

*Her kim âşık olmadıysa kurtulmadı mekr elinden
Kamusundan aşk ayırır dünyâ ahret belâsını
(T, 144)*

Aşka sıkıca sarılan, mayası aşkla yoğrulan, temeli ilâhî aşkla kazılan kişi sağlam binâ misâli, dünyâ yıkılsa bile yerinden sarsılmaz:

*Yer gök oynar ırılmaz yeller eser deprenmez
Âkıbet şol canın kim aşkın ola bünyâdı
(T, 162)*

Hak âşıkları sapa sağlamdırlar, verimlilik, ümit ve yapıcılık bakımından, şahsiyet ve karakter yönünden güçlüdürler. Bir takım nâhoş hâdiseler ve hayâtın zigzagları onları sarsmaz. Korkunç fırtınalar

onlardan bir toz zerresi bile koparamaz. Mânen öylesine güçlüdürler. Çünkü dayandıkları yer sağlamdır:

*Tozunu yel almaya bir zerre ırlmaya
Âşık canı ölmeye mâşûku sen olasın
Yûnus sen âşık isen aşka muvâfık isen
Korkma ulâşık isen ne olursan olasın
(BT, 177)*

Gündelik hayatta böyle kimseleri arayıp bulmak, onlarla münâsebette bulunmak, onlarla sohbet etmek gerekir:

*Bir kişiye söyle sözü kim ma'niden haberi var
Ol kişiye ver gönlünü canında aşk eseri var
(T, 53)*

İlâhî aşk duygusuna nâil olmak da bir liyâkat işidir. Ona tahammül gösterip, seve seve katlanmak gerekir. Aşk ateşinin bir kıvılcımı bile yakıp yıkar. Yûnus bundan son derece memnundur:

*Senin aşkın odu meğer sıçramaya kimesneye
Bir zerre değdi Yûnus'a cihan içinde fâş oldu
(T, 147)*

2. Aşk Sarhoşluğu ve Coşkunluğu

Aşk, sevginin aşırı şeklidir. Sevgi insanı tamâmen kuşatır, sevilenden başka her şeye karşı kör eder ve bu durum âdetâ damarlardaki kana kadar, maddî mânevî bütün varlığa yayılırsa adına “aşk” denir. İlâhî aşkta seven kul, sevilen Allah'tır. Bu yüksek ölçüdeki duygu, sevilenden başka her şeye karşı kişiyi ilgisiz kılacağından, bir kendinden geçmişlik, kayıtsızlık ve coşkunluk görüntüsü verecektir. Buna aşk sarhoşluğu ve coşkunluğu denir.

Tasavvuf terminolojisi bu türlü sarhoşluğu *sekr*, *zevk*, *şirb* gibi tâbirlerle ifâde eder. *Fenâ*, *cem*, *gaybet*, *sekr* gibi kavramlar birbirini

tamamlayan, hattâ birbirinin aynı kabul edilebilecek halleri ifâde eden şeylerdir.⁶³ Sekr (sarhoşluk), Hak Taâlâ'nın sevgisinin galebesini ifâde için kullanılan bir tâbirdir.⁶⁴ Bir başka ifâdeyle Hakk'ı bulmanın meydana getirdiği galebe hâli, kulun kendisine haz veren şeyle elem veren şey arasını ayırd etmekten uzak kalmasıdır.⁶⁵

İbn Arabî'ye göre ilâhî sevginin başlangıcı işitmeyledir. Burada söz konusu olan Allâh'ın "**Kün!**" (Ol!) sözünü işitmektir. O hitâba nâil olmak bir mazhariyettir, varlık sebebidir. Yok iken vücûd buluş bu emirle başlamıştır. "Kün" emri Yâsîn sûresi 82. âyetinde geçer: "**Bir şeyi dilediği zaman O'nun buyruğu sâdece, o şeye"Ol" demektir, hemen olur.**" Yine İbn Arabî der ki: *Sevgi tecellî ölçüsündedir, tecellî ise mârifet ölçüsündedir.*⁶⁶ Tecellî ile ulvî sarhoşluk arasındaki bağla ilgili olarak bir Kur'an âyeti örnek gösterilir: "**Rabbi dağa tecellî edince onu param parça etti ve Mûsâ da kendinden geçip yere düştü.**" (A'raf 7/143). Bu yüksek voltajlı hâdise karşısında, dağ ile insan arasında, ikincinin lehine olan fark üzerinde durulur. Dağ parçalanarak yerle bir olurken, Hz.Mûsâ sâdece kendinden geçip yere düşüyor.⁶⁷

Tasavvuf erbâbı iki nevî sarhoşluktan söz eder: Biri, sevgilinin ihvan ve nîmetine nâil olmaktan, öteki ise sevgilinin güzelliğini temâşâ etmekten ileri gelir. Temâşâ sırasında kulun içinde bulunduğu zevk ve kendinden geçmişlik hâline misal olarak Hz.Yûsuf'u seyreden Mısırlı kadınlar misâli sıkça verilir. Meyve yemekte iken yanlarına gelen Hz. Yusuf'u görünce, onun güzelliği karşısında âdetâ sarhoş hâle geldiklerinden, farkına varmayarak bıçaklarıyla meyve yerine parmaklarını kestikleri: "**Bu insan değil, çok güzel bir melektir**" (Yûsuf sûresi 12/31) dedikleri hikâye edilir. Bu olayı yeri geldikçe zikreden Gazâlî (ö. 505/1111) ilâve ederek sorar: *Hayır, Yûsuf melek*

⁶³ Bk.Kelâbâzî, *et-Taarruf li Mezheb-i Ehli't-Tasavvuf*, 151; Terc.S.Uludağ (Doğuş Devrinde Tasavvuf), 187, İstanbul, 1979

⁶⁴ Hucvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, çev.S.Uludağ (Hakikat Bilgisi), 295, İstanbul 1982.

⁶⁵ Kelâbâzî, *age*, 138; terc. 174

⁶⁶ İbn Arabî, *İlâhî Aşk*, Çev. Mahmut Kanık, 61, 144, İstanbul 1988.

⁶⁷ Kuşeyrî, *Risâle*, 65; terc., 164.

*değildi, bir insandı. Bir insanın güzelliği karşısında böyle bir duruma düşmek mümkün olduğuna göre, her türlü güzelliğin kaynağı olan Allah'ın müşâhadesi ve sevgisi ile kendinden geçmek neden imkân dahilinde olmasın?*⁶⁸

Tasavvuf târihinde Bâyezid Bistâmî (261/874) nin yolu sekr (mânevî sarhoşluk) yolu olarak değerlendirilir. Buradaki "sekr" sevgi sarhoşluğudur, irâdî bir durum olmayıp çalıışarak kazanılmaz. Bu yol daha çok *fenâ, cem', mahv, cezbe, gaybet* ve *sekr* gibi tasavvuf terimleriyle ifâde edilen tavrı esas almıştır. Burada duygu ve düşünceleri, fazla kayıt altına girmeksizin, tam bir fikir serbestliği içinde ortaya koyan bir tasavvufî cereyan söz konusudur. Belirgin özelliği coşan, taşan, vecde gelen, kendinden geçen bir hareket oluşudur. Attar, Mevlânâ, Yûnus Emre bu mânâdaki tasavvuf anlayışının temsilcileridir.⁶⁹

*

Bu ön bilgilerden sonra şimdi de Yûnus Emre'nin bu vâdideki şiirlerini görelim:

Yûnus Allah aşkının kıymetini bilenlerdendir, buna kendisi tâliptir. Bu hâlin sonucu kendini bilmeyecek kadar benliğinden geçmektir, kendinden kaybolmaktır:

*İlâhî, bir aşk ver bana kandalığım bilmeyeyim
Yavu kılayım ben beni isteyüben bulmayayım*

Asıl amacı geçici bir âleme karşılık "ebedî dirilik" tır ve Hak berâberliğidir:

*Al gider benden benliği doldur içime senliği
Bu dünyada öldür beni varıp anda ölmeyeyim
Şöyle hayran eyle beni bilmeyeyim dünden günün
Dâim isteyeyim seni ayırık nakşa kalmayayım*

⁶⁸ Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, çev. A.Faruk Meyan, 764, İstanbul 1969.

⁶⁹ S.Uludağ, *Keşfü'l-Mahcûb Tercümesi*, 291, 5 nolu dipnot.

Yüce Tanrı'nın bir tecellisine şâhid olmuş, O'ndan bir koku duymuş ve bu, başını döndürmeye yetmiştir. Bununla kanmamış daha fazlasını istemektedir. Ama acaba O nerelerdedir? Aşkıyla içine ateşler düşmüş yanıp yakılmaktadır:

*Senin kokun duydu cânım terkini urdu cihânın
Hergiz belirmez mekânın seni kande isteyeyim*

*Aşkın bir od urdu cânâ üş yürürüm yana yana
Ciğerim gark oldu kana nice zârî kılmayayım*

O, yanıp yakılmaya çoktan râzıdır, yeter ki Dost bahçesinden uzak kalmasın:

*Ko ben yanayım tüteyim bülbül olayım öteyim
Dost bahçesinde biteyim açılıben solmayayım*

Yûnus'ta "melâmet" neşvesiyle yüklü ve kınamalara aldırmayan mısırâlar çoksa da, burada derdini anlatıp dillere düşmektense için için yanmayı yeğ tutar:

*Hâlim getirsem dile kim bana söge kim güle
Bâri yanayım derd ile ben dillere gelmeyeyim*

Aşkî inkâr edici olmaktansa Mansur gibi öldürülmeye çoktan râzıdır:

*Mansûr'um çek dâra beni ayan göster anda seni
Kurban kılayım bu canı aşka münkir olmayayım*

Bütün bu olup bitenlere rağmen dermânı yine aşta arar, bir an bile aşktan uzak kalmak istemez:

*Aşktır bu derdin dermânı aşk yolunda verem cânı
Yûnus Emre eydir bunu bir dem aşksız olmayayım
(T, 124; BT, 67)*

*

Yûnus bâzan tam bir ilâhî aşk sarhoşudur, nerede olduğunu bilmez haldedir. Öylesine kendini kaybetmiştir ki, arasa da bulamamaktadır:

*Aşkın şarâbın içeli kandalığım bilmezem
Şöyle yavu kıldım beni isteyüben bulamazam*

Ne var ki, bu aşk sarhoşluğu onu âdetâ okyanuslar gibi büyütmüş, mücevher kaynağı olacak kadar iç dünyâsını zenginleştirmiştir. Bütün bunlar ilâhî güzellik karşısındaki hayranlığından hâsıl olmuştur. Bu sebeple kendisine gelemeyecek kadar mesttir:

*Deryâ vü ummân olmuşum gevherlere kân olmuşum
Hüsnünde hayrân olmuşum kendizüme gelemzem*

Bu hâlinden evvelki durumunu, Allah'tan uzak, O'nu tanımamış ve kulluk görevlerini bile lâıkiyle yapamamış bir devre olarak telâkkî eder:

*Zâtına yol bulamadım senden nişan alamadım
Çünkü seni bilemedim kulluğunu kılamazam*

İlâhî aşkı tattıktan sonra ise, O'nun yoluna ayak basmış ve kendi fânî varlığından sıyrılmıştır. Çünkü aşk, Mâşuk'tan başka her şeyi (âşık dâhil) yakan, yok eden bir güçtür. Burada Mâşuk Allah'tır. Tasavvufta aşk bunun için çok değerlidir. Bulduğu kıymetli bir şeyi kaybetmekten korkan bir çocuk heyecânıyla Yûnus Tanrı'sına: Aman beni bırakma bir an bile sensiz olamam! demektedir:

*Yoluna basaldan kadem varlığımı kıldım adem
Gözden ırılma sen bir dem ki sensiz ben olamazam*

Yûnus Allah aşkıyla dolup taştıktan sonra da O'ndan bir nişan alamadığını ifâde eder. Fakat bu defâki hal, denizdeki balıkların suyun ne olduğunu bilemeyişleri türünden bir habersizliktir. O'nun aşkıyla öylesine mesttir ki, cenneti bile istememektedir:

*Adın dolalı ellere senden nişan alımazam
Aşkın ile mest olalı cennetlere kalımazam*

Yûnus Hak aşkının kendi varlığını yok ettiğini, böylece her şeyden ümit ve alâkasını kestiğini, O'nun aşkından asla ayrılmak istemediğini belirtir:

*Benim urup bünyâdımı Yûnus yazaldan adımı
Kestim kamûdan murâdımı aşkından ayrılmazam
(BT, 102)*

Tasavvufta aşkın değerli oluşu, kişinin her şeyden alâkasını keserek bütün varlığıyla Allah'a yönelmeyi sağlaması dolayısıyladır. **"Rabbinin adını an, her şeyi bırakıp yalnız O'na yönel"** (Müzzemmil 73/8) âyeti İslâm tasavvufunun Kur'an'daki önemli dayanaklarından biri olarak kabul edilir. İlâhî aşk bütün varlığı ile Tanrı'ya yönelmeyi en iyi biçimde sağlayan vâsıtaların başında gelir. Yûnus'un yukarıdaki beytinde de bu düşünceyi görüyoruz.

*

Maddî sarhoşluk, nasıl akli gölgelerse, aşk sarhoşluğu da belli ölçüde insanı, tabîî kabûl edilen nizâmın dışına taşan tavır ve davranışlara sürükleyebilir. Aklına göre hüküm veren insan için bunlar yadırganacak ve tenkit konusu olacaktır. "Akıl" ve "aşk" yolu zâhir ehli ve filozoflar ile mutasavvıflar arasındaki tartışmalı konulardan biridir. Akıl, değerli olmakla berâber, tasavvuf anlayışında, Hakk'a ulaşma konusunda aşk daha üstündür. Aşkın bâzı tavır ve davranışları akıl ölçülerine sığmayabilir. O zaman tenkitler başlayacaktır. Yûnus Emre de bu türlü tenkitlere ve ayıplamalara hedef teşkil etmiş olmalı ki; o aşkın irâdî olmadığını, bundan kurtuluş yolu bulunmadığına göre, bozuk haberler çıkarmanın yersiz olduğunu, her şeyin Mâşuk (Allah) tarafından takdir edildiğini söyler:

*Ey beni ayıplayan gel beni aşktan kurtar
Elinden gelmez ise söyleme fâsid haber*

*Hiç kimesne kendinden halden hâle gelmedi
Cümlemizin hâlini Maşûk eder mukarrer*

Yûnus, kendisini ayıplayanlara, elinde bir şey olmadığını, diyecekleri varsa Tanrı'ya söylemelerini tavsiye eder:

*Âşıkların bu hâli Mâşuk katında biter
Sözün var O'na söyle benim elimde ne var*

Aşk öyle bir güçlü iksirdir ki, bir yudumcuk içeni bile mest eder, tanıdık tanımadık herkesi unutturur, sarhoşluğunun dahî farkına varamayacak kadar kişiyi kendinden geçirir:

*Her kim aşk kadehinden içti ise bir cür'a
Ona ne yad ne biliş ne esrûk ü ne humâr*

Bu sebeple âşkın hâlinden herkes anlayamaz. Mevlânâ'nın *"Ben ol da bil"* dediği gibi, onu lâıykıyla ancak yaşayan bilir. Bu özelliğinden dolayı da âşıkların sırlarını gelişi güzel ortaya sermemek gerekir, onun bir mahremiyeti olmalıdır. Bu mahremiyet hem yanlış anlamaları önleyici rol oynayacaktır, hem de âşıkların tedirgin edilmelerine mâni olacaktır:

*Âşıkların hâlini âşık olanlar bilir
Aşk bir gizli haznedir gizli gerektir esrâr*

Ne var ki aşk kural tanımaz. Cemâl-i ilâhî'nin örtüsüz bir şekilde temâşası âşıkı alt üst eder, perde yırtılır. İyilik kötülük gibi değerler âdetâ hükümsüz hâle gelir, ortada sâdece Mâşûk kalır:

*Dost yüzünden nikabı her kim giderdi ise
Hicab kalmadı ona ayruk ne hayru ne şer*

Şu Peygamber sözünde nur perdesine işâret edilir: «Allah'ın hicâbı (perdesi) nurdur. Eğer onu açsaydı yüzünün azamet ve nûru basarının (gözünün) ulaştığı en son noktadaki yaratığını bile yakardı.»⁷⁰

Yûnus'un ifâdesiyle “*Dost yüzündeki nikab*” veyâ aradaki perdeler, hâdisenin dünyâ ve madde plânında ele alınmasına imkân tanıyacak şartları oluşturur. Bu ise kanun, kural, şerîat yâni bir takım ölçüler ve kayıtlarla bağımlı olmak demektir. Dünyâ ve beşer plânında kalındığı müddetçe bu kayıtların bulunması zarûrîdir. Kayıtların üstüne çıkıldığı anlar âşıkla Mâşûk arasında kalan durumlardır. Yûnus, perdenin ötesine âit şeyler de söyleyebilirim, fakat bu takdirde zâhir nizâmı korumakla görevli olan şerîat edebini zorlamış olmaktan korkarım, diyor:

*Şerîat edebinden korkarım söylemeğe
Yoğusa ede idim dahî ayruksı haber*

Yûnus ilâve ediyor: Dînin zâhirî hükümleri konusundaki bu titizliğime ve edebe riâyet etme gayretime rağmen, istemiyerek ağzımdan o sır âlemine dâir sözler dökülebilir veyâ halk beni yanlış anlayıp Hallac'ta olduğu gibi îdâmıma hükmedebilir. Ben bunu Dost kılıcıyla gerçekleşmiş bir ölüm kabul ettiğim için seve seve karşılarım. Zîrâ Dost'un göğünde gurûb eden, yine O'nun (Mâşûk'un) burcunda doğar; gidebileceği başka yer yoktur:

*Dost kılıcından Yûnus ölür ise gam değil
Dost göğünden uyakan Mâşuk burcundan doğar
(T, 52)*

Giriş kısmında Yûnus Emre'nin şer'î ölçülere sâdık kalmaya önem verdiğini belirtmiştik. Yukarıdaki beyitlerde bunun açık örneğini görüyoruz. Din insan içindir. İnsanın hem akli hem de rûhu ve duyguları vardır. Dînin de hem dış çerçevesi, zâhiri yâni bir takım hüküm ve

⁷⁰ Müslim, İman 293.

kuralları; hem de iç yüzü, bâtını, vecd ve zevk yönü bulunmaktadır. Bunlardan zâhirî kısmına kısaca “şerîat” denir. Bu mânâsıyla şerîat bir bakıma akla hitab etmektedir; belli sınırları, kaideleri vardır.. Akli ölçüler içinde kalındığı müddetçe bir problem çıkmaz. Fakat rûhî yön ve duygular söz konusu olduğu zaman durum değişir. Bu sonuncular daha ziyâde dînin bâtını cephesi ve zevk tarafıyla ilgilenir.

İnsanda akli yön ne kadar ölçülü ve kuralcı ise, rûhî ve mânevî yön o kadar serâzât ve sınırsız ufuklara doğru kanat açmaya müsâittir. Ne var ki, bu iki yön arasında imkân nisbetinde bir denge kurmaya çalışmak gerekir. Yûnus Emre çok kere bu dengeye dikkat eder görünüyor. “Şerîat edebinden korkarım söylemeğe” ifâdesi işte bu dikkatin beyânıdır.

Aslında Hak âşıklarının iç dünyâları yanardağlar misâli coşup kaynar. Fakat bunu hepsi dile getirmek istemezler, belki de büyük bir gayretle dillerine hâkim olurlar. Ebû Bekr eş-Şibli (334/945) ye göre ise: “*Muhabbet ehli konuşmazsa helâk olur, ölür; irfan sâhibi de konuşunca helâk olur, ölür.*”⁷¹ Her ne olursa olsun yaşadığı mânevî zevk ve sekre mağlûb olarak diline hâkim olmayanlar ve “şerîat edebî”ni zorlayanlar çıkmıştır. *Hüseyn b. Mansur el-Hallac* (309/922) bunların sembolü hâline gelmiştir. Başta Yûnus Emre olmak üzere hemen bütün mutasavvıflar Mansûr'u “Hak şehîdi” sayarlar. Yûnus, ilâhî aşk kadehini Mansur gibi içebilen herkesin *enelhak* sahrâsında baş ve ayaktan geçeceğini söyler:

*Câm-ı aşkı her ki nûş eyler bugün Mansur-vâr
Bu enelhak yazısında ol ser ü pâdan geçer
(G, 344)*

Bununla birlikte tasavvuf düşüncesine göre, konuşmaktan ve sırrı fâş etmektense, içinde kaynayan ummâna rağmen temkîni elden bırakmamak daha makbuldür.

⁷¹ Şa'rânî, *et-Tabakatü'l-Kübrâ*, I, 105; terc.I, 356.

Tasavvufta, mânevî sarhoşluk hâlindeyken ağızdan çıkan ve ifâde itibâriyle şeriate ters düşen sözlerle “şath, şatahat” denir. O sırada şuuruları yerinde olmadığından dolayı, bu sözleri söyleyen istikamet sâhibi kimseler dînî bakımdan hoşgörü ile karşılanır. Nitekim bir görüşe göre, Hallâc-ı Mansur, içinde yaşadığı bölgenin ve devrin sosyal ve siyâsî şartları sonucu, politik sebeplerle ve biraz da zorlamayla ölüme mahkûm edilmiştir. “Enelhak” sözü ise buna bahâne olarak gösterilmiştir.⁷²

Aşk ve aşk sarhoşluğunu tanıyan ve doğabilecek nâzik durumlar karşısında temkinli olmak gereğine inanan Yûnus, yavaş yavaş bu düşüncelerin de üstüne çıkarak coşkunluk özlemiyle dolup taşmaktadır. Ne zaman Hakk'ı ansa içi kıpırdar, O'ndan başka hiçbir şeyle tesellî bulmaz, tam bir teslimiyetle O'na yönelir. İlâhî aşk denizine dalıp candan geçmeyen var sayılmayacağını düşünür. İlâhî cemâli müşâhede heyecânıyla dolup taşar:

*OHer kaçan anarsam seni kararım kalmaz Allâh'ım
Senden gayrı gözüm yaşın kimseler silmez Allâh'ım
Sensin ismi bâkî olan Sensin dillerde okunan
Senin aşkına dokunan kendini bilmez Allâh'ım
Okunur dilde destânın açılır bâğ u bostânın
Sen baktığın gülistânın gülleri solmaz Allâh'ım
Aşkın bahrına dalmayan cânını fedâ kılmayan
Senin cemâlin görmeyen meydâna gelmez Allâh'ım*

*Zâr olur âşkın işi durmaz akar gözü yaşı
Senden ayrı düşen kişi dîdârını görmez Allâh'ım
Aşık Yûnus seni ister lutf eyle cemâlin göster
Cemâlin gören âşıklar ebedî ölmez Allâh'ım*
(BT, 155)

⁷² Bk. Yaşar Nuri Öztürk, *Hallâc-ı Mansur ve Eseri (Kitabü't-Tavâsin)*, 26 vd. İstanbul 1976

Ne var ki cemâlin müşâhedesıyla iş bitmemektedir. Allah nasıl nâmütenâhî bir varlıksa, O'na doğru olan yolculuğun da sonu yoktur. Bir başka ifâdeyle aşk iksîri, içtikçe susatan bir mâhiyet arz eder. Yûnus'tan çok evvel yaşamış başka iki Hak âşıkının ifâdelerinde de bu husûsiyeti açıkça görüyoruz: Yâhyâ b. Muaz (258/871) ın Bâyezid Bistâmî (261/874) ye şöyle yazdığı nakledilir: *Burada biri var, aşk kadehinden öyle içti ki, artık bir daha susamaz.* Bâyezid şöyle cevap verdi: *Hâlindeki zayıflığa şaşarım, burada biri var, dünyadaki bütün denizleri içtiği halde, ağzını açmış daha yok mu?* diyor.⁷³ Hakk'a doğru olan yolculuğun nihâyetsiz mâcerâsı ve bu derin sarhoşluk, yolcularına büyük bir kendinden geçmişlik ve serâzadlık verecektir. Yûnus'ta bunu görüyoruz; bu yolda yana yana gittiğini, aşkın kendisini kana boyadığını, bâzan yel olup estiğini, bâzan sel olup taşıdığını coşkulu bir üslûpla dile getirir:

*Ben yürürüm yana yana aşk boyadı beni kana
Ne âkilem ne dîvâne gel gör beni aşk neyledi
Gâh eserim yeller gibi gâh tozarım yollar gibi
Gâh akarım seller gibi gel gör beni aşk neyledi
Akar sulayın çağlarım derdli ciğerim dağlarım
Şeyhim anuben ağlarım gel gör beni aşk neyledi
Ya elim al kaldır beni ya vashına erdir beni
Çok ağlattın güldür beni gel gör beni aşk neyledi
Mecnûn oluben yürürüm ol yârı düşte görürüm
Uyanıp melûl olurum gel gör beni aşk neyledi
Miskin Yûnus bîcâreyim başdan ayağa yâreyim
Dost ilinden âvâreyim gel gör beni aşk neyledi*
(T, 159; G, 435)

Artık Yûnus'un gözü aşktan ve Mâşûk'tan başka bir şey görmemektedir. Bu duyguyla yanıp tutuşmaktadır. Bundan şikâyetçi sanılmasın; balık için su ne ise, ilâhî aşk onun için öyledir. Bu uğurda akli bâzan gelir bâzan gider. Fakat her zaman olduğu gibi o

⁷³ Kuşeyrî, *Risâle*, 65, terc. 165.

memnundur. Kendisine bu durumu sağlayan “Erenler” yoluna toprak olmayı seve seve kabullenmiştir:

*Benim gönlüm gözüm aşktan doludur
Dilim söyler yâri yüzüm suludur
Ödağacı gibi yanar vücûdum
Tütünüm göklere seher yelidir
Senin aşkın deniz ben bir balıkcak
Balık sudan çıksa hemen ölüdür
Seni sevenlerin ola mı aklı
Bir dem usluysa her dem delidir
Yûnus sen toprak ol eren yolunda
Erenler menzili arştan uludur
(G, 377)*

*

Yûnus, aşk sarhoşluğu ve coşkunluğundan o kadar memnundur ki, bunu her vesileyle ifâde etmekten büyük zevk alır. Coşkunluğunu anlatırken bu sırada sanki başkalarını da bu yaşayışa özendirme ve dâvet etme havâsındadır. Öyle ya, ilâhî aşkla kendisine yönelinen Şah (Tanrı) aslâ azledilmez bir varlıktır, orası kimsenin elden alamayacağı bir dayanaktır:

*Bir şâha kul olmak gerek hergiz ma'zûl olmaz ola
Bir eşik yastanmak gerek kimse elden almaz ola*

İlâhî aşk şerbeti, içenlerin hiç kanmayacağı tılsımlı bir iksirdir. O denizde var olan mücevherlerin kıymetini sarraflar ölçemez. O bahçede açan «güller» de aslâ solmaz türdendir:

*Bir kuş olup uçmak gerek bir kenara geçmek gerek
Çevik bahrî olmak gerek bir denize dalmak gerek*

*Bir şerbetten içmek gerek içenler ayılmaz ola
Bir gevher çıkarmak gerek hiç sarraflar bilmez ola*

*Bir bahçeye girmek gerek hoş teferrûc kılmak gerek
Bir gülü yaylamak gerek hergiz ol gül solmaz ola*

İşte bütün bu güzelliklere ermek için âşık olup, o ateşle yanmak gerekir. Aşk ateşine yanan fânî varlığını yok edeceğinden, onu başka bir ateşin yakması da söz konusu olamaz:

*Kişi âşık olmak gerek Maşûka'yı bulmak gerek
Aşk oduna yanmak gerek ayruk oda yanmaz ola*

Dâvetkâr bir şekilde bu yüksek halleri anlatmak istemesine rağmen Yûnus, buna ehil olanların, kendisine benzeyenlerin az sayıda olduğunun farkındadır. Onun için, çok da ısrar etmemek gerekir diye düşünür:

*Yûnus imdi var tek otur yüzünü hazrete götür
Özün gibi bir er getir hiç cihâna gelmez ola
(G, 370)*

Bu sâhanın muhâtapları az ise de, Yûnus gene söylemekten kendini alamaz. Ona göre mesele gayet basittir. Der ki:

*İster isen bu dünyâda ebedî sarhoş olasın
Aşk kadehin dolu getir yıl on iki ay sarhoş yürü
(G, 438)*

Kendisi aşk sarhoşluğundan o kadar memnundur ki, ayık kalmayı hiç istememektedir. Hattâ ayıkların, yâni akıl ve muhâkeme sınırları içinde kalıp onun dışına çıkamayanların sözlerini dinlemek bile istemez:

*Ayık olup oturma ayık sözün götürme
Severim aşk esrûğün ben ayık olımazam
(BT, 103)*

Çünkü o ilâhî aşk ateşiyle beşeriyetini ve benliğini yok etmiş, sonunda da her şeyin kaynağı olan Maşûku içinde bulmuş böylece vâsıtasız olarak üstün bilgilere “*mârifet*”e ulaşmıştır:

*Dinlemeden anladık anlamadan eyledik
Gerçek erin bu yolda yokluktur sermâyesi
(BT, 170)*

Bu aşk sarhoşluğu maddî sarhoşluk gibi zannedilmemelidir. Onda uyusukluk, verimsizlik ve bitkinlik yoktur. Aksine büyük bir dinamizm vardır. Tanrı'nın zâtı gibi, ona olan yolculuğun da nihâyeti olmadığını söylemiştik. Aşk kanadları ise bu yolculuğu en sür'atli biçimde sağlayan imkân idi. O bakımdan âşık her an yeni bir “*tecellî*”, yeni bir “*fetih*”, yeni bir ufukla karşı karşıyadır. Her dem âdetâ *yeniden doğmakta* olduğundan, dâimâ tâze bir varlıktır. Monotonluktan eser taşımaz. Ondan hiç usanılmaz. Büyük Hak âşıklarının bu tâzelikleri, eserlerinde de devam eder. Yûnus ve benzerleri kendilerine hayat veren aşk iksîri sâyesinde sâdece sağlıklarında değil, eserleriyle asırlar sonrasında bile hep yeni doğmuşçasına dâimâ tâzedirler, onlardan aslâ usanılmaz:

*Biz sevdik âşık olduk sevildik mâşuk olduk
Her dem yeni doğarız bizden kim usanası
(G, 444)*

Hak âşıkının tâzeliği sâdece bu dünyâyâ mahsus değildir. Öteki dünyâda herkesin korktuğu cehennem, âşıkı yakmayacaktır. Bir anlayışa göre en büyük cehennem azâbı Tanrı'dan uzak olmaktır. Gerçi Tanrı'nın varlığı her şeyi ihâta etmiştir. O, insana şah damarından daha yakındır, ama herkes bunun farkında değildir. O'ndan gafil olmak da bir azaptır. Âşık O'nun cemâlinin hayrânıdır. Âhirette en büyük mutluluk o Cemâl'in müşâhedeşi olacaktır. Buna lâayk olanlar da en başta âşıklardır. Böyle bir nâiliyet ve yakınlık sırrına, cehennem alevlerinin ulaşamayacağı tabiidir. Sonra, âşıkın hasretle çektiği “âh” seslerinin yakıcılığı yanında cehennem ateşinin sözü bile olmaz; aşk ateşini denizler bile söndüremez:

*Âşıkları Tamu'su yandırmaya
Uçmağına bunlar baş indirmeye
Yedi Tamu bir âh'a katlanmaya
Yedi deniz bir aşk odun söndürmeye
(BT, 121)*

3. Âşık Harap Vaziyettedir, Kınayana da Aldırmaz

Dinin dış çerçevesi bir kurallar topluluğudur. Kurallar, akli ve muhâkemesi yerinde olan insanlar için söz konusudur. Nitekim “**Aklı olmayanın dîni yoktur.**” diye bilinir. Hak âşıkı bir kimse «akıl ötesi» bir âlemde gezindiğinden bir bakıma aklın kontrolünden, dolayısıyla bağlayıcılığından çıkmış sayılır. Bir çok maddî şeyler gibi aklından da geçtiği için ne yaptığını bilmez haldedir. Netice itibâriyle dinin zâhîrî kayıtlarının bağlayıcılığının dışına çıkmış demektir. Bu tıpkı deli sayılan kimsenin dînî mükellefiyetlerden sorumlu olmamasına benzer. Öyle söyler Yûnus:

*Din ü millet sorarsan âşıklara din ne hâcet
Âşık kişi harâb olur harap bilmez din diyânet*

Bu beyitte geçen “millet”, din ile eş anlamlı bir kelimedir. “Harab”, dünyâyâ boş vermiş, varını yoğunu içkiye yatıran meyhâne düşkünün anlamıdır. Burada ise, ilâhî aşk şarabı uğrunda her şeyinden geçen Hak âşıkı demektir.

Yûnus iyi bir müslüman, tasavvuf da Hakk'a vuslat yolu, dolayısıyla bir din yoludur. Aşkın tasavvufta üstün bir yeri olduğunu söyledik. Aklın kontrolünden çıkıp harâbat ehli hâline gelen âşıkın, dînî kayıtların dışına çıkması nasıl önlenecektir? Tasavvufta bir kural vardır: “*Nebî mâsum velî mahfuzdur.*” denir. Peygamberler günah işlemekten uzaktır. Velîler ise Allah'ın koruması altındadır (mahfûz). Bir çok fedâkârlık sonucu kendisine yaklaşan (velî) ve bütün varlığı ile kendisini seven (âşık) bir kulunu Allah'ın, yanlış hareketlerden korumasını tabîî karşılamak gerekir. Velîler peygamberler gibi günâhsız (ma'sûm) değillerse de, Allâh'ın onları koruduğu kabul edilir.

Bir sonraki beyitte durum daha iyi anlaşılmaktadır: Âşıklar bütün varlıklarıyla gönülleri ve gözleriyle Mâşuk (Allah) tarafına yönelmişlerdir. Geriye başka ne kalmıştır ki zühd ve tâat yoluyla onları terk etmek için ayrı bir gayrete girsinler:

*Aşıkların gönlü gözü Mâşuk dapa gitmiş olur
Ayruk sûrette ne kalır kim kılınar zühd ü tâat*

Tasavvufta “zühd” kısaca “terk” demektir. Daha değerli olan için az değerliyi terk; mânâ için maddeyi, âhiret için dünyâyı, Allah için mâsivâyı terk. Bu terk, onlarla hiç meşgul olmamak şeklinde değil, onlara ancak lâıyk olduğu kadar değer vermek, onları taparcasına sevip kalbe kadar sokmamak tarzında olacaktır. Nitekim Giriş kısmında da belirttiğimiz gibi Hz. Mevlânâ sorar ve îzah eder: “*Dünyâ nedir? Allah’tan gafıl olmaktır. Kumaş, para, ölçüp tartarak ticâret yapmak ve kadın dünyâ değildir.*” der ve şu misâli verir: “*Suyun gemi içinde olması geminin helâkidir. Gemi altındaki su ise gemiye, geminin yürümesine yardımcıdır.*”

Tasavvuf anlayışına göre âhiret menfaati de Hakk’a vuslata mânîdir. Terk edilecek şeyler arasında cennet ümidi ve cehennem korkusu da vardır. Bunlar için yapılacak dindarlık basit bir menfaat alış veriş sayılır. Yûnus’un ilâhî aşk anlayışında cennet için ibâdet ve cehennem korkusuyla dindarlığın yeri yoktur. İşi gücü Dost (Allah) olan, O’nun dışında her şeyden âzâd (hür, bağımsız, ilişkisini kesmiş) olmalıdır:

*Tâat kılan Uçmağ için din tutan Tamu için
Ol ikiden fâriğ olur neye benzer bu işâret
Her kim Dost’u sever ise Dost’tan yana gitmek gerek
İşi gücü Dost olıcak cümle işten olur âzâd*

Uğrunda, dünyâsı ve âhiretiyle her şeyin terk edildiği o Yüce Varlık nasıl bir varlıktır acaba? Âşık ile Mâşuk arasına kimse giremediği için bunu dille anlatmağa imkân yoktur. Yûnus mes’elenin bu noktasında

bir hadîse işâret eder: **“Benim Allah’la öyle bir vaktim var ki, onda bana ne bir mukarreb melek ne de mürsel bir peygamber yetişemez.”**⁷⁴

*O’nun gibi Mâşuk’un haberini kim getirir
Cebrâil ü mürsel sığmaz şöyle olundu işâret*

Âşık dünyâdan ve âhiretten geçtiğine ve her şeyi terk ettiğine göre, beşerî ve nefsanî dünyevî veyâ uhrevî mes’ûliyet gerektirecek davranışların dışında olacaktır. Dolayısıyla âhirette soru, hesap, Münker ve Nekir’le işi olmaması lâzım gelir:

*Soru hisap olmayısar dünyâ âhiret kovana
Münker ü Nekir ne sorar terk olıcak cümle murad*

Her şeyin başı olan Hakk’a vuslatı hedef seçtiğinden âşık; korku, ümit, ilim, amel ve âhiret ahvâlinden olan terâzi, sırat gibi hususları aşmış demektir. Yûnus bunları tamâmen mânâsız, değersiz ve gereksiz görüyor demek değildir. İlâhî aşk seviyesine çıkabilen seçkin kul, dînî inanç ve düşüncesi itibarıyla bu ve benzeri noktalara demir atıp kalmaz demek ister. Öyle ya, dînî dünyevî ve uhrevî bütün teklif ve unsurlarının esas amacı, kulu Allâh’a yaklaştırmak, O’na kavuşturmak değil midir? Bu gaye gerçekleşmediği takdirde emekler boşa gitmeyecek midir? Vâsıta ile gayeyi karıştırmamak gerekir. Âşık, en kestirme yoldan gayeye ulaşmış kimsedir.

Çeşitli arzular ve isteklerle dolu olarak, kısacası «nefs» ve «dünyâ» veyâ her türlü “mâsivâ” kayıtlarıyla hareket ettikleri için insanlar kıyâmet gününde korku ve endişe içinde olacaklardır. Yaptıklarının hesâbını vermek kaygusuna düşeceklerdir. Âşıklar “mâsivâ” ile alâkayı tamâmen kestiklerinden dolayı böyle bir endişe taşımazlar. Bu mânâda bir kıyâmetten onların haberi bile olmaz:

⁷⁴ Bk. *Keşfü'l-Hafâ*, II, 244.

*Ol kıyâmet bazarında her bir kula baş kayısı
Yûnus sen âşıklar ile hiç görmeyesin kıyâmet
(T, 51; G, 372; BT, 109)*

*

Böyle bir din anlayışına herkesin tahammül etmesi beklenemez. Yûnus da bunun farkındadır. Fakat kınayanlara aldırılmaz. Onlara kendi yolunu anlatmaya devam eder. Bu yolun incelikleri kitap bilgisiyle elde edilemez. Bu yol hâl, zevk yâni bizzat tatma yoludur: Ey kitaplardan okuyup öğrendiği nazârî bilgilerin ışığında beni kınayan kimse, benim içinde bulunduğum hâli ve sırrı anlamak istersen gel bir de aşk kitabını oku! demekten kendini alamaz:

*Ey çok kitaplar okuyan sen ki tutarsın bana dak
Sırrı ayân ister isen gel aşktan oku bir sebak*

Sen sâdece ilmin zâhirini, dış yüzünü okudun. Oysa kuru ilim bir şey kazandırmaz. Asıl olan öğrenilen şeyleri uygulamaktır, ameldir. Bu amel ve mücâhedeler sonucu gönül gözünü açarsan âşıkla Mâşûk'un halini anlayabilirsin:

*Sen okudun ilmin yüzün ilme amel gerek güzîn
Aç gönülden bâtın gözün âşık Mâşûk hâline bak*

O zaman her şeye tevhid gözüyle bakacak hâle gelirsın, “Lâ fâile illallah” düstûrunca âşıkın fiilindeki gerçek fâilin Mâşûk (Allah) olduğunu anlarsın. Gerçekten de âşık-Mâşuk farklılığı bile yoktur, ikilikten kurtulan bunu daha iyi anlar:

*Bakıl âşık ne iştedir Mâşûk da o cünbüştür
İkisi bir sağıştadır iki sanıp bakma ırak*

Tasavvuf düşüncesinde “Allah'tan başka gerçek fâil yoktur” anlayışı için “**Attığın zaman sen atmadın.**” (Enfâl 8/17) âyeti dînî bir delil olarak gösterilir. Ayrıca nâfilelerle kendi yakınlığına erişen

kulun Allah “**işiten kulağı, gören gözü, tutan eli**” olur (Bk.Buhârî, Rikak, 38) şeklindeki kudsî hadis önemli bir dayanaktır. Âşık Mâşuk ayniyeti konusu ise Vahdet-i vücûd mes'elesindeki “ayniet-gayriyet” kavramlarının tanınmasıyla anlaşılabilir.⁷⁵

Tasavvuftaki “bâtın”, “hakikat” veya “cem” mertebesine göre Hâlik'la mahlûk, Mâşuk'la âşık arasında bir ayniet vardır. Çünkü halkın bâtını ve hakikati Hak'tır. Ne var ki bu ayniet maddî değil ıstılâhî ve mânevîdir. Bu ancak zevk ve müşâhede ile anlaşılabilir. İşte Yûnus bu ve benzeri mısralarda zevk ve müşâhede plânında seslendiğinde bu türlü fikirleri ileri sürmektedir. Nitekim “zâhir”, “şerîat” ve “fark” mertebesine göre Mâşuk-âşık başkalığı karşımıza çıkar, yani âşık ayrıdır, Mâşuk ayrıdır. Ne var ki, inanan insanın, zıt gibi görünen bu her iki anlayışa berâberce sâhip olması, yâni hem cem'i hem farkı olması gerekir. Fâtîha sûresindeki “**Yalnız sana kulluk ederiz**” bölümü fark, “**Yalnız senden yardım dileriz**” bölümü ise cem' mertebesini ifâde eder.⁷⁶

Anlatılmaya çalışılan bu hâlin yaşanması, tamâmen tasavvufî mâhiyette bir müşâhede ve zevk keyfiyeti içinde söz konusudur. “Fark” mertebesinde kalıp daha yukarısına çıkamayan için idrâki zordur. *Akıl ötesi* mâhiyet taşıyan bu hâli, akıl bilgisiyle kavramak güçtür. Tamâmen akıl ve muhâkemeye dayanan *Fıkıh ilmi* sınırları içinde kalındığı takdirde, o hâlin kabul edilmesi imkânsızdır. Hattâ fakihlik bu sâhaya ulaşılmasına bir tuzak, bir engel bile olabilir. Yûnus da bu gerçeğe işâret eder:

*İkilikten geçemedin hâli halden seçemedin
Dosttan yana uçamadın fakılık oldu sana fak*

⁷⁵ Bk.Mustafa Tahralı, “Fusûsu'l-Hikem'de Tazadlı İfâdeler ve Vahdet-i Vücûd”, A.Avni Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi II* girişi, s. 12 vd. İstanbul 1989.

⁷⁶ Cem' ve Fark için bk. Kuşeyrî, *Risâle*, 59; *terc.* 154; İsmail Fennî, *Vahdet-i Vücûd ve Muhyiddin Arabî*, 33, İstanbul 1928.

Aşk yolu, tam terki gerektirir. Mânevî mevkilerin alâmeti olan cübbeden ve hırkadan, maddî mevkilerin sembolü olan tac ve tahttan vaz geçip onları vermeye râzı olmadan gerçek âşık olunmaz. Hattâ, târihte Abdürrezzak isimli bir şeyh beşerî sevgi uğrunda bile müridlerini ve o güne kadarki mânevî mevkiini terk etmekten çekinmemiştir.⁷⁷

*Cübbe vü hırka taht u tâc verse gerektir aşka bac
Dört yüz mürid elli hac terkeyledi Abdürrezzâk
(T, 87-88)*

*

Hak âşıkları bir takım kınamalara da mâruz kalırlar. Onların bütün dikkat ve ilgileri ötelere âlemine dönük olduğundan, içinde bulunduğumuz şartların gereklerini belki bir süre ihmal eder görünürler. Sıradan insan onların hallerini anlayamadığından, kendilerine bâzan acır, bâzan alay edip güler veya hallerini tasvib etmediğinden selâm bile vermek istemez. Ne var ki Hak dostluğuna eren kimse başka dostluklara pek önem vermez.

*Ben Dost ile dost olmuşum kimseler dost olmaz bana
Münkirler bakar gülüşür selâm dahî vermez bana*

Esâsen o büyük Dost'un yakınlığına nâil olmuş âşık için şu geçici dünyâ ve onun sâkinlerinin hükmü bir mânâ ifâde etmeyecektir:

*Ben Dost ile dost olayım canımı fedâ kılayım
Ölmezden öndün öleyim dünyâ bâki kalmaz bana*

Yûnus da öyle yapmış, Hak'tan gayri her şeyi terk edip bütün varlığı ile O'na yönelmiştir. Fakat bu, oldukça yüksek gerilimli bir mes'eledir, ilâhî Cemâl'i temâşâ edince beşerî tâkatin buna tahammül edemediğini görür:

⁷⁷ Bk. Gölpinarlı, age, 150

*Terk eyledim kamu işi Hak yoluna kodum başı
Dost yüzünü görüceğiz sabr u karar olmaz bana*

Alışlagelmiş beşerî hallerden farklı olan, belki de zihnî dengeleri alt üst eden bu yakıcı âşıklık hâlini insanlara anlatmak ne mümkün! O, zâten sağı solu ayırd edemeyecek halde bir kendinden geçmişlik içindedir. Bu dünyâda iken halkın gündelik değer hükümlerini kollaması zorlaşmıştır:

*Kimseler bilmez hâlimi aşk odu yaktı canımı
Seçmezem soldan sağımı nâmus u âr olmaz bana*

Ey beni ayıplayanlar, biraz insaflı olun! Ben çâresiz bir âşıkım. Aklım iş görmez hâle geldiği için Hak delisi sayılırım. Deliyi sorumlu tutmayan ve ayıplamayan sizler beni niçin anlayışla karşılamazsınız:

*Ben bir âşık-ı bî-çâreyim baştan ayağa yâreyim
Ben bir deli dîvâneyim aklım da yâr olmaz bana*

Deli dîvâneyim demişsem de sakın beni “cinnet getirmiş” anlamındaki deli zannetmeyin. Değil mi ki ben Mevlâ'nın değersiz de olsa bir “kul”uyum; O kadar değerliyim ki kimse benim kıymetimi takdir edemez:

*Sanırlar beni deliyim Dost bahçesi bülbülüym
Mevlâ'nın kemter kuluyum kimse bahâ saymaz bana*

Dünyevî ve beşerî plânda bâzı hallerde aksadığımıza bakarak beni işe yaramaz biri zannetmeyin. Değersizliğim Hak katındaki mahviyetimin ifâdesidir. Yoksa ben ilâhî hakikatleri söyleyen bir bülbülüm. Hak yakınlığına ermişim, O'nun bahçesinde bitmiş bir nebâtım. Gül alıp satmaktayım, Bahçıvanın yakınıym, o bana pek müdâhale etmez, bağırıp çağırılmaz:

*Bülbül oluben öterim Dost bahçesinde biterim
Gül alırım gül satarım bâğubân olmaz bana*

Aşk ateşiyle maddî varlığını yakıp, öylece Hakk'a gitmekte olan kimse için vuslat ve müşâhedeye mânî olan perdeler artık bir engel teşkil etmekten çıkmış demektir:

*Ey biçâre Yûnus senin aşk oduna yandı canın
Yana yana Dost'a giderin perde hicâb olmaz bana
(BT. 150)*

Tasavvuf düşüncesi içinde “Melâmet” önemli bir yer tutar. “Kınayanın kınamasına aldırmama” esâsına dayanan bu anlayış, alçakgönüllülük, mahviyetkârlık gibi güzel ahlâk unsurlarını da berâberinde bulundurur. Yûnus'un yukarıda gördüğümüz son şiirinde melâmet neşvesi hâkimdir. Onu melâmete yöneltten ilâhî aşk olmuştur. Bu anlayışa dayanak teşkil eden dînî ifâdenin ilâhî muhabbetle ilgili âyetlerden başta geleni içinde yer alması, muhabbetle melâmet arasındaki ilgiyi göstermeye kâfidir sanırız. Âyetin tamâmı şöyledir: “**Ey îmân edenler, sizden kim dîninden dönerse Allah onun yerine öyle bir topluluk getirir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı zorludurlar; Allah yolunda savaşırlar, kınayıp ayıplayanların ayıplamasından endîşe etmezler. İşte bu Allâh'ın dilediğine verdiği bir lutfudur, Allah her şeyi kuşatan ve bilendir.**” (Mâide, 5/54)

Bir çok şâir sûfiler gibi Yûnus'ta da melâmet neşvesi galiptir. Ama onda görülen melâmet, özellikle ilâhî aşk sonucu ortaya çıkan bir keyfiyettir. Ona göre kendini aşkın meydan savaşı içinde bulan kimsenin melâmet tavrını takınması ve adının kötüye çıkması kaçınılmazdır:

*Aşk cengine düşenin melâmetliktir işi
Onun için bednâmdır miskin Yûnus'un adı
(T, 162)*

4. Âşık Uryandır, Dünyâsı ve Maddesi Yıkıktır

Hak âşığı hakikat şerbetini içince kendinden geçeceği için bir süre üstüne başına bile çeki düzen vermeyecektir. Veya görünüş îtibârıyla

muntazam olsa bile, dışa âit çeşitli kayıtlanmalar onun nazarında bir değer taşımaz hâle gelecektir. Ne var ki bu sırrı anlamak zordur. Bu sırrı anlayan, ciğeri ateşlerde yanarcasına kavrulur, gözünün yaşı da dinmez. Tam sükûnet, tam kavuşmakla olacaktır. Bu da ölümle gerçekleşir. Âşık dünyâda bulunduğu müddetçe, iki tarafla da ilgilenmek durumunda olduğundan bu gerilimli hâli yaşayacaktır:

*Hakikat şerbetini içen âşıklar
Başı açık teni uryan gerektir
Âşık Yûnus bu sırrı anlayanın
Ciğeri büryân gözü giryân gerektir
(BT, 149)*

Yaşadığı müddetçe can kaygusuna düşen kimse gerçek âşık değildir. Maşûk'a kavuşmak, canını terketmeyi göze almakla mümkündür:

*Âşık ki cana kaldı âşık olmaz
Canın terk etmeyen Mâşûk'u bulmaz*

Aşk pazarında satışa konu olacak şey candır. Aslında dikkatle bakılacak olursa can için Hak'tan gayri bir alıcı da yoktur. Canın müşterisi Allah'tır (Bk.Bakara 2/207; Tevbe 9/111):

*Aşk bazarıdır bu canlar satılır
Satarım cânımı hiç kimse almaz*

Aşk cenginin meydanında maddî varlığın, can ve başın hesabı sorulmaz, onların hemen hiçbir değeri yoktur:

*Beyim ârif isen var sen yoluna
Bunda başlar yiter kanlar sorulmaz
(G, 384)*

5. Âşıkın Gözü Yaşlıdır, O'nu Görmek Diler

Hak âşıkları bu dünyâ hayâtında da vuslat ve müşâhede anları yaşarsa da, onlar için nihâî vuslat maddî varlıklarının son bulması ile

mümkün olur. Onun için değil midir ki Mevlânâ Celâleddin'in ölüm günü “Şeb-i arûs” yâni “dügün gecesi” olarak anılır. O halde nihâi vuslat demine kadar geçen günler âh ve feryadla göz yaşlarıyla geçecek demektir. Yûnus da öyle diyor: Âşık olanlar Mâşuk'un hasretiyle âh edip inlerler, göz yaşları neredeyse pınar olur:

*Hocam âşık olanların işi âh ile zâr olur
Hasretinden ol Mâşuk'un gözü yaşı pınar olur*

Onlar Hakk'ın cemâlini temâşâ etmek dileğiyle devamlı ağlarlar. Fakat aşktan nasipsiz olanlar bunu kabul etmek istemezler:

*Dünü gün kılar zârı yânî görmek diler O'nu
İşitmezler bu haberi âşksızlar bihaber olur*

Eğer sen de Hakk'ın cemâline âşık isen, acele etmelisin, ihmalkâr davranmamalısın. Aşk âlemine girmenin ilk şartı kendi fânî varlığından uzaklaşmaya çalışmaktır. O bakımdan âşıklık iddiasında isen benliğini terket ve O'nun aşkını iste. Kendi fânî varlığın ölüp yok olacak diye de korkma. Zirâ aşk meydanı söz konusu oldu mu orada kan pahası olarak, yâni senin yok olmana karşılık olarak elde edeceğin şey Hakk'ın dîdâridir, O'nun cemâline kavuşmaktır:

*Âşık isen dîdârına koma bugünü yarına
Girenler aşk bâzârına kendüzünden bîzar olur
Terk eyle sen benliğini O'nun aşkında kıl taleb
Bu aşk içinde olanın kan bahâsı dîdâr olur*

Fakat bu işler zordur, bütün bunları yerine getirebilen gerçek âşık nerede var ki? Bilen varsa onu isteyelim, peşine gidelim. Çâresiz Yûnus'a gelince, o kendi canını Dost yoluna bağışlamıştır:

*Kanı gerçek âşık kanı gelin isteyelim anı
Bîçâre Yûnus'un camı Dost yoluna îsâr olur
(T. 77)*

*

Hak âşıkının feryad ve göz yaşlarının bir sebebi de, henüz bu dünyâda iken yaşadığı kısa “vuslat” ve “temâşâ” anlarıdır. Bu hal kendisine öyle târifsiz bir mutluluk ve zevk verir ki, tekrar onu yaşamak ister. Fakat can tende bulunduğu müddetçe, insanın bir ayağı maddî dünyâda olacağı için, dünyevî ve beşerî bir atmosferle haşır neşir olmak durumundadır. Âşıkın hayâli ve gönlü, zaman zaman temâşâ ettiği Sevgili'de, bedeni ve maddî hisleri bu dünyâdadır. Bu durum büyük bir gerilim yaratır. Feryad ve figanların bir sebebi de budur.

Yûnus da öyle söyler; Hakk'ı temâşâ eden gözün başka bir şeye bakmak istemediğini, O'nu hisseden rûhun bedende kalmayı arzulamadığını belirtir:

*Şol göz ki seni gördü ol neye nazar etsin
Şol can ki seni duydu tende ne karar etsin*

Devamlı hasret ateşiyle yanan âşıkın derdinin yegâne dermânı Hakk'a kavuşmaktır. Doktorların onu tedâvî etmesine imkân yoktur:

*Aşkına düşen âşık derdine yanar dün ü gün
Vaslından ona derman, hekim ne tımar etsin*

Maamâfih bu aşk ıztırâbından kurtuluş yoktur. O'nun mülkünün dışında gidecek, kaçacak bir yer yoktur ki.. Aşk şarâbından tadanın sükûnet bulabilmesi için ilâç olarak verecek başka hiçbir şey mevcut değildir:

*Gerçek Şâh'a kul olan gönlünü sana veren
Seni kendinde bulan kancaru sefer etsin
Bu çeşniyi tadana kim ne verseler kana
Derdine düşen cana hekim ne tımar etsin
(BT, 173)*

Yûnus'ta aşk ateşinin feryadları bâzan ayyuka çıkacak kadar coşkuludur:

*Aşkın odu ciğerimi yaka geldi yaka gider
Garip başım bu sevdâyı çeke geldi çeke gider
Kâr etti firak canıma âşık oldum ol Sultan'a
Aşk zencirin Dost boynuma taka geldi taka gider
Sâdıklar durur sözüne gayrı görünmez gözüne
Bu gözler Dost yüzüne baka geldi baka gider
(BT, 108)*

Galibâ bu aşk ızdırâbı hepten de kötü değildir. Aşkın bir takım hazineler bulması da söz konusudur:

*Bu sırrı duyan kanı ger âşık ise canı
Açıldı gevher kâni alana haber etsin*

Aşk ızdırıp kaynağı olduğu kadar, gönülden gamı uzaklaştıran tılsımdır. Vuslat uğrunda Yûnus bin can fedâ etmeye râzıdır.

*Çün aşkın ola emelim sürüle gönülden gamım
Vaslına eren bir dem bin canı nisâr etsin
(BT, 174)*

6. Aşk Derdinin Dermânı Yine Aşktır, Aşktan Şikâyet Olmaz

Hak âşıkının feryad ve figanlarına, yanıp yakılmalarına bakarak, durumdan şikâyetçi olduğu sanılmasın. Aksine onun dermânı yine derdi içindedir. “Aşk derdiyle hoşem el çek ilâcımdan tabîb / Kılma derman kim helâkim zehri dermânındadır.” diyen Fuzûlî ve bütün Hak âşıkları gibi Yûnus da dermânı yine aşk içinde bulacağını bilmektedir. O kadar ki bir an bile aşksızlığa tahammülü yoktur:

*Aşkdurur derdin dermânı aşk yoluna kodum canı
Yûnus Emre eydür bunu bir dem aşksız olmayayım
(T, 124)*

Dert gibi görünen Hak aşkı Yûnus'a göre dermandan daha tatlı bir iksirdir:

*Senin aşkın beni benden alıptır
Ne şîrin dert bu dermandan içeri
(BT, 182)*

Yûnus'un aşkla münâsebeti, balıkla deniz misâlinde olduğu gibidir, aşksız yaşamasına imkân yoktur:

*Senin aşkın deniz ben bir balıkcak
Balık sudan çıksa hemen ölüdür
(G, 377)*

İnsanın başına bunca işler açtığına göre, acabâ aşktan bıkip usanma olabilir mi? Yûnus için asla böyle bir şey söz konusu değildir:

*Benim garip gönlüm aşktan usanmaz
Varır aşka düşer hiç bana dönmez
Döner gönlüm bana öğüt verir çok
Âşık olan gönül aşktan usanmaz
(G, 384)*

Aşktan dolayı ne şikâyet ne bıkkınlık vardır. Aşk derdinin dermanı yine kendi içindedir. Hem bu öyle bir derman ki bütün kâinâtı kucaklayan bir görüş ve ihâta kazandırmıştır. Hak'ta fânî olan âşık şeffaf bir ruh misâli bütün kâinatta seyrân eder hâle gelmiştir. Benliğinden fânî Hak'la bâkîdir, dolayısıyla Hakk'ın birer sûretle tecellîsi olan her bir zerrede gezip dolaşması imkân dâhiline girmiştir.

O öyle bir aşk balığı olmuştur ki denizler kendisine hayrandır. Onun nazarında deniz bir damla gibidir, fakat bir zerrede bir okyanusun varlığını görür:

*Benem ol aşk bahrîsi denizler hayran bana
Deryâ benim katremdir zerreler ummân bana*

Âşık, varlığını Hak'ta fânî kılıp O'nun varlığıyla bâkî olduktan sonra mânen öyle büyümüştür ki, Kaf dağı onun bir zerresi olmuş, ay ve güneş onun emrinde bir kul mesâbesine girmiştir. Bütün bunlara Kur'ân-ı Kerim'in yol göstermesiyle ulaşmaya dikkat etmiştir:

*Kaf dağı zerrem değil ay u güneş bana kul
Hak'tır aslım şek değil mürşiddir Kur'an bana*

O, ezel mülkünden gelip yine Dost'a gittiğinin farkındadır. Bu arada kendisini söyleyip duran ise aşktır. Aşktan şikâyeti şöyle dursun aşk kanadı üzerinde gezip dolaştığının farkındadır:

*Çün Dost'a gider yolum mülk-i ezeldir ilim
Aşktan söyler bu dilim aşk oldu seyran bana
(T, 49)*

*

Hak âşıkını şaşkına çeviren, hayran bırakan ve yakan hususlardan biri de nâil olduğu târifsiz tecellî girdaplarıdır. Fakat o, bunlardan da memnundur. Çünkü bu sâyede mâsivâ ile alâkası kesilecek, nereye bakarsa Hakk'ı görecektir:

*Şöyle hayrân eyle beni aşkın oduna yanayım
Her kancerû bakar isem gördüğüm seni sanayım*

Yûnus güzellik timsâli olan hûrilerin bile kendisinin ilgisini çekemeyeceğini ifâde eder. Zirâ mutlak güzellik olan Hak cemâli âşkın gönlünü yağmalamaya yetip artar; âşkın Mâşuk'tan usandığı nerede görülmüştür:

*Yüzbin hûri gelir ise aldama bu cânımı
Aşkın gönlümü yağmaladı senden nice usanayım*

İlim ve felsefe akılcı disiplinlerdir. Aşk ise «akıl ötesi» bir keyfiyettir. Bu bakımdan âlimler ve filozoflar aşk konusunda hüküm

verirlerken yetersiz kalırlar. Bu gerçeği bir defa daha vurgulayan Yûnus, tasavvuf târihindeki meşhur aşk şehidi Hüseyin b. Mansur el-Hallac (ö. 309/921) gibi bir Hak âşığı olarak kendisinin de îdam edilmesini, hikâyesinin dillerde tekrarlanıp durmasını arzu eder görünmektedir:

*İlm ü hikmet okuyanlar aşktan fakirdürür bunlar
Mansur oldum asın beni hep dillerde söyleneyim*

Hani, Mansûr'un menkıbelerinde anlatılır: Zindana atıldığı zaman sevenleri gelip ricâ etmiş: Gel şu “ene'l-hak” sözünden vaz geç, özür dile! demişler. Mansur cevap vermiş: O sözü kim söyledi ise özü de o dilesin! Yûnus da aynı çığırdan gidicidir. Yukarıdaki sözleri kendisinin söylemediğini, kendi fânî varlığının yok olmasıyla kendisinden konuşanın “Dost” olduğunu ifâde eder. Fakat bunu anlamak istemeyen münâfık ruhlu kimselere hakîkati anlatmak da imkânsızdır:

*Yûnus demedi bu sözü cânâ doldu Dost özü
Kördür münâfığın gözü ya ben nicesi göstereyim
(BT, 137)*

Çektiği ıztıraplara ettiği feryadlara rağmen Yûnus'un aşk ve ahvâlinde aslâ şikâyetçi olmadığı bir gerçektir. Aksine, ona göre bu yola koyulmayan, gerçek insan olmaktan uzaktır. Şâyân-ı şükran olan şudur ki, kendisi takdîr-i ilâhî sonucu aşka giriftar olabilmiştir:

*Hak'tan meğer takdîr idi âşık oldu gönlüm sana
Hiç kimseler bencileyin aşka giriftâr olmadı
Aşktan şikâyetim yoktur kendi tâliimdendürür
Kendi yolun aramayan âdem değil er olmadı*

Nasıl şikâyet etsin ki Yûnus'a göre aşk “ulu bir hil'at”, pek değerli bir makamdır. Yüce Tanrı onu bâzılarına nasîp eder, bir çokları ise ondan mahrumdur;

*Aşk bir ulu hil'atdürür bir niçeye verir Çalab
Bir niçeler kaldı mahrum aşktan haberdâr olmadı*

Aşk yüce bir varlığın hüsn-i nazarıdır ki, o sâyede âşık kemâle erer, vuslata nâil olur. Aşktan nasipsiz olan gönüller ise vîrâne gibidir, mâmur hâle gelmemiş beldeler durumundadır:

*Aşk bir uludan nazardır âşık canlar erenlerdir
Aşka düşmeyen gönüller vîrândurur şâr olmadı*

Şikâyetten uzak olmakla berâber, aşk yolculuğunun cilvelerini, iniş ve çıkışlarını hiçbir zaman hatırdan çıkarmamak îcap eder. Bu işi yürütebilmek için âşıkların dikkatli ve gayretli olması gerekir:

*Aşkta kahırlar çok olur âşıklara gayret gerek
Yûnus âşık oldun ise âşıklara âr olmadı
(T- 154-155)*

Evet aşk bir derttir, fakat dermânı kendi içindedir. Aşk bir zehirdir, fakat seve seve içilmelidir, ona ancak öyle kanılır. Bütün bunların farkında olan Yûnus, bir aşk coşkunuğu ânında bir takım rumuzlu ifâdelerle duygularını dile getirmek ister. O, aşk meydanında namaz kılmaktadır, müezzin ve imam kendisidir. Bu esrârengiz ibâdetin cemâat ile ifâsı için kendisine uyacak fedâkâr kimseler aramaktadır:

*Bugün sohbet bizim oldu, bize bizim diyen gelsin
Bu aşk zehrin seve seve içiben ü kanan gelsin
Bugün meydân-ı aşk içre çağırıp bir ün eyledim
Müezzinlik bizim oldu imâm olduk uyan gelsin*

Aşk meydanında cevalân etmenin şartları vardır. Meselâ kanaatkâr olmak lâzımdır. Ayrıca melâmet neşvesine sâhip olmak, kınayanlara aldırmmak îcap eder:

*Kanâat hırkasın giydim selâmet başını çektim
Melâmet gömleğin biçtim ârif olup giyen gelsin*

Bu aşk okyanusunda çok kıymetli mücevherler vardır fakat onları çıkarmak mümkün olmuyor. Bu mücevherleri elde etmenin bir yolu vardır: Canından geçmek. Bu uğurda canını hiçe sayabilecek yâni “ölmeden evvel ölmek” sırrına erebilecek gelsin:

*Bu ummanda delim gevher eğerçi var ele girmez
Bahâsı candır alınmaz bugün câna kıyan gelsin*

Aşk yolunun şartlarından biri de gönül kirlerini yıkamaktır. Yalnız dışını temizlemekle kalb temizliği gerçekleşmez. Gönül kirleri ilâhî rahmet suyuyla temizlenir. Esâsen gönül bir kaptır ki iki şey aynı zamanda içinde bulunamaz. Orası mâsivâ kirlerinden tamâmen temizlenmeli ki Hak aşkı ile dolabilsin:

*Sûret nakşın yumak ile gönül mülkü temiz olmaz
Akıp rahmet suyu çağlar gönül çirkin yuyan gelsin*

Yûnus Emre ilâhî cemâli temâşâ etmiş ve O'nun sevgisiyle mest olmuştur. Elinde ise aşk-ı ilâhî kitâbı vardır, fakat zâhir âlimleri o kitaptan anlamamaktadır. Ondaki mânâyı duyup anlayabileni çağırmaktadır:

*Yûnus Emre O'nu görmüş eline bir dîvân almış
Âlimler okuyamamış bu mânâdan duyan gelsin
(BT, 96)*

*

Dermânı içinde olan aşk derdinin ve bu uğurdaki feryat ve figanların sonunda vuslat hâli vardır. Nihâî vuslat, ruh bedenden ayrıldıktan sonra gerçekleşir denmişse de “ölmeden evvel ölme” sırrına erenlerin de, daha bu dünyâda iken vuslat hâlini yaşaması mümkündür. Yûnus bu bahtiyarlar zümresinden olmalı ki, şu coşkulu mısırâlar ile durumunu anlatmaktadır:

*Canlar cânını buldum bu cânım yağmâ olsun
Assı ziyândan geçtim dükkânım yağmâ olsun
(BT, 168)*

Yûnus yaşadığı büyük aşkıdan öylesine memnundur ki, onu herkese tavsiye eder. İlâhî aşkıta Mâşuk'u buluncaya kadar yanmak mukadderse de, artık başka bir ateşle, cehennemle vs. ile yanmak söz konusu değildir:

*Kişi âşık olmak gerek
Mâşuk'unu bulmak gerek
Aşk oduna yanmak gerek
Ayruk oda yanmaz ol
(BT, 148)*

Evet, âşıklık hâlinin binbir cilvesi vardır. Sırrını saklamak istersin fakat sabredemezsin, ilâhî cemâli temâşâ edince irâden elden gider şaşırıp kalırsın:

*Nite ki bu gönlüm evi aşk elinden taşa gelir
Nice yüksek yürür isem aşk başımdan aşa gelir
Nice aydıram râzım söylemeyim kimesneye
Gider bu sabr u karârım Dost önüne düşe gelir
Hey nice sabreleyiser Dost yüzünü gören kişi
Ol hakikat gördüm diyen kendüzünden şaşa gelir*

Nasıl şaşırmayasın ki Mâşuk olan Rabb'in her biri başka renk ve biçimde nâmütenâhî tecellisi vardır, hep başka başka görünür. Bâzan öyle bir işvesi, O'nun öyle hayranlık verici bir tecellîsi olur ki, yüz bin gönül gücünde bir gönle sâhip bile olsan, kendini kaybeder coşup taşarsın:

*Mâşûka'nın tecellîsi türlü türlü renkler alır
Bir şîvede yüz bin gönlüm alıba cûşa gelir*

O Dost öyle cilvelidir ki, O'nunla ben güneşle bulut gibiyim, der. Güneş bâzan pırıl pırıldır, bâzan da bulutların arkasına gizlenir:

*Ol Dost ile benim işim bulutla güneşle
Bir dem hicâbı sürülür bir dem nikab başa gelir*

Bütün bunlara rağmen Yûnus aşkıdan dolayı son derece memnun ve mutludur. Ona göre aşktan başka sevecek bir şey olmamalıdır. Zîrâ başa gelen şeylerin en iyisi en değerlisi aşktır:

*Aceb yine miskin Yûnus aşktan artık sevdi meğır
Zîrâ ki bu aşktan yeğrek hiç yoktur başa gelir
(G, 375)*

7. Aşk, Ehil Olmayana Anlatılmaz, O Dibi Olmayan Bir Denizdir

Yûnus Emre zaman zaman herkesi âşıklığa dâvet ederse de, bu konuda belli bir hassâsiyet ve dikkati, hattâ kıskançlığı da vardır. Herkesin yanında gelişi güzel aşk ahvâlinde söz etmeği doğru bulmaz. “Hikmeti nâ-ehle söylemek hikmete zulümdür.”⁷⁸ misâli, ona göre aşktan nasîbi olmayan kimselere aşktan bahsedilirse yazık olur. Sırrını ancak âşık olana söylemek gerekir:

*Hayfdurur aşksızlara aşktan haber söylemek
Kim gerçek âşık ise râzımı ona derim*

Âşıklık ve aşk hakkındaki haber ve sözler değerli bir emânet sayılır, onun üzerine titremek, dikkatli davranmak icap eder. O bakımdan olur olmaz yerde gelişi güzel aşk sırlarından söz etmemeye dikkat göstermelidir:

⁷⁸ Bu sözün tamâmı şöyledir: “**Hikmeti ehinden menetmek ehline zulümdür, hikmeti nâ-ehle söylemek hikmete zulümdür.**” Burada “hikmet” kelimesiyle kastedilen şey, felsefenin sâhasına giren hikmet değil, tasavvufî yollarla elde edilen Rabbânî ve ledünnî hikmettir. Bk. M.Ali Aynî, *Tasavvuf Târihi*, 177-178, İstanbul 1341.

*Emânettir sakıngıl aşk haberini zinhâr
Oturup değme yerde söyleme aşk esrârın*

Sarraflar arasında bir kaide vardır; kıymetli bir mücevher onun değerinden anlamayana gösterilmez. Aşkın sırları da böyledir, son derece kıymetlidir, ehil olmayanlara söylenmemelidir:

*Sarrafların katında kaide şöyledürür
Kadir bilmez kişiye göstermedi gevherin
(T, 121)*

Ehil olmayana aşktan söz etmemenin bir sebebi aşkın değerli oluşu ise, öteki sebebi o insanı korumak kaygusudur. Fıtratı, kapasitesi ve zihniyeti itibâriyle aşk konusuna yabancı olan kimse, iyi niyetle de olsa ona yaklaşmaya kalktığı vakit hazmedemeyip şu veyâ bu şekilde zarar görebilir. Yûnus, yüzmesini bilmeyen bu denize girmesin, diyor. Zîrâ aşk denizinin dibi yoktur, acemi kimse batarsa şaşmayın:

*Yüzgeçlik öğrenmeyen kul ko girmesin bu denize
Aşk deryâsı dipsizdürür aceplemen battığını*

Bir de şu var: Nasıl ki sarraflığı öğrenmemiş olan kimse kıymetli bir mücevheri boncuktan ayırdedemez ve farkına varmadan onu yok pahasına satarsa, ehil olmayan kimse de aşkın kıymetini takdir edemez:

*Sarraflığı öğrenmeyen bu gevheri boncuk sanır
Varır verir yok nesneye bilmez neye sattığını
(T, 156)*

Meselâ âşıkın şu sözlerini çok kimse yadırgayacaktır:

*Bir sâkiden içtim şarap arştan yüce meyhânesi
Ol sâkînin mestleriyiz canlar O'nun peymânesi*

Konunun yabancı ve nâ-ehil olan kimselerin buradaki sâkînin Tanrı, şarâbın ilâhî aşk, bu şarabı taşıyan kadehlerin de ruhlar veya kâmil insanlar olduğunu bilmelerine imkân yoktur. Bunu bilmeyince de Yûnus'u alelâde meyhâneciden, üzüm suyundan ibâret olan şaraptan ve pis kokulu meyhânelerden bahsediyor zannederek onu ayıplayacaklardır.

Oysa durum hiç de zannedildiği gibi değildir. Öyle der Yûnus: Aşk ateşine yananların varlıkları tamâmen nur olur. Aşk ateşi bildiğimiz ateşe benzemez, onun alevlerinin dili görünmez:

*Aşk oduna yananların külli vücûdu nûr olur
Ol od bu oda benzemez hiç belirmez zebânesi*

Aşk sarhoşlarının sözleri “enelhak” olur, bunların en âciz dîvâneleri bile Hallâc-ı Mansur gibidir:

*Andaki mest olanların olur “enelhak” sözleri
Hallâc-ı Mansur gibidir en kemîne dîvânesi*

İlâhî aşk ve Hak âşıkları meselesi bir takım incelikler ve rumuzlar ihtivâ eder. Hele cezbe hâlinde söylenen sözler daha bir kapalılık taşır. Onun için Yûnus bu türlü sözlerin, anlamayanlara, bu konuların câhillerine ve ehil olmayanlara söylenmesine taraftar değildir:

*Yûnus bu cezbe sözlerin câhillere söylemegil
Bilmez misin câhillerin nice geçer zemânesi
(BT, 81)*

8. “Bizim Sevdığımız Hak’tır, Halka Göz Kaş Gelir”

Beşerî ve ilâhî aşkı terennüm eden sözlerde ifâde ve mazmun benzerlikleri vardır. Bu sözlerin sâhibi, hayat görüşü ve yaşayışı iyi tanınmazsa, neden bahsettiği iyi anlaşılamaz. Bir de o sözleri değerlendirenler konuya yabancı ve ehil olmayan kimseler ise, ilâhî aşkla ilgili ifâdeleri tamâmen beşerî ve nefsanî duyguların terennümünü

olarak mânâlandırma hatâsına düşeceklerdir. Yûnus bunlardan şikâyetçidir; Dost aşkıyla ciğeri yaralıdır, yüreği yanmaktadır, fakat o memnundur:

*Ey Dost senin aşkın odu ciğerim pâre-baş kılar
Aşktan yanar yüreğim yandığım bana hoş gelir*

Aşk ateşine yanmıştır, gülüşü bile ağlamaya dönmüştür. Belki bâzan Hakk'a sızlanıp nazlanmıştır. İnkârcılar, halden anlamayanlar bunu bir kavga zannetmişlerdir:

*Aşkın oduna yandığım ağlamak oldu güldüğüm
Dost sana zârı kıldığım münkirlere savaş gelir*

İçinde olup bitenleri söylese bile yavaşça söyler, o kadar da söylemese ciğeri yaralanacaktır, deşarj olması lâzımdır. Fakat ne yazık ki, dünyâ anlayışsız düzenbaz kimselerle doludur. Yûnus'un, iç dünyâsını ifâde etmek istediği sözleri dolayısıyla o tür insanların her birinden bir tenkit ve ayıplama taşı gelir:

*Söyler isem sözüm yavaş söylemezsem ciğerim baş
Cihan doludur kallâş her birinden bir taş gelir*

Bu kabilden olmak üzere pek çok taşlar atılırsa da Dost hatırına onlara katlanmak icap eder. Fakat bâzan da halden anlar görünenler çıkar ki, işte onların sözleri gönüle batır, gönlü fazlasıyla incitir:

*Gör nice taşlar atılır Dost için başlar tutulur
Gelir gönüle batılır hâlimize haldaş gelir*

Yûnus, hâlimden anlayan kimseler aramaktadır, çünkü halden anlayan aşkı inkâr edemez. Ve nihâyet açıkça söyler: Biz Allah sevgisini terennüm ediyoruz, fakat halk anlamadığı için, kaşı gözü olan bir insandan bahsettiğimizi zann ediyor:

*Bizim hâlimizden bilen kimdir aşka münkir olan
Bizim sevdiğimiz Hak'tır bu halka göz ü kaş gelir
(G, 382)*

9. Aşk ilimden Üstündür

İlim geniş çapta naklin ve aklın verileri üzerine istinâd eder. İlmin en önemli vâsıtası akıldır. Tasavvufta kitâbî ve aklî bilgi ile aşk karşılaştırıldığı zaman dâimâ aşk tercih edilegelmiştir. Bunun sebebi baştan beri tekrarladığımız gibi, aşkın en kestirme vuslat yolu olmasıdır. Akıl ve aklın mahsûlü olan "ilim" ise mâhiyeti gereği, ihtiyatlıdır, temkinli ve şüphecidir. Bu hâliyle bâzan ayak bağı olabilir. Bilhassa akıl ötesi bir keyfiyet olan aşk ve ahvâli konusunda akıl tamâmen yetersiz kalır. "Aşk imiş her ne var âlemde / ilm bir kıyl ü kal imiş ancak" diyen Fuzûlî bu mes'eleyi kısa ve öz olarak ifâde edenlerden biridir.

Gündelik hayatımızda ve ilmî faaliyetlerde aklın değerini ve hizmetini inkâr etmeğe imkân yoktur. Mutasavvıflar bütünüyle akla karşı olmaktan çok, akli yegâne bilgi vâsıtası olarak kabul etme düşüncesine karşıdır. Akıl ve aklın mahsûlü olan ilim ancak kendi hudutları içinde kaldığı zaman, sâhasına giren konularda fevkalâde faydalıdır. Bu sınırları aştığı zaman iş göremez. Böyle bir şey ilmî zihniyete ters düşer, bilimsel düşünceyle bağdaşmaz. İlim zihniyetine sâhip kimseye düşen şey, ilmin sınırları dışına çıkınca susmak olmalıdır.

Yûnus Emre de böyle düşünenlerdendir. Hakk'a kavuşmak için, en önemli görme aracı olan gözün bile perde olabileceğini, Dost'u apaçık gördükten sonra kendi varlığından geçmek gerektiğini belirttikten sonra şöyle der:

*İlim hod göz hicâbıdır dünyâ âhiret hesâbıdır
Kitap hod aşk kitâbıdır bu okunan varak nedir
(BT, 117)*

Evet, ona göre kuru ilim Allâh'a kavuşma ve O'nu temâşâ konusunda bir perdedir. İlim gurûru, "Ben âlimim, ben bilirim" şeklindeki anlayış da bir kibir ve benlik gösterisidir. Böyle bir kimsenin vuslata ermesi imkânsızdır. Bu konuda din ilmi de engel teşkil edebilir. Gerçekten din ilimleri insanı Allâh'a yaklaştırmaya yollarını öğretme durumunda olmakla berâber, bir takım dünyâ ve âhiret hesaplarına girerek, vâsitânın gaye yerini alması tehlikesi baş gösterebilir.

Kuru ilim gibi, ilim aracı olan "kitap" da bir perde olabilir. İnsan bilgi ve kitabın sâdece hamalı olur, onlar vâsitâsıyla mânevî olgunluğa ulaşamazsa, elbette kendisi için kitaplar da bir perde sayılacaktır. O bakımdan Yûnus'a göre asıl kitap aşk kitabıdır. İnsana gerçek mânâda fayda sağlayacak olan odur. Aşk kitabıyla mukayese edilirse başka kitaplar değersiz kalır. Evvelce geçen iki beyti tekrar hatırlarsak Yûnus'a göre ilim ve felsefe okuyanlar aşk bilgisinden yoksundurlar:

*İlm ü hikmet okuyanlar aşktan fakirdürür bunlar
Mansur oldum asın beni hep dillerde söyleneyim
(BT, 137)*

Yine ona göre çok kitap okuyup da bilgisiyle mağrur olan ve Yûnus'taki ilâhî aşkı anlamayan bilginler, onu ayıplama yoluna giderler. Böyleleri Yûnus'u o hâle getiren sırrı açık seçik anlamak isterlerse aşk kitabından bir ders olsun okuyabilseler kâfîdir:

*Ey çok kitaplar okuyan sen kim tutarsın bana dak
Sırrı ayân ister isen gel aşktan oku bir sebak
(T, 87)*

10. Aşksız İman Taş Misâli Kurudur

Sâdece kitâbî bilgilere dayanan bir imân anlayışı vecd ve heyecandan mahrum, son derece "kuru" bir mâhiyet arzeder. Böyle bir dindarlık da şuur ve mânevî zevkten yoksun, âdetâ robotlaşmış ve mekanik bir görüntüye sâhip olur. İman ve dîne ruh ve revnak verecek olan sevgidir, aşktır. Hz. Peygamber "Allah ve Resûlünü her şeyden çok sevmek

gerektiğini" böyle olduğu takdirde «îmânın tadının bulunabileceğini»⁷⁹ beyan eder. Buradan hareketle bâzı bilginler Hz. Peygamber'in Allah sevgisini imânın şartlarından saydığını belirtmişlerdir.⁸⁰

Yûnus da böyle düşünenlerdendir. Bütün âlem sevgi eseri olduğu için herkeste ilâhî muhabbetten bir iz vardır. Fakat bu kâfî değildir, Allah'ı aşk derecesinde, şuurlu ve candan sevmeyenin imânı taş gibi sert ve kurudur:

*Cümle âlemin gönlünde vardır O'nun muhabbeti
O'nu candan sevmeyenin bil ki imânı taş oldu
(T, 147)*

Allah aşkı gönülleri yakarak yumuşatır, muma döndürür, rikkat, incelik ve hassâsiyet kazandırır. Bundan nasipsiz olan gönüller ise kararmıştır, kaya gibi kaskatı, sert ve kış gibi soğuktur:

*Aşkı var gönül yanar yumşanır muma döner
Taş gönüller kararmış sarp katı kışa benzer
(G, 376)*

Kur'an'da da bir kaç yerde "**Kalbleri katılaştırmış olanlara yazıklar olsun**" denir. (Bk. Zümer,39/22; Hacc 22/53)

Yûnus Emre, dînin tamam olması yâni kâmil mânâdaki dindarlıkla muhabbeti eş değerde görür. "Din tamam olıcak doğar muhabbet" mısraının yer aldığı şiirin bütünü alıp kısa açıklamalar vermekte fayda görüyoruz:

*Aşk imamdır bize gönül cemaat
Dost yüzü kıbledir dâimdir salât*

Namaz İslâm dîninin başta gelen ibâdetidir. Namazda esas olan maddî-mânevî bütün varlığını Allah'a yöneltmek, kendini O'nun

⁷⁹ Bk. *Müslim*, İman 69; *Buhârî*, İman,9.

⁸⁰ Bk. Ebû Talib el-Mekkî, *Kutû'l-Kulûb*, II, 110, Mısır 1961.

huzûrunda hisseden bir tavır içinde olmaktır. Tasavvuf erbâbı, “salât-ı dâime” yâni devamlı namazdan bahseder. Bunun mânâsı, devamlı olarak namazdaymışcasına kişinin kendini her an Hakk’ın huzûrunda hissetmesi, duygularına, tavır ve davranışlarına ona göre çeki düzen vermesi demektir.

Yukarıdaki beyitte Yûnus: Biz âşıkız diyor, aşk imamımızdır. Gönlümüz o imama uymuş cemâattir. Namaz kılariken Allah’ın evi diye isimlendirilen Kâbe’ye dönülür. Biz âşık olarak doğrudan Allah’ın zâtına yönelmiş durumdayız. Hakk’a âşık olduğumuzdan dâimâ O’na yönelik ve O’nunla birlikteyiz. Bu sebeple salât-ı dâimede sayılırız.

*Dost yüzünü göricek şirk yağmalandı
Onunçün kapıda kaldı şerîat*

“Şirk” Allah’a ortak koşmaktır ve dinde en büyük suçtur. Âşık, binbir feryad ve acılardan sonra Hakk’ın cemâlini müşâhede edince, onun nazarında Hak’tan gayri her şey tamâmen yok olacağından şirk koşmaya degecek en ufak bir nesne kalmayacaktır. Böylece açık ve gizli her türlü şirk ihtimâli yağmâya verilmiş olacaktır. Bu ise gerçek tevhiddir.

Beyitteki “şerîat”le kastedilen, dînin dış yüzü ve onu meydana getiren kurallar ve hükümler topluluğudur. Dînin ve şerîatin amacı, ferdi Allah’a yaklaştırmak, O’na teslim olmasını sağlamak ve başka şeylere gereğinden fazla değer vermekten (şirk) alıkoymaktır. Bu amaca aşk yoluyla kestirme bir şekilde ulaşıp Hakk’ın harîmine dâhil olunca, kural ve hükümler (şerîat) kapıda kalacak demektir. Çünkü şerîat hükümlerinin görevi de, insanı o kapıya kadar götürüp içeri girecek hâle gelmesini sağlamaktan ibârettir.

*Can secdeye vardı Dost mihrâbında
Yüz yere uruben eder münâcât*

Yûnus burada sembolik bir “aşk namazı”ndan söz ediyor. Bu namazda mihrab, Dost’un huzûru, secde eden de ruhtur.

*Derildi beşimiz bir vakte geldi
Beş bölük oluban kim kıla tâat*

Aşk namazının sınırlı ve muayyen vakitleri yoktur. Dâimî namaz (salât-i dâime) bir tek ve sürekli namaz hâlidir. Onun için, bizim beş vaktimiz toparlandı ve bir vakit hâline geldi. Bu mânâdaki namazın beş vakte bölünmesi zâten mümkün değildir.

*Münâcât gibi vakt olmaz orada
Ne güzündür bize Dost ile halvet*

Dâimî salâtta olan kimse hep Tanrı’nın huzûrundadır. Bu ise O’nunla berâber olmak, O’nunla yalnız kalmak demektir. Her âşıkın hayâli olan bu merteye ne güzeldir!

*Kimse dînine biz hilâf demeziz
Din tamâm olıcak doğar muhabbet*

Tasavvuftaki aşk yolunu anlatan ve kendi tercihinin bu yol olduğunu söyleyen Yûnus, başka din anlayışlarına karşı değildir. Bu anlayışlar meselâ zühd yolu, riyâzat ve mücâdele yolu, çok ibâdet ve tâat yolu gibi anlayış ve yollardır. Yûnus biz, diyor, kimsenin din anlayışına karşı çıkmıyoruz; onların yanlış olduğunu söylemiyoruz. Bildiğimiz bir şey varsa o da şu ki, hangi yolla olursa olsun din tamâm olunca, din kemâle erince muhabbet doğar. Dînin nihâî amacı Allâh’ı kula tanıtmaktır (mârifet). İnsan tanıdığı şeyi sever. Mârifet arttıkça muhabbet artar.

*Yârenler der bize şartı bırakman
Şart ol kişiyedir eder hiyânet*

Dostlarımız bize dış şartları, zâhirî hükümleri bırakmayın, diyorlar. Yukarıda söylediğimiz gibi, biz onları küçük görüyor ve bırakıyor değiliz. Fakat şu var ki, sıkı sıkıya şartlarla kayıtlanmak Hak yoluna hiyânet etme ihtimâli olan kişiler içindir. Âşık için böyle bir ihtimal vârid değildir.

*“Belâ” kavlin dedik evvelki demde
Henüz bir demdir ol vakt ü bu sâat*

Bizim teslîmiyetimiz ve Hak aşkımız Elest Bezmi'ne dayanır. Ezelde Tanrı “**Ben sizin Rabbiniz değil miyim?**” diye sorduğu vakit “**Evet**” (belâ) demiştik (Bk.A'râf 7/172). O sözü verdiğimiz demle içinde bulunduğumuz şu an aynı andır. Yâni biz sözümüzde duruyor ve o sözün icâbına uygun davranış içinde bulunmaya dikkat gösteriyoruz, sözümüze hiyânet etmiş değiliz.

*Erenler nefesidir devletimiz
Onunla fitneden olduk selâmet*

Şu da bir gerçektir ki, fitneden kurtulup selâmete ermemizi, ezelde verdiğimiz sözü hatırlayıp ona göre davranmamızı “erenler nefesi”ne ve himmetine borçluyuz. Girdiğimiz tasavvuf sistemi içinde erenlerin himmetiyle böyle bir aşk yolunu bulduğumuz için mutluyuz, bu bizim için bir devlettir.

*Doğruluk bekleyen Dost kapısında
Gümansız ol bulur ilâhî devlet*

Kim Tanrı'nın huzûrunda ve kapısında durur, ihlâs ve samîmiyetle beklemesini bilirse, bu ilâhî devlet ve himmete şüphesiz kavuşur.

*Yûnus öyle esirdir ol kapıda
Diler ki olmaya ebedî âzâd
(G, 372; BT, 85)*

Yûnus o kapının esîridir, oraya sımsıkı bağlanmış. Çünkü o kapının sâhibine âşıktır. Bu esâret ve bağlılığın sonsuza kadar sürmesini, hiç âzâd olmamayı temennî ve niyâz eder.

11. Aşk Fânî Kılar, İkilikten Kurtarır, Tevhîdî Gerçekleştirir

İslâm tasavvufunda esas amaç Allah'a kavuşmaktır. Bunun için de maldan, evlâtan, dünyâdan, nihâyet kendi varlığından vazgeçmek gerekir. Bunu sağlayacak en kestirme yolun aşk olduğunu artık biliyoruz. Aşkın, hakîkî Mâşuk olan Allah'tan başka her şeyi yaktığını, insan gözünde değersiz kıldığını, neticede sâdece Tanrı'nın kaldığını yukarıda gördük. Bu kolay bir iş değildir, yanıp yakılmak îcap eder. Bu yolun yolcusu olan Yûnus'u, Hak aşkı benliğinden fânî kılmıştır, asıl amaç ise O'na kavuşmaktır. Aşağıdaki beyitte bunu görüyoruz:

*Aşkın aldı benden beni bana seni gerek seni
Ben yanarım dün ü günü bana seni gerek seni*

Bu düşünceleri söz olarak ifâde etmek kolaydır. Fakat asıl olan onları hayâta mal etmektir. İnsan dünyâda yaşadığı müddetçe, maddî şartlar ve maddî çevre içindedir. Çeşitli ihtiyaçları vardır. Arzû ve ihtiraslarla doludur. Bunlara kısaca “nefs” denir. Nefs, insanın hayvânî tarafıdır. Mânevî olgunluğa erişmek için, nefsi kontrol altında tutmak, onun isteklerine boyun eğmemek gerekir. “Varlığa sevinmemek ve yokluğa yerinmemek” nefis terbiyesinin başta gelen belirtilerindendir. Aynı zamanda İslâm ahlâkının zirve noktalarından biri olan bu yüksek karakterin formülü bir Kur'an âyetine dayanır: “**Bu da elinizden çıkana** üzülmemeniz ve verdiğimizize fazla sevinmemeniz içindir.” (Hadid 57/23). Aşağıdaki beyitte ilâhî aşkın, fânîliği benimseyen kişiyi böyle bir olgunluğa ulaştıracağı belirtilir:

*Ne varlığa sevinirim ne yokluğa yerinirim
Aşkın ile avunurum bana seni gerek seni*

Aşkın doğurduğu fânîlik tasavvufta “Ölmeden evvel ölmek” diye formüllendirilmiştir. Bu ölüş “mâsivâ” denen, Hak’tan gayri şeylerle gönül ilgisini kesiş demektir. Bu öyle bir ölüştür ki sonucu, daha bu dünyâda iken Hak’la diriliş’tir (Bekabillâh) ve ebediyeti buluştur. Hak’la dirilen O’nun çeşitli tecellîlerini daha yakından idrâk imkânı elde edecektir:

*Aşkın âşıklar öldürür aşk denizine daldırır
Tecellî ile doldurur bana seni gerek seni*

İlâhî aşk şarabından içen kimse, Leylâ’sını aramak için dağlara düşen Mecnun misâli herşeyden ilgisini kesip Tanrı’ya yönelecek, hep O’nu düşünecektir:

*Aşkın şarâbından içem Mecnûn olup dağa düşem
Sensin dün ü gün endişem bana seni gerek seni*

Netîcede Yûnus, vücûdundaki bütün zerrelere Allâh’ı anar ve çağırır hâle gelecek kadar O’nda fânî olduğunu, bu ateşin her geçen gün arttığını, dünyâ ve âhirette yegâne arzûsunun Allah’a vuslat olduğunu belirtir:

*Eğer beni öldüreler külüm göğe savuralar
Toprağım anda çağıra bana seni gerek seni
Yûnus’dürür benim adım gün geçtikçe artar odum
İki cihanda maksûdum bana seni gerek seni
(T, 153; G, 443; BT. 124)*

Yûnus’ta ilâhî aşkın fânîliği gerektirdiğini, dolayısıyla çokluktan ve ikilikten kurtarıp tevhîde götürdüğünü beyan eden bir hayli beyit ve şiirler vardır:

*Cânını aşk yoluna vermeyen âşık mıdır
Cehd eyleyip ol Dost’a ermeyen âşık mıdır?*

diye sorduktan sonra bu sevgi ve aşkı gönle tam olarak yerleştirmek, bunun için de gereksiz dünyevî arzu ve isteklerden (tûl-i emel) vazgeçmek gerektiğini söyler:

*Dost sevgisin gönülde can ile berkitmeyen
Tûl-i emel defterin dürmeyen âşık mıdır?*

Allah’dan başka gerçek dost ve tanışık edinmek aşkla bağdaşmaz. Aşk ateşinde pervâne gibi yanmak gerekir. Kendi benliğinden geçerek Hak yoluna yönelmeyen âşık değildir:

*Aşka tanışık sığmaz değme can göğe ağmaz
Pervâneleyn oda yanmayan âşık mıdır?
Nefs dirliğinden geçip aşk kadehinden içip
Dost yoluna irkiben durmayan âşık mıdır?*

Yûnus, âşkın sırasında riyâzet, mücâhede, sohbet ve halvet gibi tasavvufî eğitim usullerine de baş vurarak yanmayı ve fânîliği gerçekleştirebileceğini söyler. Yahut da aşk yolunun pratiğe yönelik tasavvufî eğitim yollarından farklı kabul edildiğini göz önünde bulundurursak aşağıdaki beyti şöyle anlayabiliriz: Devamlı riyâzette bulunmak, halvethânelerde diz çöküp tefekkür ve tezekkürle uğraşmak, tasavvufî sohbetlere katılmak ve fakat aşk ateşiyle yanma sırrına erememek Hak âşıklığının elde edilemediğini gösterir:

*Dün ü gün riyâzet çekip halvetlerde diz çöküp
Sohbetlede baş çatıp yanmayan âşık mıdır?
(T. 56-57)*

Aşağıdaki beyitlerde âşkın fânî varlığından soyunması gerektiği vurgulanır:

*Helâl kıldı Mâşuk’a âşık kendi kanını
Mâşuk nakşından okur aşk eri Kur’ân’ını*

*Dirlik budur âşıka Mâşuk yolunda öle
Sorarlar ise edem âşıkın burhânını
Güzaf görmen siz aşkı kime uğradı ise
Sultanı iltür baştan yitirir hânümânını
Zemâne vefâları cefâ gelir Yûnus 'a
Bir doğru yâr bulucak fedâ kılar canını*
(T, 155; G, 445)

Aşk deryâsını boylayınca köşk saray gibi dünyevî ve maddî şeylerden geçmek gerekir:

*Yûnus Emrem bunu söyler aşkın deryâsını boylar
Şol yüce köşkler saraylar virân olur kalır bir gün*
(BT, 62)

Candan geçmeyince Hakk'a ulaşamayacağını açıkça söyler:

*Yûnus ver canını Hak yoluna
Can vermeyince cânan bulunmaz*
(BT, 66)

“Şöhret âfettir” demişler. Âşıklıkla şöhret düşkünlüğü, o güne kadar edindiği mevkiine ve adına hâlel gelme endîşesi bağdaşmaz. Adına ve şöhretine leke geleceğinden korkan aşk dâvâsından vazgeçsin. Ayrıca sebatlı ve kararlı olmak gerekir. Tereddüt göstermek veya daldan dala konan kuş misâli, bu yolda değişik kapılar çalmak uygun düşmez:

*Aceb değil deli olsa aşk oduna yanan kişi
Aşka yakın yürümesin iyi adın sanan kişi
Kim sakınır iyi adın bıraksın elden aşk odun
Tezcek yoldurur kanadın daldan dala konan kişi*

Aşk vuslatı sağlar. Hakk'ın cemâlini temâşâ eden âşık, başka yüzlere bakmaz; başka şeylere gereğinden fazla değer vermez. Bu durum aşk sâyesinde gerçekleşen kâmil mânâda dindarlıktır, tevhiddir:

*Yürek yanar yaşıyor akar şu gözlerim yola bakar
Gayri yüze nice bakar Hak cemâlin gören kişi*
(BT, 87)

Kılavuzu aşk olanın dedi kodu ile işi olmaz, bir takım farklılıklar lüzûmundan fazla onu meşgul etmez. Ezelden tanıştığı için bu dünyâda kimseyi yabancı kabul etmez. Her şeyden el çekmiş olduğundan ikilikten kurtulmuş ve birliğe, gerçek tevhide ulaşmıştır:

*Cânem ben ondan ezeli eşip geldim
Aşkı kılavuz tutup ol yola düşüp geldim
Değilim kal ü kıylde ya yetmiş iki dilde
Yad yok bana bu ilde anda bilişip geldim
Geçtim hodbîn elinden el çektim dükelinden
Ol ikilik belinden birliğe bitip geldim*
(BT, 91)

Bu bölümde, bir çok benzerleri içinden aşağıdaki beyitleri de hatırlatalım:

*Âşık ki cânâ kaldı âşık olmaz
Cânın terk etmeyen Mâşuk'u bulmaz*
(G, 384)

*

*Aşkın şarâbın içeli kandalığım bilmezem
Söyle yavu kıldım beni isteyüben bulamazam
Yoluna basaldan kadem varlığını kıldım adem
Gözden ırılma sen bir dem ki sensiz ben olamazam*
(BT, 102)

Hakk'ın vuslat kapılarında, içeri girmeye mâni olan yüz binlerce asker vardır. Bunlar her türlü aşırı istek ve arzular, ihtiraslar ve düşkünlüklerdir. Bir başka ifâdeyle nefsin askerleridir. Bu askerlerin kolayca üstesinden gelecek olan güç aşktır:

*Ol sultanın halvetinin yedi hücresi vardır
Yedisinden içeri varıp giresim gelir
Her kapıda bir kişi yüz bin çerisi vardır
Aşk kılıcın kuşanıp cümle kırasım gelir*

*Miskin Yûnus'un nefsi dört tabîat içinde
Aşkla can sırrına pinhan varasım gelir
(BT, 134)*

Aşk oku taşı bile delecek kadar güçlüdür. İnsanı varlığından, dünyâ ve âhiret menfaatlerinden geçirip Hakk'a yöneltmesi yadırganmamalıdır:

*Ey Dost senin aşkın oku key katı taştan geçer
Aşkına düşen kişi canla baştan geçer
İşi dün ü gün zâr olan kişi aşkınla yâr olur
Derd-i seri sen olsan dükelî işten geçer
Miskin Yûnus ol Dost'u hakikat seven kişi
Uzlet ihtiyâr eder yâd ü bilişten geçer
(BT, 165)*

Aşk denizine dalan ölür, fakat bu yeni bir dirilişe gebe olan ölüştür. Aşk gelince bütün eksikler biter. Âşık için dünyâ mevkileri bir şey ifâde etmez:

*Aşk denizi gene taşmış kan akar
Âşık-i bîçâre dalsın nolsar
Bu denize düşen ölür dediler
Ölür ise ko ölsün nolsar
Aşk gelicek cümle eksikler biter
Bitmez ise ko ki kalsın nolsar*

*Dünyâ mansıplarıyla izzetin
Yûnus kodu alan alsın nolsar
(BT, 144)*

Bu kadar değerli olan aşk Yûnus'u coşturup taşırırsa çok görülmemelidir:

*Ey âşıklar ey âşıklar aşk mezheb ü dindir bana
Gördü gözüm Dost yüzünü kamu yas düğündür bana
Dost aşkına ulaşıldan dünyâ ahret bir oldu
Yûnus sana tuttu yüzün unuttu cümle kendüzün
Ezel ebed sorar isen dünle bugündür bana
Cümle sana söyler sözün söz söyleten sensin ana
(BT, 160)*

12. Aşk Bilineni Unutturur, Boşaltıp Yeniden Doldurur

İnsanların büyük çoğunluğu muhâfazakâr bir yapıya sâhiptir. Burada muhâfazakârlıkla kasdımız duraganlık, değişme ve gelişmeye kapalılık, yeni ve farklı görüş ve düşünceleri zor kabullenme gibi özelliklerdir. Bunda bir nevî zihin tembelliği, yeniliklere gözünü kapama durumu da vardır. Derûnî ve rûhî bir şok sayılabilecek olan “aşk”, bu olumsuz vasıflarla bağdaşmaz. Aşk ile kişinin iç dünyâsının yıkılıp yeniden yapılması söz konusudur. Böylece müsbet derûnî güçler tamâmen faal hâle gelir. O bakımdan Hak âşıkları son derece aktif, verimli, toplumlara ışık tutucu ve rehberlik edici cesur kimselerdir.

Bildiklerinden, inandıklarından ve alışageldiği şartlardan vazgeçebilmek gerçekten bir cesâret işidir. Buradaki “vazgeçmek”, daha iyisine kavuşmak içindir. Boşalmak, yeniden dolmak içindir. Bu iç transformasyon tebcîle değer. Yûnus, aşkın bu öldüren ve olduran sırrını yakalamış ve yaşamış kimsedir. Farklı bir yol tuttuğunu, aşkın etkisiyle bildiklerini unuttuğunu söyler:

*Ayruksı nesne tutmuşam bildiklerim unutmuşam
Cânımı aşka atmışam anda ne buldum bilmezem*

Aklını kaybetmiş, fikrini tamâmen dağıtmıştır. Bu sırada boşalmış ve yeniden dolmuştur. Ne ile dolduğunu ise bilmez, çünkü aşk sarhoşluğu devam etmektedir. Bir süre sonra bilmesi mümkün olacaktır:

*Aklım yavu vardı benim dağıldı fikrim kamûsu
Boşaldım üş doldum velî ne ile doldum bilmezem*

Buradaki boşalmak ve dolmak tasavvuftaki “fenâ ve beka” nazariyesinin Yûnus dilindeki yalın ve basit ifâdesidir. Kötü huylardan boşalmış iyi huylarla bezenmiştir; bilgisizlikten boşalmış bilgi ile dolmuştur, nihâyet kendi beşerî varlığından boşalmış Hak varlığıyla dolmuş, yâni O’nunla bâkî olmuştur.

Tasavvufî aşk şiirlerinde âşık Mâşuk ve aşk ayniyetine sıkça rastlanır. Yûnus’ta da bunu görüyoruz, aşksız olamayacağını, fakat aşk kendisini fânî kılacağı için onunla da olamayacağını netîcede aşka kul olduğunu söyler:

*Ben aşksızın olumazam aşk olıcak ben olmazam
Aşktır canımın hâsılı aşka kul oldum bilmezem
(BT, 118)*

13. Aşk Ebedîleştirir, Âşık Ölmez

İnsan oğlu sonsuzluktan hoşlanır. Yukarıda gördük, fânîliği seçiş ebedîliğe sıçramak içindir. Ölmeden evvel ölme sırrına erenler, daha bu dünyâda iken ölümsüzlüğe adım atmış kimselerdir. Hakkı sevenler, Hakla bâkî olmuşlardır, dolayısıyla ölümsüzlüğü yakalamışlardır. Öyle der Yûnus:

*Âşık öldü deyû salâ verirler
Ölen hayvân olur âşıklar ölmez
(BT, 167)*

Hakk’ın cemâli öyle güçlü bir hayat iksîridir ki, onu görenler ebediyyen ölmezler:

*Aşık Yûnus seni ister lutfeyle cemâlin göster
Cemâlin gören âşıklar ebedî ölmez Allah’ım
(BT, 155)*

Çeşitli ilgi odaklarından her birini terk ediş bir nevî ölümdür. Ebediyeti yakalayacak olduktan sonra bu türlü ölümlerin ne zorluğu olur ki:

*Ne gam bunda bana bin kez ölürsem
Anda ölüm olmaz ölmezem ayruk*

Hakk’a âşık olan O’na benzemeye çalışmış, O’nun ahlâkıyla ahlâklanarak O’nun rengine boyanmıştır. “*Rengi Allah’inkinden daha güzel olan kim vardır?*” (Bakara 2/138). Bu ilâhî renk hiç solmaz. O rengi taşıyan âşık Yûnus da ölümsüzleşmiştir. Aynı tâzelikle bize bugün de sesleniyor:

*Göyündüm aşk ile tâ kül olunca
Boyandım rengine solmazam ayruk
Varlığım yokluğa değişmişem ben
Bugün cana başa kalmazam ayruk
(BT, 77)*

Âşık bir bakıma zamânı aşmış, zamânın üstüne çıkmış kimsedir. Ezel ebed onun için bir şey ifâde etmez. Bu ebedî dirilik ve tâzelikten dolayı artık gönlünün pas tutması da uzak ihtimaldir:

*Dost aşkına ulaşaldan dünyâ ahret bir oldu
Ezel-ebed sorar isen dün ile bugündür bana
Ayruk bize yas olmaya hiç gönlümüz pas olmaya
Zirâ Hak’tan gelen âvaz sorulmaz bir ündür bana
(T, 48)*

Ebediyet sınırına adımını atmış olan Yûnus, buraya gelinceye kadar terketmek durumunda kaldığı şeyler için hiç de üzüntülü görünmez. Aksine sevinç ve mutluluk içinde onların hepsini yağmâya vermiştir. Çünkü “Canlar Cânı” olan Tanrı’sını bulmuş, O’na kavuşmuştur:

*Canlar canını buldum bu canım yağmâ olsun
Assı ziyândan geçtim dükkânım yağma olsun
Ben benliğimden geçtim gözüm hicâbın açtım
Dost vaslına eriştim gümânım yağma olsun
İkilikten usandım birlik hânına kandım
Derd-i şarâbın içtim dermânım yağma olsun
Varlık çün sefer kıldı Dost andan bize geldi
Vîran gönül nûr oldu cihânım yağmâ olsun
Yûnus ne hoş demişsin bâl ü şeker yemişsin
Ballar balını buldum kovanım yağmâ olsun
(BT, 168)*

14. Aşk Güçlüdür, Menfiyi Müsbete Çevirir

Aşka medhiyeler düzmek kolaydır ve zevklidir. Bu boşuna değil yerinde bir harekettir. Bilhassa ilâhî aşk gerçekten son derece etkili bir güçtür. İnsanın mânevî eğitiminde bir vâsıtaadır. Aşkın gücü ile, insan yaradılışında mevcut menfî unsurlar müsbete döner. Kötü huylar güzelleşir, böylece insan olgunlaşıp kemâle ermiş olur.

Allah aşkı Yûnus’ta da büyük istihâleye yol açmış, karayı aktan, eğriyi doğrudan seçecek temyiz kudretine onu ulaştırmıştır. O bakımdan aşkı “devlet tâcı” gibi değerli bulur:

*Devlet tâcı başa kondu aşk kadehi bana sundu
Canım içti aşktan kandı karayı aktan seçer oldum*

Aşk hamıları pişirir, olgunlaştırır, iyiyi kötüden ayırd etme yeteneği verir:

*Esritti aşka düşürdü ben ham idim aşk pişirdi
Aklımı başa düşürdü hayrı şerden seçer oldum*

Aşk insanı korkulardan kurtarır, nefsi etkisiz hâle getirerek ötelere âlemine uçmayı sağlar:

*Hayra döndü benim işim endişeden âzâd başım
Nefsimin başını kestim kanadlandım uçar oldum
(T, 112)*

Yûnus’a göre Hz.İbrâhîm’i Nemrud’un gazabından koruyan aşktır. (Bk. Enbiya 21/52-69) Hz.İbrâhîm’in Allah’a olan büyük sevgisi, ateşi bahçe hâline getirmiştir:

*İbrâhîm’e Nemrud odun aşktır gülistan eyleyen
Aşktan nazar ericeğiz gülzâr oldu nâr olmadı
(T, 155)*

Yûnus bu aşktan fazlasıyla memnundur. Çünkü o gönlünü coşturan duyguları, dilinin inci gibi kıymetli sözler söylemesini ve çok sevdiği dervişliğini içinde kaynayan Tanrı aşkına borçludur:

*Canda yanar çerâğı gönüldedir durağı
Gönül dağı cân dağı aşk ile cûş eyledi
Esrik oldu canımız dür döker lisânımız
O Çalab’ın aşkı beni derviş eyledi
(G, 441)*

San’atkârımız aşkın değerini anlatmaya doyamaz. Aşk dağları parçalar, sultânı kul hâline getirir, gamı kederi yok eder. Denizleri kaynatacak, kayaları söyletecek kadar güçlüdür:

*İşidin ey yârenler kıymetli nesnedir aşk
Değmelere bitinmez hürmetli nesnedir aşk
Hem cefâdır hem safâ Hamza’yı attı Kaf’a
Aşk iledir Mustafâ devletli nesnedir aşk*

*Dağa düşer kül eyler gönüllere yol eyler
Sultanları kul eyler hikmetli nesnedir aşk
Kime kim aşk vurdu ok gussa ile kaygu yok
Feryâd ile âhı çok firkatli nesnedir aşk
Denizleri kaynatır mevce gelir oynatır
Kayaları söyletir kuvvetli nesnedir aşk
Âkılleri şaşırır deryâlara düşürür
Nice ciğer pişirir key odlu nesnedir aşk
Miskin Yûnus neylesin derdin kime söylesin
Varsın Dost'u toylasın lezzetli nesnedir aşk*

(T, 89)

15. Aşk Menfaatsiz ve Şuurlu Bir Kulluğa Yönelir

Son derece güçlü olan ilâhî aşk, ferdin dînî hayâtında derin tesirler bırakır. Menfaatsiz ve şuurlu bir kulluğu gerçekleştiren en önemli âmil Allah sevgisidir. Bu sevgi, dünyevî veyâ uhrevî herhangi bir fayda peşinde olmaksızın, kulluk edilmeye ve seilmeye lâyık olan yegâne varlık olduğunu düşünerek Allah'a yönelmeyi sağlar. Yûnus Emre'de böyle bir kulluk anlayışı vardır, Allah'a şöyle seslenir:

Ben bugün canımı senin yolunda fedâ ediyorum, biliyorum ki sen karşılığını vermek isteyeceksin. Karşılık olarak bana Cenneti verme, ben Cennet istemiyorum, Cenneti ne yapayım? Gönüm onu istemez. Benim bu ağlayıp inlemem bağ bahçe için değildir:

*Bugün canım yolda koyam yarın ıvazın veresin
Arz eyleme Uçmağımı hiç arzum yok uçmak için*

*Benim Uçmak neme gerek hergiz gönüm ona bakmaz
İşte benim zârılığım değildir bir bağ için*

Yâ Rabbi, senin Cennetim dediğin ve mü'minleri teşvik ettiğin yer nedir ki? Orası bir evle bir kaç hûriden ibârettir, benim onları kucaklamak için bir hevesim yoktur. Sen Cennet kadınları olan hûrilerden helâl olarak bize bu dünyâda da verdin. Ben ondan bile vaz geçmiş haldeyim. Benim bütün arzum seni görmektir, sana kavuşmaktır:

*Uçmak Uçmak dediğin mü'minleri yeltediğin
Bir ev ile bir kaç hûri hevesim yok koçmak için
Bunda dahî verdin bize ol hûriden çift helâl
Ondan dahî geçti arzum arzum seni görmek için*

Bilindiği üzere Kur'an'da Cennet tasvirleri, altından ırmaklar akan köşkler, bağlık bahçelik yerler, her türlü isteğin ânında yerine getirildiği ideal bir ortam şeklindedir. Dünyâda iken, dînî gereklerine samimî olarak uyanlara Cennet vâdedilir. Bunlar elbette doğrudur. Şu var ki, din her seviyeden insana hitâb eden çok geniş bir yapıya sahiptir. Dînî gayelerinden biri de, dünyevî hayatta insanca bir düzen sağlamaktır. Bunun için emirler ve yasaklar koymuştur. Bu emir ve yasaklara müeyyide olarak Cennet ve Cehennem gösterilmiştir. Seviyesine göre, kimi Cehennemden korktuğu için, kimi Cennete kavuşmak ümidiyle bu kurallara uyacaktır. Hangi sebeple olursa olsun, geniş kütlelerin iştirâkıyla insânî bir düzen sağlanırsa bu bir başarıdır, küçümsenemez. Yûnus da bunu küçümsüyor değildir. Fakat onun kulluk anlayışı başkadır. O, daha büyük bir idealin peşindedir. O, korku veyâ ümitle değil, doğrudan Allah'ın zâtı için ve Allah sevgisiyle hareket etmektedir.

Bu düşüncelerden hareketle Yûnus: Tanrım sen Cenneti sofulara ver, bana sen gereksin. Bir “ala çardak” için ben seni nasıl terkederim? der. Ben sana hasretim, aramıza hiçbir şey girmesin, velev ki senin vâdettiğin Cennet de olsa istemem. Bana cemâlini göster, sen zâlim değilsin, ne olur bana bu konuda yardım et! diye yalvarıp yakarır:

*Sofulara ver sen onu bana seni gerek seni
Ben nice terk edem seni şol bir ala çardak için
Yûnus hasretdürür sana hazretini göster ona
İşin zulüm değildürür dâd eylegil varmak için
(BT, 130)*

Yûnus Emre'nin dillerde çokça dolaşan meşhur beytinde de aynı düşünceler tekrarlanır:

*Cennet cennet dedikleri bir kaç köşkle bir kaç hûri
İsteyene ver sen onu bana seni gerek seni
(BT, 124)*

Dünyevî veyâ uhrevî herhangi bir menfaati hesâba katmaksızın, Yüce Tanrı'nın ibâdete lâîk yegâne varlık olduğunu düşünerek, bir karşılık beklemeden O'na yönelmek en hâlis kulluk şeklidir. Öteki anlayışları da değersiz görmeksizin buna yönelmek pek alâ mümkündür. Böyle bir kulluk anlayışı tasavvufun ana hedeflerinden biridir. İşte ılâhî aşk insanı bu kulluğa götürmeğe yarar. Bu anlayışın dînî dayanakları vardır: Yûnus sûresi 26. âyetin bir yorumuna göre, *Cennette Hakk'ın dîdârını ve cemâlini temâşâ etmek Allah'ın mü'min kullarına bir ihsânı olacaktır.*⁸¹ Bir kudsî hadîse göre iyi kullar için hazırlanan **“Hiç bir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve insan aklının ulaşamayacağı”**⁸² nîmet de Hak cemâlini müşâhede olsa gerektir.

Menfaatsiz kulluk anlayışının öncülerinden biri de Râbiatü'l-Adeviye (185/804)dir. Cenneti kasdederek: *“Ev sâhibi evden daha değerlidir”* der. Ayrıca *“Cehennem korkusu veyâ cennet ümîdiyle*

⁸¹ Bk. İ.Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyan*, II, 26, İstanbul, 1306; Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, IV, 2704; Müslim, îman, 297; İbn Arabî, *Nurlar Hazînesi*, çev. Mehmet Demirci, 80, İstanbul 1990.

⁸² *Buhari*, tefsîru sûre: 30; *Müslim*, îman, 312; İbn Arabî, *Nurlar Hazînesi*, 84.

*kulluk etseydim, ücretle iş gören sıradan bir işçi gibi olurdum.”*⁸³ derken, Allah'ın cemâline kavuşmak isteğinin asıl gayesi olduğunu belirtir.

*Başında akli olan ücretle amel etmez
Hûrilere aldanmaz göz ile kaştan geçer
(G,379)*

diyen Yûnus'un söyledikleri de bundan başka bir şey değildir.

Yûnus'un asıl korkusu, vâsitanın gaye haline gelmesi, gönül çekici olan Cennetin Hak'la kendisi arasına girme tehlikesidir. O takdirde Cennet bir tuzak hâline gelir. Gerçek âşıklar ise Cennetten daha ileri gidip Cemâl'e kavuşmayı dilerler:

*Âşık mı derim ben ona Tanrı'nın Uçmağın seve
Uçmak hod bir tuzaktır mü'minler canın tutmağa
Hakk'ın gerçek âşıkları istemezler Cennetleri
Cennetten dahî ileri gider makamın tutmağa
(G, 432; BT, 176)*

16. Aşk Kuru Ağacı Yeşertir, Dinamizm Kaynağıdır

İnsan oğlu yaradılış itibâriyle kabiliyetli ve güçlü bir canlıdır. Fakat âtıl halde duran bu güç ve kabiliyetleri harekete geçirmeyi bilmek lâzımdır. Kendi hâline bırakıldığı takdirde sönüp gidebilir. İşte aşk, durgun haldeki bu potansiyel imkânları faal duruma getiren vâsıtaların başında gelir. Yûnus bunu çok iyi farkedendenlerdendir. Benzersiz teşbihler ve yalın ifâdelerle mes'eleyi ortaya koyar. Ona göre yolu aşka düşmeyen, kuru bir ağaca benzer; kuru ağaç ise kesilip ateşte yakılmaktan başka bir işe yaramaz:

⁸³ *Kutü'l-Kulüb*, II, 113; Attar, *Tezkiretü'l-Evliya*, çev. S.Uludağ, 110-126, İstanbul, 1985.

*Kur ağacı niderler kesip oda yakarlar
Her kim âşık olmadı benzer kuru ağaca
(G, 428)*

Kendisi, kuru ağaç misâli kenarda köşede kalmış sıradan bir insan iken, başka bir aşk erinin himmeti ve nazarı ile genç ve tâze bir delikanlı gibi verimli ve aktif bir hâle gelmiştir:

*Bir kuru ağaç idim yol üzre düşmüş idim
Er bana nazar kıldı tâze civan oldum ben*

Bu beytin yer aldığı şiirin öteki kısımları da ilâhî aşkın hâsıl ettiği aynı dinamizmin güçlü tasvirleriyle doludur: Hak âşıkı olan kimsenin dünyâsı genişlemiştir, o ırmakları bırakıp denizlere kavuşmuştur. Bir zerresi denizleri kaynatan aşk, kişiyi kimbilir ne yapar! Âşık olan gündelik basit üzüntülerden kurtulur. Aşk, insanı bülbüller gibi söyler hâle getirir, nihâyet içini ve dışını nurla doldurur:

*Ey dost seni sevelden aklım gitti kaldım ben
Irmakları terk edip denizlere daldım ben
Bir zerre aşkın odu kaynatır denizleri
Düştüm aşkın odına tutuşuban yandım ben
Ol canda ki aşk ola onda gussa olmaya
Bu aşk bana gelelden gussam gitti güldüm ben
Bülbül âşık olmuş kızıl gülün yüzüne
Gördüm erenler yüzün hezâr destan oldum ben
Bu aşkı bana verdin ben niderem kendüzüm
İçim dışım nur doldu Dost'a âşık oldum ben
(T, 118-119)*

İçin dışın nur dolması bir doğuşun, yeniden dirilişin ifâdesidir. Böyle kimse verimli ve faal olacaktır. Başka bir yerde Yûnus Hak aşkıyla içi dışı nurla dolan kimsenin dilinin de çözüleceğini ifâde eder:

*Hakk'a âşık olan kişi
Akar gözü'nün yaşı
Pürnûr olur içi dışı
Söyler Allah deyû deyû
(BT, 196)*

İlâhî aşkla yeni bir hayat ve yeni bir dinamizm kazanan kişi, öyle bir ruh terâveti içindedir ki, her an yeni doğmuşçasına çevresine tâzelik aydınlık ve ümit ışıkları saçmaya devam eder. Bu kimseyi herkes sever, ondan bıkılıp usanılmaz:

*Biz sevdik âşık olduk sevildik Mâşuk olduk
Her dem yeni doğarız bizden kim usanası
(G, 444; BT, 170)*

17. Aşk Güzel Ahlâkı Gerçekleştirir

Hak âşıkının iç dünyâsında neler olup bittiğini tam olarak anlamamıza imkân yoktur. Yanardağın merkezine yaklaşmak mümkün müdür? Ama bildiğimiz bir şey var: Taş gönülleri yumuşatıp, kuru ağaçları yeşerten aşk iksîri, ahlâkî olgunluğu sağlayan en tesirli güçtür. Tasavvufta, insan yaradılışında mevcut kibir, gurur, hırs gibi bir takım sivrilikleri törpüleyebilmek için riyâzet ve mücâhede denen usuller tatbik edilir. Bunlar kişinin durumuna göre bazan çok sert boyutlara ulaşabilir. Bu yolla eğitim ve olgunlaşma uzun zamanı gerektirir.

Aşk, ahlâkî olgunlaşmayı daha çabuk gerçekleştirir. İnsanı mum gibi eritip âdetâ yeni bir kalıba sokan aşk, bu sırada onun fitratında bulunan zararlı unsurları da tasfiye etmiş olur:

*Aşk dâvâsı kılan kişi hiç anmaya hırs u hevâ
Aşk evine girenlere ayruk ne meyl ü ne vefâ*

Hakk'a âşıklık iddiâsında bulunan kimsenin aşırı ihtirasları, nefsânî istek ve arzuları bırakmış olması lâzımdır. Çünkü aşk evine girenlerin Hak'tan gayri şeylere yönelmek, onlara fazlaca bağlılık göstermek gibi hususları bir kenara bırakmış olması gerekir.

Aşkın mâhiyetinden bahsederken onun "Mâsuktan başka her şeyi yaktığı" belirtilmişti. Yakılacak şeylerin başında, nefsin zaafları, beşerî arzû ve ihtiraslar gelir. Aşk ateşiyle yok olan bu kötü hususlar bir daha dirilmemek üzere ölmüş sayılırlar. Bunların ölümü demek güzel ahlâkî diriltmek demektir. O halde ilâhî aşkın sonucu olan ahlâk, daha köklü ve daha olgun bir güzel ahlâk sayılmalıdır. Yûnus şöyle devam eder:

*Gerçek âşık olan kişi anmayısar dünyâ ahret
Âşık değildir ol kişi yürüye izzeti kova*

Gerçek âşıkın dünyâ ve âhîret ilgi ve menfaatlerinden geçmesi îcap ettiğini evvelce görmüştük. Dünyâ ilgilerini terketmenin tabîî bir sonucu olarak büyüklenme, kendini beğenme duygusundan uzaklaşmış olur. Bu ise alçak gönüllü olmak (tevâzu) gibi bir ahlâkî davranışın ifâdesidir. "Yürüyüp izzeti kovmayan" yâni, büyüklenme ve kendini beğenme tavrından uzaklaşmayan kimse Yûnus'a göre âşık değildir:

*İzzet ü erkân kamusu bunlardır dünyâ sevgisi
Aşktan haber eyitmesin kim dünyâ izzetin seve*

İzzet ve erkân yâni büyüklenme ve debdebe, bunların hepsi dünyâ sevgisinin bir sonucudur. Dünya izzetini sevenin aşktan ve âşık olmaktan bahsetmeye hakkı yoktur.

"İzzet" aslında müsbet bir haslettir. Şeref, yücelik, değer yüksekliği

gibi mânâlara gelir. Allah'ın, dînin, insanın izzeti vardır ve bunlar değerli şeylerdir. Yûnus'un bu mısralarında söz konusu olan ise "dünyâ izzeti"dir. Bu da maddî, dünyevî ve nefsânî varlıklar ve değerlerle öğünmek gibi bir mânâyı hatırlatır.

Nitekim Yûnus, bu türlü izzetten geçemeyen kimsenin âşıklık iddiasında bulunması bir iftiradan ibârettir, diyor. Çünkü aşkla dünyâ izzetinin bir eve girmesi asla mümkün değildir. Gönül evinde hem Allah sevgisi, hem de dünyevî ve nefsânî alâkalar bir arada bulunamaz:

*Her kim izzetten geçmedi âşıklık bühtandır ona
Hergiz girdiği yokdurur aşk ile izzet bir eve*

"Hükümdarlar bir beldeye girdikleri vakit orayı yıkarlar ve halkın ulularını zelîl hâle getirirler" (Neml 27/34) meâlindeki âyetin tasavvufî yorumu yapılırken şu görüşlere yer verilir: Mârifet ve aşk sultânı bir kalbe girince orayı alt üst eder ve orada söz sâhibi olan nefs-i emmâre, kibir, gurur, benlik kabîlinden ne kadar güç varsa hepsini etkisiz hâle getirir, Hak'tan gayri her şeyi kalbten çıkarıp atar.⁸⁴

Aşağıdaki beyitlerde Yûnus da aynı duygu ve düşünceleri tekrar tekrar vurgular gibidir:

*Dünyâ vü izzet aşk ile bunlar sazkâr olmadı
Vallah nükte benim değil aşk hâzırdır görmez revâ
Her kimde ki aşk var ise ayruk nesne sığmaz onda
Dost döşegine geçemez at u katır yahut deve
(T, 45)*

İyiye ve doğruyu anlatabilmek için nasihat ve öğütlerde bulunmak ahlâk eğitimin usullerinden biridir. Aşkın oldurucu ve erdirici sihirli gücü bahis konusu olunca, öğüt ve nasihatın sözü bile edilmez:

⁸⁴ Bk.Bursevî, *Rûhu'l-Beyan*, II, 896.

*Ben sevdiğim Mâşukayı sen dahî bir görse idin
Vermeyedin bu öğüdü fedâ kılaydın bu canı*

Çünkü âşık kişi nasîhat ve öğütten anlamaz, ona öğüdün bir faydası olmaz. Esâsen onun öğüde ihtiyâcı yoktur. O her şeyden vaz geçtiği için kibir ve kini çoktan unutmuştur. Böyle kötü huyların onda izi bile kalmamıştır:

*Âşık kişi bilmez öğüt zîra assı kılmaz öğüt
Unutur ol kibr ü kini terk eyler dükkâmı
(T, 160)*

Kibir ve kin, tedâvîsi en zor mânevî hastalıklardandır. Bilhassa marazî bir büyüklenme duygusu olan kibrin ilk bakışta anlaşılmayan çok değişik mâhiyette tezâhürleri vardır. Tasavvufi ahlâk eğitiminde, görünen ve görünmeyen “kibir” duygusunun yok edilerek, yerine “tevâzu”un konabilmesi, oldukça çetin ve zorlayıcı uygulamalarla ancak mümkün olur. Meselâ şöhret sâhibi bir kimse, bu eğitimde başarılı olmak ve kibirini kırmak için, sırasında basit temizlik işlerinde görevlendirilebilir. Tasavvuf târihinde bu tür örneklerle rastlanır. İşte aşk, her şey gibi bütün kötü huyları yok edeceğinden, ahlâk eğitiminde önemli bir vâsıta olarak karşımıza çıkmaktadır.

Evet, aşk kişiyi olgunlaştırır ve ahlâkî kemâle ulaştırır. “*Aşk var gönlü yanar yumuşar muma döner.*” Böyle bir gönül sâhibinin “*îçi dışı pürnûr*” olacağı için, onda dînin ve cemiyetin hoş görmediği hiçbir kötü huy barınamayacaktır.

Âşık, süflî arzularının kökünü kazıdığı gibi, nefsin boynunu vurup etkisiz hâle getirir; gönül evini yuyup yıkayarak ter temiz hâle sokar:

*Aşkın odu düştü cânâ eritti yürek yağını
Kesti hevesâtın kökün oda yandırdı bağı
Kazdı kahr kazmasıyla canda cefâ ocağını
Çaldı nefsin boynuna himmet eri bıçağını*

*Himmet suyu ile yudu gönlün evin ap arıca
Hizmet kapısından ona sundu şükür ayağını
(BT, 82)*

18. İlâhî Aşktan insan Sevgisine

Allah aşkının en mutlu sonuçlarından birisi de, kişiyi bütün yaratıklara sevgi gözü ile bakma seviyesine getirmesidir. Mâdem ki her şey Hakk’ın tecellîsidir, Hakk’ı seven O’nun tecellîlerini de sevecektir. İlâhî tecellîlere en çok mazhar olan, bir başka ifâdeyle Yüce Yaratıcı’nın en mükemmel eseri insandır. O halde Yaratıcı’yı seven O’nun eseri ve yer yüzündeki *halîfesi* olan insanı da sevecektir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde bu bahsi daha geniş işleyeceğimiz için, burada Yûnus’un sâdece ilâhî aşkla bağlantılı olarak insan sevgisine temas ettiği bir kaç beyti üzerinde durmak istiyoruz:

İnsanın en değerli unsuru gönlüdür. Yûnus Hak âşıklarının asla gönül yıkmadıklarını belirtir:

*Âşık olan miskin olur Hak yoluna teslim olur.
Her ne dersin boyun tutar çâre yok gönül yıkağa
(G, 432; BT, 176)*

Yûnus’un “*Aşkın odu düştü cânâ eritti yürek yağını*” mısraıyla başlayan bir şiirinde, ilâhî aşkla nefsinin kemâle erdiğini, gönül evinin tertemiz arındığını ifâde ettikten sonra, bütün kâinâtı kucaklayan bir insan sevgisi, diğergâmlık ve şefkat duygusunu dile getirir. Bu sevgi ve şefkatledir ki, sâdece dost ve yakın saydıklarına değil, bilerek bilmeyerek kendisine karşı duranlara bile hayır duâda bulunur. Taş atana güller saçılmasını, kandilini söndürmek isteyenin kandilini Tanrı’nın aydınlatmasını temenni eder:

*Her kim bize yanı yanar Hak dileğin versin ona
Vurmaklığa kasdedenin düşem öpem ayağını
Kim bize taş atar ise güller nisâr olsun ona
Çerâğıma kasdedenin Hak yandırsın çerâğını
(BT, 82)*

İKİNCİ BÖLÜM

YUNUS EMRE'DE İNSAN SEVGİSİ

1. İnsanın Değeri

İnsan denen varlık, gerek maddî gerekse mânevî yönü itibâriyle yaratıkların en mükemmelidir. İslâm inanç ve düşüncesine göre, insan en güzel biçimde (*ahsen-i takvîm* üzere) yaratılmış ve Allah ona kendi rûhundan bir nefha vermiştir. Meleklerle, insana secde etmeleri emredilmiştir. Hiçbir varlığın yüklenmeye cesâret edemediği «emânet”i insan yüklenmiş ve o, Allah tarafından yer yüzünde “halîfe” kılınmaya lâayık bulunmuştur. Allah’ın isim ve sıfatlarının tecellîsi diğer varlıklarda münferid ve dağınık biçimde bulunduğu halde, insanda topluca ve tam olarak bulunur. Aslında öteki bütün yaratıklar insanın hizmetindedir. Mahlûkatın var oluşundaki esas sebep insanın var olmasıdır (insan hilkatin illet-i gaiyesidir). İnsan kâinat ağacının meyvesidir.

İnsan türü bu kadar değerli olmakla berâber, fert fert her birinin derecesi aynı değildir. O aynı zamanda zayıftır, hırslı ve huysuzdur, azgınlaşmaya müsâittir. Aşağıların aşağısına (*esfel-i sâfilîne*) yuvarlanabilir. Ne var ki herkes alabildiğine yükselme ve “olgun insan” olma imkânına sâhiptir. Yeter ki, mayasındaki cevherin kıymetini bilerek onu geliştirmek gayreti içinde olabilsin.

*Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dide-i ekvân olan âdemsin sen*

derken Şeyh Galip işte bunu hatırlatır: Ey insan oğlu, kendini iyi tanı, alıcı gözle bak, göreceksin ki sen âlemin özüsün. Sen kâinâtın göz bebeği olan insansın. Bunun kıymetini bil ve onun şânına uygun bir hayat sür.

Yaradılışımızdaki en güçlü hislerden biri sevgidir. Sevginin yöneltileceği ikinci önemli obje de insan olacaktır. Hayvanlar da sevgi dilinden anlar. Fakat sevginin bu dünyâda asıl muhâtabının insan olması akla daha yakındır. Başta söylemiştik, bütün kâinat sevginin eseridir.

Sevgiye bîgâne olabilecek bir zerre bile yoktur. Mâdemki her şey Hakk'ın eseridir, O'ndan bir iz taşımaktadır, bütün kâinâta sevgi gözüyle bakmak îcap eder. Bunların hepsi doğrudur, güzel tesbitlerdir. Fakat varlıklar içinde insanın müstesnâ bir yeri olması dolayısıyla sevgiden en büyük payı onun alması tabiidir. Zîrâ sevgi, en çok tesîri insan üzerinde icrâ eder.

İnsan “gönül” sâhibidir. Gönül bütün yüceliklerin kendinde toplandığı yerdir. Gönül nazargâh-ı ilâhî'dir. Nihâyet gönül, sevginin coşup taşıdığı yer olduğu gibi, aynı zamanda girip yerleşeceği, karar kılacağı mahaldir. O bakımdan sevginin dilinden en iyi anlayan insandır.

İslâm Dîninde özellikle tasavvuf düşüncesi, insanı alabildiğine yüceltmış, hattâ «insân-ı kâmil» motifiyle onu kâinâtın ekseni kabul etmiştir. Dindeki ahlâkî öğütlerin büyük bir bölümü anne baba, komşuluk, akrabalık münâsebetleri, zayıfları gözetme gibi insan ilişkileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla insan sevgisi noktasında odaklanmış sayılır. “İnsanların en hayırlısı insanlara en faydalı olandır.” ifâdesi bir Peygamber sözü olarak zikredilir.⁸⁵ Bilhassa tasavvuf erbâbı bu öğütleri bir hayat kaidesi hâline getirip tatbik etmişlerdir. Bu

yüce duygunun muhâtabı sâdece insanlar olmamıştır. Nicholson'ın diliyle söylersek: “Müslüman evliyâ menkıbeleri, hor görülen köpek dâhil hayvanlara, kuşlara hattâ böceklerle karşı gösterilen merhamet hikâyeleri ile doludur.”⁸⁶

Meselâ muhabbet ve Allah'tan ümit kesmeme (recâ) gibi konular işlenirken; toplumun hor ve hakir gördüğü, yaşayış ve davranış itibarıyla gerçekten düşük seviyede olan, fakat “zavallı” diyebileceğimiz basit insanlara bile sevgi, şefkat ve hoşgörüyle yaklaşmak gerektiğini telkin eden menkıbelere, müteber tasavvuf kaynaklarında bile bolca rastlanır.⁸⁷

Aslında bütün varlıklara karşı gösterilen bu sevginin asıl kaynağı Allâh'ın sevgisidir. Bâyezid Bistâmî öyle der: “*Allah bir insanı sevdiği zaman, bunun belirtisi olarak ona üç sıfat ihsan eder: Deniz gibi cömertlik, güneş gibi sıcaklık, toprak gibi tevâzu.*” Her şeyi kucaklayan bu yüksek hasletler en belirgin şekilde insan sevgisi olarak kendini gösterecektir. İşte İslâm sûfilerince temsil ve tatbik edilen bu anlayışın târihimiz ve kültürümüz içerisindeki en büyük temsilcilerinden birisi de Yûnus Emre'dir. Yûnus'un büyüklüğü, eşsiz bir şâir oluşunun yanında, taşıdığı insancıl hüviyetinden gelir.

Batı'da kökü çok eskilere dayanan ve insanın değeri noktasında odaklanan Hümanizm cereyanı, değişik devir ve bölgelerde farklı yorumlara sâhip olmuş, ama hep teoride kalmıştır. Yûnus'ta ve benzerlerinde ise insan sevgisi sâdece sözde değil bizzat hayâtın içindedir. Özellikle Yûnus Emre, çeşitli hümanizm teorilerini geliştiren ve bugünkü medeniyetin öncüleri olan milletlerin birbirini din, mezhep, ırk ayrılığı yüzünden boğazladıkları bir devirde, bütün insanların eşit olduklarını, hakîkî olgunluğun “yetmiş iki millete aynı gözle bakmak” sûretiyle gerçekleşeceğini terennüm etmiş kimsedir.⁸⁸

⁸⁶ Nicholson, İslâm Sûfileri, çev. Komisyon, 93, Ankara, 1978.

⁸⁷ Bk. Kuşeyri, *Risâle*, 109 (Recâ bahsi); terc. 232-233

⁸⁸ Bk. Mümtaz Turhan, “Yûnus Emre'den Kalan”, *Türk Yurdu Dergisi Yûnus Emre Özel Sayısı*, Ocak 1966.

⁸⁵ Bk. Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, II, 101.

2. Dost'un Dostunu Sevmek

Yûnus Emre'nin mensup olduğu sevgi ağırlıklı tasavvuf düşüncesinde Allah sevgisinin tabîi bir sonucu olarak insan sevgisi doğacaktır. Allah'ı gerçekten sevenler, Allah'ın en mükemmel eseri ve halîfesi olan “insan”ı da sevecektir. Öyle diyor Yûnus:

*Hakk'ı gerçek sevenlere cümle âlem kardaş gelir
(T, 74)*

Allâh'ı seven O'nun sevdiklerini de sever. Sevginin ilk menşeyinin Allah olduğunu, O'nun insanları sevdiğini biliyoruz. Yûnus'ta da insan sevgisinin kaynağı Allah sevgisidir. Ona göre gerçek Mâşuk olan Allah neyi severse, bizim de onu sevmemiz gerekiyor. Dost'un dostuna endîşe ve tereddütle yaklaşılmaz:

*Mâşûka neyi severse lâzımdır sevmek onu
Dost'umuzun dostuna yad endîşe ne lâyıktır
Sen gerçek âşık isen Dost'un dostuna dost ol
Ger böyle olmaz isen dostum demegil bayık*

Şu veyâ bu sebeple karşımızdakinin değerini anlamakta güçlük çekebilir veya az görebiliriz. Yûnus hatırlatır: İnsan oğlunun aslı yüce yerededir, herkes Hak'tan gelmektedir. Bunu hatırlayarak menfî duyguları düzeltmek gerekir:

*Kime az bakar isen aslı yüce yerededir
Az görme çok gör onu böyle gelmiştir tarîk*

Âşıklar arasında başta olabilmenin ve gerçek âşık olabilmenin şartlarından birini Yûnus, hiçbir ayırım gözetmeksizin bütün insanlara kucak açmak “yetmiş iki millete kurban olmak” şeklinde îzah eder:

*Yetmiş iki millete kurban ol âşık isen
Tâ âşıklar safında imam olasın sâdik*

Sonra bu fikrini biraz daha açar ve şuna dikkati çeker: Seçkin olsun, avamdan biri olsun Allah'a itâatkâr ve âsî olsun bütün insanlar Allah'ın kuludur. Bu durumda hangi birine O'nun evinden dışarı çıkmasını söyleyebilirsin:

*Hâs u âm mutî âsî Dost kuludur cümlesi
Kime ayıdabilirsin gel evinden taşra çık
(G, 389)*

Yûnus'un bu düşüncelerinde yadırganacak bir taraf yoktur. Bir hadîse göre “İnsanların tamâmı Allâh'ın ayâli, yâni **Allâh'ın aile fertleri gibidir.**”⁸⁹ Allâh'ın bir kulu ve insan olarak her ferd değerlidir. İyi veya kötü olması, itaatli veya isyankâr olması Allah'la kendi arasındaki bir mes'eledir. Sırasında onun kötü yönleri ile mücâdele etmek de bir görevdir, fakat bu mücâdele esnâsında dahî onun bir insan, dolayısıyla saygı değer bir varlık olduğunu hatırdan çıkarmamak gerekir. Kişiye duyulan saygı ve sevginin asıl sebebi ondaki insanlık meziyeti ve taşıdığı ilâhî cevherdir. İşte Yûnus düşüncesi bu hususları gözetip ön plâna çıkararak bütün insanlara büyük sevgi ve şefkatle kucaklarını açmasını bilmiştir.

Bu sevginin sonuçlarından biri de alçak gönüllü (mütevâzı) olmaktır. Doğru yol üzere gitmek, Hakk'ın cemâlini görmek gibi güzelliklerin hemen ardından, alçak gönüllü olmayı sayan ve bunu “er” yâni olgun insan vasfı kabul eden Yûnus kimseye tepeden bakmamak gerektiğini söyler:

*Yol oldur ki doğru vara göz oldur ki Hakk'ı göre
Er oldur ki alçak dura yüceden bakar göz değil
(T, 102; G, 394)*

⁸⁹ *Keşfü'l-Hafâ*, I, 457

3. Derviş Diğergâm Olur

Derviş demek tasavvuf yolunu benimseyip onun gereklerini yerine getirmeye başlayan kimse demektir. Yûnus Emre kendisi için şiirlerinde çok defa “miskin”, “âşık” sıfatı kullanırken, bazan da “Derviş Yûnus” diye söyler. Gerçek dervişliğin nasıl olması gerektiğini uzun uzun anlatır. Dervişlik yolunun îcaplarından biri de ahlâk güzelliğidir. Tasavvuf ahlâkında kendinden çok başkalarını düşünmek mühim bir esastır. Yûnus'ta bu başkalarını düşünme ve diğergâmlık engin bir duygu olarak âdetâ bütün insanlığı kucaklar mâhiyettedir. Bu düşünce onun mısırâlarında öylesine güçlü ve etkilidir ki, onun kuru bir öğüt ve lâf olarak kalmış olması düşünülemez. Yûnus bunları bizzat yaşamış, faydasını ve sonuçlarını görmüş, ondan sonra da başkalarına tavsiye etmiştir. Bu tavsiyelerini her zaman olduğu gibi sâde, basit, yapmacıksız fakat o nisbette veciz ve etkili mısırâlarla ortaya koymasını bilmiştir.

Ona göre dervişlik iddiâsında bulunan kimse, her türlü sahte ve yapmacık tavidan uzaklaşıp gümüş gibi saf ve tertemiz bir ruh ve düşünce hayâtına sâhip olmalıdır:

Her kime kim dervişlik bağışlana

Kalpı gide pâk ola gümüşlene

Derviş, insanlara karşı öylesine verici ve iyiliksever olmalıdır ki, onun nefesi bile misk ve anber kokuyormuşçasına etrâfına faydalı olmalı. Onun budağından uzayacak dalların mahsûlüyle memleketler ve şehirler meyveyle dolup taşmalı, bunlardan herkes faydalanmalıdır:

Nefesinden misk ü anber tüte

Budağından il ü şâr yemişlene

Bu olgun insanı bir ağaca benzetirsek, onun yalnız meyvesi değil, yaprağı bile dertli kimseler için derman olmalıdır. Bir ulu ağaç gibi

çevresini öylesine gölgelendirmeli ki, sıcak yaz günlerinde o gölgelikte, insanlar toplanıp dinlenmeli, bir çok hayırlı hizmetler görmeliler:

Yaprağı dertli için derman ola

Gölgesinde çok hayırlar işlene

Âşıkın gözü yaşlıdır. Bu göz yaşları sâdece aslından uzak kaldığı ve Hakk'a kavuşmak hasretiyle kavrulduğu için değildir. Aynı zamanda insanlara karşı sevgi, şefkat ve merhamet duygularıyla dolup taşıdığı içindir. Bu iki sâikledir ki göz yaşları bir göl teşkil edecek kadar bol olmalıdır. Bu türlü duyguları, aynı zamanda sürekli olmalı ve ayağını bastığı yerden sazlar bitmeli, kamış hâline gelecek o sazlardan insanlar istifâde etmelidir:

Aşıkın gözü yaşı hem göl ola

Ayağından saz bitip kamışlana

(T, 137)

*

Gerçek dervişlik için elsiz ve dilsiz olmak ve kimseye gönül koyucu olmamak gerekir. Bu vasıfları taşımayan kimse dervişlik iddiasında bulunmamalıdır.

Döğene elsiz gerek söğene dilsiz gerek

Derviş gönülsüz gerek sen derviş olamazsın

(BT, 114)

Yûnus'un bu mısırâlarını da onun engin insan sevgisi ile îzah etmek istiyoruz. Karşısındakinden zarar ve hakaret görse de olgun insanın, kimseye kırıcı davranmaması ve gönül koymaması isteniyor. Ata sözünde ifâde edildiği gibi “İyiliğe iyilik her kişinin kârı, kötülüğe iyilik ise er kişinin kârıdır.” Yûnus sevgi dolu gönlüyle “er kişi” yâni olgun kişi olmayı tavsiye ediyor.

Yûnus'un bu sözleri tek başına ele alınınca, onların Hz. İsrâ'ya atfedilen "Bir yanağına tokat vurulduğu takdirde, karşı koymak yerine hemen öteki yanağını çevir." sözünde ifâdesini bulan pasif bir hayat anlayışını sergilediği kanâati uyanır. Bizce bu kanâat yanlıştır. Bu mısralar tasavvuf düşüncesinin bütünü içinde ele alındığı zaman, burada pasifliğin teşviki gibi bir husus görülmez. Söz konusu olan, her mes'eledede olduğu gibi burada da, "fâil-i hakîkî"nin Allah olduğunu düşünerek, döğme ve söğmeye âlet olan kişiye kızmak ve ona gönül koymak yerine, hâdiseyi olgunlukla karşılamak gerektiğidir. O kişiye gönül koyduğumuz takdirde, fiili ondan bilmiş, dolayısıyla gerçek fâil olan Hak'tan gafil olmuş oluruz.

Bir de şu var: Elsiz ve dilsiz olmak, dayak yerken veyâ hakarete uğrarken karşılık vermemek, kendini savunmamak ve kör bir tevekkülle eli kolu bağlı oturmak demek değildir. Elbette insanca ve medenice mukabele gerekir. Tasavvuf ve Yûnus düşüncesinin bu mısralarla demek istediği şudur: Kendini savunur ve kötülüğe mukabele ederken elsiz ve dilsizmişçesine, gaddarca olmaksızın davranmalısın. Karşındaki insanın kötü hâline sen de iştirak etmemelisin. Hele ki uğradığın zararı ondan bilmek gafletine düşerek gönül koymaya kalkmamalısın.

Bu beyti, dînin sabır ve affediciliği teşvik eden esasları ile de açıklayabiliriz. "Dögene" karşı şu veyâ bu şekilde mukabele etmek bir haksa da, sabredip "elsiz"mişçesine karşılık vermemek bir fazilettir. Zâten tasavvuf ve dervişlik, ortalama dindarlığın üstüne çıkarak "fazîlet"leri artırma gayretinden ibârettir. Kur'an'da "**Eğer cezâ vermek isterseniz, size yapılanı aynıyla mukabele edin. Fakat sabrederseniz, andolsun ki bu sabredenler için daha iyidir.**" (Nahl 16/126) buyrulur. Ayrıca "...öfkelerini yenerler insanların kusurlarını **affederler...**" diye tavsif edilen kimselere cennet vâdedildiği (Bk. Âl-i İmran 3/134), dolayısıyla bu hoşgörülü ve insancıl tavrın Kur'an ahlâkında teşvik edildiği görülür. Ayrıca Hz. Peygamber'in olgun ve fazîletli müslümanı târif ederken kullandığı ifâdeler de aynı gerçeği açıklar. Bu kimseler: "**Elinden ve dilinden** müslümanların selâmette

olduğu»⁹⁰ kişilerdir. Aşağıdaki âyetler bütün bu hususları hulâsa etmektedir:

"İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) **en güzel şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki candan bir dost olur. Bu güzel davranışa ancak sabredenler kavuşturulur; buna ancak** (hayırdan) büyük nasîbi olan kimseler kavuşturulur." (Fussilet 41/34-35).

*

Yûnus Emre'deki insan sevgisi ve diğergâmlık hiç kimseye en küçük bir zarar vermemeyi hedefler:

*Kimse bağına girmegil kimse gülünü dermegil
Var kendi Mâşukun ile bahçede ol alış yürü*

Başkalarına zarar vermeme sâdece maddî ölçüler içinde kalmıyor. Olgun kişi davranış ve sözlerine öylesine dikkat etmeli ki, karşısındaki insan onun hakkında kötü düşünme mevkiinde kalmamalı, muhâtabının gönlünü kollamalı şu veyâ bu şekilde bir şiş gibi onu incitip yaralamamalı. Ayrıca meclislerde, toplantılarda kaba ve çiğ davranışlardan kaçınmalı, nâzik ve zarif olmalı. İşte aşağıdaki mısralar bu son derece insancıl ve ince tavırları öğütlemektedir:

*Gönüllerde iş olmagıl mahfillerde çiğ olmagıl
Çiğ nesnenin ne tadı var gel aşk oduna piş yürü
(G, 438)*

Yûnus Emre'nin diğergâmlığının temelinde İslâm ahlâkının esasları vardır. Meşhur bir hadîse göre: "**Kendisi için sevip istediği bir şeyi başkaları için de istemedikçe hiç kimse gerçek mü'min olamaz.**"⁹¹ Şâirimize göre bu prensip sâdece Hz. Peygamber'in sözü olmaktan

⁹⁰ Bk. *Buhârî* İman, 4,5; *Tecrîd-i Sarîh* terc.I, 29.

⁹¹ Bk. *Buhârî*, İman, 7; *Tecrîd-i Sarîh* terc.I, 30; *Müslim*, İman, 71.

ibâret değildir, belki de dört semâvi kitap Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'ân'ın, dolayısıyla hak dinlerin özünü teşkil etmektedir:

*Sen sana ne sanırsan ayruğa da onu san
Dört kitabın mânâsı budur eğer var ise
(T, 131)*

4. “Benim İşim Sevi İçin”

Yedi yüz yıldan beri ruhları ve gönülleri yıkamaya devam eden Yûnus Emre'nin destânî bir hayâtı vardır. Yaptıkları ve sözleri ile nice kimselere örnek olmuştur. Fakat kendi samîmî ifâdesine göre, öyle büyük bir iddiâsı veya dâvâsı yoktur. O sâdece ve sâdece insanlar arasında sevgiyi hâkim kılmak için gelmiştir. Çok sevdiği Tanrı'sı gönüllerde karar kıldığı için, gönül yapmağa gelmiştir. «Gönül yapmak» bir mânâda gönülleri hoş tutmak, memnun etmek ise, bir mânâsı da şu olabilir: Gönülleri îmar etmek, onları Hak sevgisini barındıracak bir olgunluğa erdirmenin yollarını göstermektir. İnsana yönelik en önemli yardım ve sevgi tezâhürü bu olsa gerektir. Öyle diyor Yûnus:

*Ben gelmedim dâvâ için benim işim sevi için
Dost'un evi gönüllerdir gönüller yapmağa geldim
(T, 107; G, 400; BT, 169)*

İşi sevi olanın kimseyi boş görmemesi gerekir. Aslında boş ve değersiz kimse yoktur. Gördük ki insan türü bizâtîhî en değerli varlıktır. Her insan Tanrı emânetini taşımaktadır. Buna rağmen ferdî plânda insanların bir takım eksik ve kusurları elbette vardır. Fakat olgun kişiye düşen, eksik ve kusur görmek olmamalıdır. Yûnus'u dinliyoruz:

*Tehî görme kimseyi hiç kimesne boş değil
Eksikliğe nazar erenlere hoş değil
(G, 394)*

Yûnus Emre'de insan sevgisinin boyutları öylesine geniş ki, cümle yaratılmışa, “yetmiş iki millete”, yâni bütün insanlara aynı gözle bakmak gerektiğini söyler. Böyle düşünmeyen kimsenin velî de olsa, din bilgini de olsa gerçekte hatâ ve isyan içinde olduğunu belirtir:

*Cümle yaradılmışa bir göz ile bakmayan
Halka müderris olsa hakîkatte âsîdir
(T. 55; BT, 98)*

Yûnus'un bu beytinden, insanlar arasında bir takım küçük hesaplarla, şu iyidir bu kötüdür, gibi basit ayrımlar yapmamak gerektiğini anlıyoruz. Herkesin inanç ve düşüncesi kendisini ilzâm eder. İnsan olarak her fert saygıdeğer bir hüviyete sâhiptir.

Bu insancıl düşünce iyiyi kötünden, faydalıyı zararlıdan, inançlıyı inançsızdan ayrı tutmamamızı gerektirmez. İyi, doğru ve güzel davranışlar her zaman tasvip ve teşvik edilecek; kötü, yanlış ve çirkinin hatâlı olduğu belirtilecektir. Fakat bütün bunlar yapılırken, insanın insanlığına dâima saygılı kalınacaktır. Kötülük ve inançsızlığa âlet olan kimse, tamâmen gözden çıkarılıp defterden silinirse onu tekrar kazanmak nasıl mümkün olur? İnsanları reddetmek, kırmak ve koğmak bir yoldur. Ama asıl olan bu değildir, yıkmak değil yapmak asıldır. Kapıları açık tutmak, yol göstermek ve onları kazanmak asıl güzel sonuçtur. Bu sonuca da ancak Yûnus'ların metodu ile, insan sevgisi ile ulaşılabilir.

Yûnus Emre'den 500 sene önce yaşamış fakat aynı anlayışa sâhip bir başka İslâm sûfisi olan İbrâhim b. Edhem'in davranışında bu metodun ânî tesirine ait bir örnek dikkati çeker: İnsan sevgisi ile dolu olan İbrahim b. Edhem (ö. 161/777) yolda giderken bir sarhoşa rastlar. Adam yere yıkılmış, üstü başı perîşan, ağzı yüzü bulaşık ve kir pas içindedir, sarhoşluktan bu hâle gelmiştir. Onun, insan haysiyetiyle bağdaşmayacak bir şekilde, böyle bir görüntü içinde kalmasına gönüllü râzı olmadığı için, gidip su getirir, sarhoşun elini yüzünü güzelce yıkar, üstüne başına çeki düzen verir ve uzaklaşır. Durumu görenler, ayıldığı

zaman adama olup bitenleri anlatırlar. Meşhur bir kimse olan İbrâhim b. Edhem'in sarhoş ağzı yıkamak gibi bu ince davranışı karşısında çok etkilenen o alkolik insan, tevbe eder ve bir daha içki içmemeye kesin karar verir. Bir müddet sonra İbrâhim rüyâsında Tanrı'nın şöyle bir hitâbıyla karşılaşır: “*Ey İbrâhim, sen bizim için bir ağız yıkadın, biz de senin için onun gönlünü yıkadık, yani ona tevbe nasîp ettik!*”⁹²

5. “Bir kez Gönül Yıktın İse Bu Kıldığın Namaz Değil”

Yûnus Emre'deki insan sevgisinin en veciz ve açık tezâhürlerinden birini de onun gönül yıkmamak ve alçak gönüllü olmak tavsiyesinde bulunduğu mısralarında görüyoruz. İnsan varlığında gönlün yeri büyüktür, hattâ insanı insan yapan onun kalbi yânî gönlüdür. Yer yüzünde Kâbe'nin Müslümanlarca değeri ne ise, insan varlığında gönlün yeri odur. Şu farkla ki, Câmî (898/1492)'nin deyişiyle “*Kâbe Âzer oğlu İbrâhim peygamberin yaptığı bir binâdır, oysa gönül Yüce Tanrı'nın nazargâhıdır.*” O bakımdan Kâbe'den daha değerlidir. Yûnus Emre aynı şeyleri Câmî'den evvel söylemişti:

*Gönül mü yeğ Kâbe mi yeğ eyit bana ey aklı eren
Gönül yeğdürür zîrâ kim gönüldedir Dost durağı
(T, 149)*

Tasavvufî düşünce şu ifâdeyi kudsî hadis olarak kabul eder. Hz. Peygamber'in diliyle Allah şöyle buyurur: “**Ben göğsü ve yere sığmam, fakat mü'min kulunun kalbine sığarım.**”⁹³ Çünkü îmânın mahalli kalbdır. Netice olarak «gönül» insanın bütününe eş değerdedir.

Yûnus gönül yapmaya büyük değer verir. Gönül yıkan kimsenin ise, namaz ve hac ibâdetinin sanki boşa gideceğini söylemek ister:

*Bir kez gönül yıktın ise bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahî elin yüzün yumaz değil
(T, 102; BT, 202; G, 394)*

Namaz ve Hac İslâm dîninin iki mühim ibâdetidir. Gönül kırmamak ise ahlâkî bir davranıştır. Bunlardan hangisi daha değerlidir, tartışması bizi bir yere götürmez. Şu kadarını biliyoruz ki; dînin îmân, ibâdet ve ahlâk diye isimlendirilen üç temel unsuru birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Kur'an'da ibâdetlerin ahlâkî sonuçlarına sıkça yer verilir. Bu üçü arasındaki münâsebeti şöyle bir örnekle anlatmak oldukça yaygındır: Dîni, bir ağaca benzetirsek îmân bunun gövdesi, ibâdet dalları ve yaprakları, ahlâk ise meyvesidir. Meyvesiz ağacın fazla değeri yoktur. Kişiyi ahlâkî olgunluğa eristirememiş bir dindarlık da fonksiyonunu yerine getirememiş demektir. Gerçekten namaz ve hac ibâdetini titizlikle ifâ ettiği halde, insanlara karşı kırıncı, kaba ve hoyrat davranan, gönül yıkan kimsenin davranışı, şekil dindarlığından ileri gidemez. Yûnus'un ifâdesiyle söylersek bu “bir kuru emek”ten ibârettir.

Allâh'ın ancak mü'min kulun kalbine sığıdığı hadiste belirtiliyor; îman ve sevgi gibi iki değerli hasletin mahallinin de kalb olduğu husûsunu göz önünde bulunduran Yûnus Emre, haklı olarak gönül yıkan kimsenin hem dünyâda hem de âhirette bedbaht olacağını söyler:

*Gönül Çalab'ın tahtı gönüle Çalab baktı
İki cihan bedbahtı her kim gönül yıkar ise
Ak sakallı pir koca bilimez hâli nice
Emek vermesin hacca bir kez gönül yıkar ise
(T, 131; G, 430; BT, 188)*

6. “Bir Hastaya Vardın İse”

Yûnus Emre'deki insan sevgisinin teoriden ibâret olmadığını söylemiştik. Kimse kendisinde insan sevgisi olmadığını söylemez. Önemli olan bu sevginin davranış hâline gelmesi, fiilî olarak ortaya çıkmasıdır. Meselâ hasta ziyâretinde bulunmak, muhtaçlara yardım

⁹² Bk. Attar, *Tezkiretü'l-Evliyâ* terc. 165.

⁹³ Bk. *Keşfü'l-Hafâ*, II, 273.

etmek bunun tezâhürlerinden biridir. Bu insânî davranış şâirimizin mısralarında şöyle ifâde bulur:

*Bir hastaya vardın ise bir içim su verdin ise
Yarın anda karşı gele Hak şarâbın içmiş gibi*

Bu mısralar meşhur bir Kudsî Hadîs'in son derece başarılı olarak şiir tarzında dilimize aktarılmış şeklidir. Hadîs'in konuyla ilgili bölümü şöyledir:

“Allah kıyâmet gününde şöyle buyuracak:

- Ey Âdem oğlu, ben hastalandım da sen beni ziyâret etmedin.

Kul:

- Yâ Rabbi sen âlemlerin Rabbisin, ben sana nasıl hasta ziyâreti yapabilirim? Allah:

- Sen bilmez misin ki, benim filân kulum hastalanmıştı da sen onu ziyâret etmemiştin. Eğer sen onu ziyâret etseydin muhakkak beni onun yanında bulacaktın! Ve tekrar Allah:

- Ey Âdem oğlu, ben senden su istedim de sen bana su vermedin! buyurur. Kul:

- Yâ Rabbi, sen âlemlerin Rabbisin! Ben sana nasıl su verebilirim? der Allah:

- Filân kulum senden su istemişti de sen ona su vermemiştin. Bilmez misin ki, eğer ona su vermiş olsaydın bunu benim yanımda bulacaktın!”⁹⁴

Tâkip eden beyit de yardımseverlikle ilgili hadislerin manzum şekli sayılır:

*Bir miskini gördün ise bir eskice verdin ise
Yarın anda karşı gele Hak libâsın giymiş gibi
(T, 155)*

Söz konusu hadislerden biri şöyledir: “Çıplak bir mümini giydiren kimseyi Allah cennet giyecekleri ile mükâfatlandıracaktır.”⁹⁵

7. “Yiğit İken Ölenler”

Yûnus Emre’de ve onun düşüncelerine hayat veren sistemde insanın değeri tartışılmaz bir üstünlüğe sâhiptir. Böyle olunca insan hayâtı da o nisbette kıymetli olacak demektir. Ölüm, hele genç yaşta ve vakitsiz görünen ölümler her yerde insan kalbini titreten, derin kederlere sürükleyen olaylardır. Yûnus da bir insandır, hem de duygulu bir insan. Bu tür ölümlerin onu da etkilememesi düşünülemez.

Yûnus Emre’deki insan sevgisi öyle bir boyuta ulaşmıştır ki, sanki yaşadığı devir Anadolu’sundaki bütün muztarip insanların duygularına tercüman olmaktadır. Açlık, sefâlet, ihmal, iç karışıklıklar ve sâir sebeplerle hayatını kaybedenler, bilhassa genç yaşlarında tâzecik fidanlar gibi ölenler için yanıp yakılır. Onları daha başak vermeden, verimli hâle gelmeden biçilmiş tâze ekinlere benzetir:

*Bu dünyâda bir nesneye yanar içim göynür gözüm
Yiğit iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi
(T, 155)*

Ölüm her zaman acıdır, fakat genç yaştaki ölümler bilhassa yakınlarını perişan eder. Yûnus iki mısra içinde, her zamanki kudretli ve sâde üslûbuyla bu gerçeği dile getirmiştir. Hatıra şu soru gelebilir: Yûnus Emre’nin inanç sistemine göre her şey Hakk’ın irâdesi ve tecellîsi ile olur, gerçek fâil Allah’tır. Her hâdiseyi sabır ve rızâ ile karşılamak gerekir. Yiğit iken ölenlere yanıp yakılmak bu anlayışa ters düşmez mi?

Bu çetrefil durumu, Yûnus’un öteki inançları kadar güçlü olan insan sevgisi ile îzah edebiliriz. Yûnus’un Hak aşkıyla yüklü olan gönlü

⁹⁴ Bk. Müslim, birr, 43; İbn Arabî, *Nurlar Hazînesi* 164-166.

⁹⁵ Tirmizî, Kıyâme, 18, 41.

öylesine hassas, yumuşak, yufka ve ince hâle gelmiştir ki, herkese karşı şefkat ve merhametle dolup taşmaktadır. Kendi kendine içten içe yanmak demek olan “göynümek” ve iç yanmasında rızâsızlık, şikâyet ve isyan yoktur. Bu son derece asil bir duygudur. Şefkat ve sevginin tezâhürüdür. İnsanın beşerî tarafının bir gereğidir. Hz. Peygamber de, oğlu İbrâhîm’in küçük yaşta ölümü üzerine hafifçe ağlamıştır. O bakımdan Yûnus Emre’nin bu sözleri, onun kader inancı ve ilâhî irâdeye teslîmiyet prensibiyle çelişki teşkil etmez. Bu mısralar ondaki engin insan sevgisinin veciz bir ifâdesi olarak dikkati çeker.

8. “*Beri Gel Barışalım*”

Ve Yûnus Emre’nin bütün insanlığı kucaklayan cihanşümûl dâveti! O herkesi barışa, dostluğa, tanışıp anlaşmaya çağırıyor. Fert veya toplum olarak aramızda bir takım anlaşmazlık veya kavgalar çıkmış olabilir. Artık bunları bir yana bırakıp barışalım. Birbirini tanımayan yabancılar hâlindeyse tanışıp bilişelim. Hiçbirimiz burada kalıcı değiliz. Şu fânî dünyâda dostça kardeşçe yaşamak daha akıllıca sayılır:

Beri gel barışalım yâd isen bilişelim

Atımız eyerlendi eşdik elhamdülillâh

(T, 129; G, 425)

Yûnus’un bu çağrısı sâdece yakın çevresine değildir, bütün insanlığadır. Çünkü onun “Yetmişiki millete aynı gözle bakmak” düşüncesini evvelce görmüştük.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNDEN BUGÜNE YÛNUS

Bu çalışmamızda sâdece iki ana konu üzerinde durduk: Yûnus Emrenin şiirlerinde ilâhî aşk ve insan sevgisi. Nihâî mânâda bir değerlendirme yapmak için şiirlerin tamâmının ele alınması gerekeceği muhakkaktır. Bununla birlikte sâdece bu iki ana konu etrâfında da bir şeyler söylemek mümkündür. İşte bu bölümde, gerek millî çerçevede, gerekse bütün insanlık ve toplum yararı istikametinde Yûnus Emre’den alınmış ve alınabilecek mesaj üzerinde durmak istiyoruz.

1. Millî Çerçeve Yûnus Emre

Yûnus Emre Anadolu insanının mayasını yoğuranların başında gelir. Onun büyüklüğü, eşsiz bir san’atkâr olması yanında taşıdığı insânî hüviyeti ve insan sevgisinden ileri gelir. O, bu hüviyetiyle XIII. ve XIV. yüzyıl Anadolu’sunda çeşitli sosyal çalkantılar ve huzursuzluk ortamı içinde bocalayan insanımıza ümit ve moral kaynağı olmuştur. Son derece olumsuz dış şartlara rağmen insanların birbirine yaklaşmasını, birbirini sevmesini sağlamış, yardımlaşma duygularının kökleşip yeşermesinde etkili olmuştur.

O, şiirindeki samîmiyet ve sihirli kudretle insanın hissetme, duygulanma ve düşünme melekelerini topyekün harekete geçirmesini

bilmiştir. Bu sâyede cemiyetimizi büyük ve ince bir mahâretle insanca davranışlar ve insan sevgisi istikametinde yoğuranlardan biri, hattâ başta gelenidir. O, insanı kendindeki yücelik ve cevherden haberdar etmiş, o yüceliğe uygun şekilde yaşamağa teşvik etmiştir. Hiçbir fark gözetmeden insanların hemcinslerini sevmelerini, onlara karşı hoşgörülü davranmalarını telkin etmiştir. Bu telkinler Anadolu'yu baştan başa sarmış ve ulvî bir atmosfer meydana getirmiştir.

Anadolu halkının Yûnus Emre sevgisini ve Yûnus' un bu insanlar üzerindeki büyük tesirini gösteren hususlardan biri şudur: Doğusundan batısına kadar bugün memleketimizde Yûnus Emre'ye âit kabul edilen dokuz on tâne türbe vardır. Şüphesiz bunlardan sâdece birinde Yûnus yatmaktadır. Ötekiler ise onun için düzülmüş birer makam sayılır. Bu makamların her biri çevresinde teşekkül eden menkıbe hâlesine bakarsanız Yûnus'u gerçekten oralarda yaşamış ve ölmüş sanırsınız. Bundan şunu anlıyoruz: Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki Türk halkı Yûnus Emre'yi o kadar sevip benimsemiş, ondan öylesine etkilenmiştir ki, Yûnus'u kendi çevresine ve kendi toprağına mal etmek istemiştir.

Yûnus sevgisi ve tesîrinin tezâhürlerinden biri de onun şiir vâdisindeki tâkipçileridir. Yûnus'un inanış ve düşüncelerini benimseyerek, onun gibi sâde, samîmî ve akıcı bir üslûpla şiirler söyleyip yazan nice kimseler vardır ki, kendi adını kullanmaktansa şiirlerini Yûnus'a mal etmekten zevk almışlardır. Edebiyat târihçilerini ve metin tesbîtinde bulunanları hayli yoran ve uğraştıran bu durum sebebiyledir ki, bugün herkesin ittifak edeceği bir "*Yûnus Emre Dîvânı*" ortaya koymak mümkün olmamaktadır.

İlmî bakımdan bir noksanlık gibi görünen bu vaziyetin ifâde ettiği güzellik şudur: Yûnus Emre'yi çok seven âdetâ onda fânî olmak isteyen bir nice sanatkar, tevâzu ve mahviyet duygularıyla kendi isimlerini kullanmaya gerek duymamışlardır. İsmi duyurmak için çırpınan, bunu sağlamak amacıyla çeşitli yollara baş vuran günümüz insanıyla mukayese edince, durumu anlamakta güçlük çekiyorsak da, bu böyledir. Edebiyat târihçilerimiz, isimli veya isimsiz onun yolunda şiirler yazıp söyleyenleri ifâde etmek üzere "*Yûnus Tarzı*" veya "*Yûnus Mektebi*" gibi tâbirler kullanmak lüzûmunu hissetmişlerdir.

*

Rahmetli Mümtaz Turhan Amerikalı bir meslekdaşının şu intibâlarını nakleder: "Dünyânın her tarafında haysiyetine düşkün vekarlı insanlara rastlamak mümkündür. Fakat hiçbir yerde bu vasfın Türkiye'deki kadar yaygın ve bâriz olduğunu görmedim. İşin bence garip tarafı aşağı tabakalarda daha kuvvetli bir şekilde belirmesidir. İşte bunun sebebini bir türlü îzah edemedim."⁹⁶

Gerçekten bütün yozlaşmalara ve geri kalmışlığına rağmen Anadolu insanında, başka ülkelerde benzerine zor rastlanan bir ağır başlılık, misâfirperverlik ve ikram duygusu vardır. Anadolu köylüsüne, yedirdiği yemek, ikram ettiği bir mikdar meyve veya yaptığı bir yardım için ücret kabul ettiremezsiniz. Bunlar güzel hasletlerdir. İşte bize başka milletleri imrendiren bu ve benzeri değerli vasıflar bu kıymetler ve gelenekler, asırlar boyunca Yûnus Emre ve emsâlî büyük şahsiyetlerin bitip tükenmez çabaları netîcesinde kazanılmıştır. Böyle yüksek vasıfları, bu ecdat yâdigârlarını bir mîrasyedi zihniyetiyle gelişigüzel harcayamayız. Aksine, onları iyi tanımak, korumak ve geliştirmek zorundayız.

İnsan sevgisi ve olgunluk gibi ifâdeler söz olarak güzeldir. Bunların davranış hâline gelmesi ise insanın iyi yetişmesine, mânen beslenmesine ve doğuştan getirdiği istîdâtlarını geliştirmesine bağlıdır. Bu noktada Yûnus'ların büyük yardımı olacaktır. Dün olduğu gibi, bugün de onun fikirlerine muhtâcız. Millî kültürün özünü teşkil eden halk kültürünün temel taşlarından birinin Yûnus olduğu muhakkaktır.

Türk kültür ve medeniyetinde Mevlânâ, Hacı Bektaş, Hacı Bayram ve Yûnus Emre gibi bütün insanlığı sevgi ile kucaklayan ve birleştiren ruh adamlarının, velîlerin büyük rolü vardır. Her Türk şehrinde hattâ kasaba ve köyünde bir veya bir kaç velî yatar. Bâzan da Yûnus Emre ve Sarı Saltuk misâlinde olduğu gibi, aynı şahsın birden fazla yerde makam veya türbesi bulunur. Bu mânevî kuvvet temsilcilerine halk büyük saygı duyar. Onlara âit pek çok efsâne ve kerâmet anlatılır. Bu menkıbeler kahramanlık, doğruluk, insan sevgisi ve benzeri fazîletlerin

⁹⁶ M.Turhan, *ag.makale*.

nesilden nesile aktarılmasında bir araç vazifesi görür. Toprağı bu nevi insanlar ve onların hikâyeleri kutsallaştırır. Bundan dolayı, onların târihî ve mânevî fonksiyonlarını anlayarak, herkes kendi seviyesine göre onlara değer vermelidir. Mehmet Kaplan'ın da dediği gibi: «Batı medeniyeti eski Türk velîlerinin kerâmetlerinden çok daha akıl almaz, saçma hikâyelerden ibâret olan Yunan mitolojisine dayanır. XX. yüzyılın akılcı ve maddeci görüşüyle, Türkiye'yi asırlardan beri kutsallık duygusuyla yaşatan ve koruyan velîleri inkâr ve ihmal edersek, pek büyük bir şeyi kaybetmiş oluruz.»⁹⁷ İşte, bütün insanlığı kucaklayan sevgi anlayışıyla Yûnus Emre de, ihmal etmememiz gereken velî-san'atkârların başında gelmektedir.

2. İnsanlığın Hizmetindeki Yûnus

Yûnus'un dayandığı kültür zemîni İslâm-Türk kültürüdür. Bu kültürü oluşturan köklere göre “İnsanlar bir tarağın dişleri gibidirler.”⁹⁸ Bütün insanların eşitliğini belirten bu ifâde literatürde Hz.Peygamber'in sözü olarak geçer. Şîrazlı Sâ'dî (692/291) de “Bütün insanları *birbirinin organları*” olarak kabul eder.Yûnus düşüncesinin öncülerinden olan Ahmed Yesevî (562/1166): “*Kâfir de olsa kimseyi incitme sen, katı yürekli gönül incitenden Hüdâ bîzârdır.*”⁹⁹ der.

Yûnus Emre'nin en başarılı ve etkili yönlerinden birinin, ondaki “insan sevgisi” olduğunu gördük. Yûnus, bu sevgiyi tasavvufun yumuşak ve toleranslı atmosferi içinde daha da geliştirmiş ve rahat ifâde etmiştir. Bu sevgi de Allah aşkı gibi sağlam bir temele dayanmaktadır. Yûnus düşüncesi her şeyden önce insana kendi değerini hatırlatmaktadır. insan, yegâne kudret ve kuvvet sâhibi olan Allah'ın sevdiği bir varlıktır, dolayısıyla fevkalâde değerlidir. Zaaflarından ve geçici heveslerin etkisinden kurtulup, her türlü güzelliğin ve kemâlin kaynağı olan Allâh'a kavuşarak, ebediyet

ve sonsuzluk menziline adım atabilir. Bu, aşkın dinamizmidir. Bu dinamizle insanın hâmil olduğu bütün müsbet güçler son noktasına kadar faal hâle gelebilir. Ferdî planda, rûhen alabildiğine kanatlanmaya açık olan bu hâlin, sosyal alandaki tezâhürleri ise hoşgörüdür, sevgidir, merhamettir. “Yaradan'dan ötürü yaradılmışı hoş gören” bir anlayışla bütün insanlığı şefkatle kucaklayıştır.

Toplunun temel taşı ferttir. Topluma ve insanlığa yapılabilecek hizmetin en başında ferdi olgunlaştırmak gelir. İnsan yaradılışında mevcut bir takım sivrilikler, kinler, kibirler, gururlar, çekememezlikler, bencillikler gibi tümen tümen olumsuzluk nüveleri vardır. Bunları gidermek veya olumlu hâle sokmak için baştan beri bir takım ahlâk teorileri geliştirilmişse de, teoriyi pratiğe aktarmak pek mümkün olmamaktadır. Fakat Yûnus düşüncesinde mes'eleye temelden el atıldığı için başarılı sonuç alınabilmiştir. İlâhî sevgi ateşinin alevleri altında bütün olumsuzluklar âdetâ yanmakta; kinler, nefretler, küçük hesaplar bir tarafa bırakılmaktadır. Ölüp yeniden dirilmişçesine bu defa, aynı sevginin bereketli yağmurlarıyla filizlenen yeni bir “kişilik” ortaya çıkmaktadır. Bu olgun kişilik, sâdece insanlara değil, hayvanlara ve eşyâya bile sevgi ve şefkatle yaklaşan, yumuşak ve geniş ufuklu bir mâhiyet arzeder.

Yûnus düşüncesine insanlığın bugün de büyük ihtiyacı vardır. Çağımız insanı, genellikle kendini yalnız et, kemik ve kandan ibâret bir yaratık olarak görmek ve sâdece etine kemiğine, yâni maddî ve nefsânî ihtiyaçlarına hizmet etmek yanlışlığı içindedir. Bu yüzden, bizzat taşımakta olduğu gerçeklerden ve üstü örtülü güzelliklerden habersizdir. Sonuç olarak da kendine yabancı, hattâ düşman kesilen bu insan, gerçek sevgiyi unutmuş, ihtiraslarının ve egoizminin esiri olduğundan, hem kendine hem çevresine zarar verir hâle gelmiştir. Bencillik, kin, nefret, intikam ve iftirâ gibi menfî kuvvetleri müsbete çevirecek kestirme yolların başında Yûnusların düşüncesi gelir.

*

Bugün Anadolu'nun büyük şehirlerinden en küçük yerleşim birimlerine kadar, bir iki Yûnus Emre ilâhîsi bilmeyen veya bir kaç

⁹⁷ Mehmet Kaplan, *Türk Milletinin Kültürel Değerleri*, 41, Ankara 1987.

⁹⁸ Deylemî, *el-Firdevs bi Me'sûri'l-Hıtab*, IV, 300, Beyrut 1406/1986.

⁹⁹ Bk. Ahmed Yesevî, *Divan-ı Hikmetten Seçmeler*, Haz.Kemal Eraslan. 63, Ankara 1983.

mısrâ hatırlamayan âilemiz yok gibidir. Tâ yedi asır ötesinden uzayıp daha nice yüzyılların üstüne ışık tutacak olan Yûnus Emre'nin renkli, vecdli ve heyecanlı mısırâları, insan oğlunu en bedbaht zamanlarında bile tesellî eden, hattâ ona mutluluk veren tılsımlı bir güce sâhiptir.

Bunun tipik bir örneğini ve bu inanişin insan şahsiyetini ne derece sağlam ve dayanıklı yaptığını şu hâdisede görüyoruz:

Sene 1947. Alâeddin Yayınış isminde Köprülü'lü inanmış bir Türk, Yugoslav ordusunda, Avusturya-İtalya sınırındaki bir alayda askerliğini yapmaktadır. Memleket henüz komünizm rejimiyle idâre edilmekte olduğu için hürriyet ve huzurdan mahrumdur. Bu katı rejimde, her rütbedeki birlik komutanının yanında, aynı rütbede bir de politik komiser vazîfe görür. Biri erlerin tâlimiyle uğraşır, öteki de artan zamanlarda askere Komünizm eğitimi verir. Günlerden bir gün, bu politik komiser genç Alâeddin'i çağırır. Bundan sonra Müslüman Hıristiyan ayırımı olmaksızın bütün askerlerin yemeklerinin aynı kazanda pişeceğini ve Müslümanların da Hıristiyanlar gibi domuz eti yiyeceklerini bildirir. Zâten çeşitli mahrûmiyetler içinde yaşanmaktadır. O güne kadar titizlikle riâyet ettiği dîni bir prensibin zedelenme tehlikesi bu genci çok üzer. Askerî birlikte, tek Türk olarak kendisi, yirmi altı tane de Boşnak Müslüman vardır. Ertesi gün Salko diye çağrılan Sâlih ismindeki Boşnak'la genç Alâeddin hâric, diğer yirmi beş Müslüman, verilen domuz etini yerler.

Salko, birliğin marangozhânesinde görevlidir. Bu hâdisenin üstünden haftalar aylar geçer, yarı aç yarı tok, buldukları ile idâre olmaya çalışan iki gençten Alaeddin'in, bir gün Salko'nun çalıştığı atölyeye gitmesi îcâb eder. Pencerenin altına geldiği zaman marangoz Salko'nun sözleri Yûnus Emre'ye âit olan "*Seni ben severim candan içerû*" ilâhisini yanık ve tesirli bir sesle okuduğunu duyarak, büyülenmiş gibi olduğu yerde kalır, bir taşın üstüne oturarak sonuna kadar dinler. İşin garibi Salko Türkçe de bilmez. Ama gönül bilgisi yanında dil bilgisi bir şey midir? Bu, kulaktan kapılmış ilâhîyi gerçekten Salko'nun dili değil gönlü söylemektedir. O bitirince bu defa Alâeddin başka bir ilâhiye başlayarak içeri girer, aynı inanişe sâhip kişiler olarak kucaklaşıp ağlamaya başlarlar. "Ben ham sofu değilim, dervişim.

Dînime özümden bağıyım. Müslümanlığım onlarınki gibi küçük sıkıştırmalarla sakatlanmaz!" diyen Salko'ya genç arkadaşının da cevâbı aynıdır.

O da, üç yüz küsur sene evvel Konya'dan Köprülü'ye göçüp yerleşmiş bir derviş sülâlesinden olduğunu söyler. Yâni ikisi de inandıklarına tam inanmışlardır, elbette prensiplerini ucuza pahalıya satmazlar. Kimseden korkuları yoktur. Çünkü kimseden bir talepleri, menfaat ve ümit beklmeleri söz konusu değildir.¹⁰⁰

Gerçekten Yûnus düşüncesinde, bir tek kapıya kulluk esas olduğundan, onun dışındaki bütün kulluklardan ve her türlü bağımlılıktan kurtulup tam bir hürriyete, dolayısıyla de şahsiyet bütünlüğüne ve sağlam karaktere kavuşmak gibi mutlu bir sonuç karşımıza çıkmaktadır. Bu hâliyle Yûnusların düşünce ve inancı millî olduğu kadar evrenseldir.

3. Yûnus Emre Hümanist mi idi?

Yûnus Emre'nin bütün insanlığı kucaklayan insan sevgisinin bir benzerine başka ülkelerde rastlamak zordur. Meselâ Avrupa'da Yûnus Emre'nin yaşadığı devirlerden itibaren altı yüz yıl boyunca, zaman zaman şiddetlenen bir arzû ile Hümanizm adı altında bu idealin peşinde koşanlar olmuşsa da, hiçbir yerde ona bu nisbette erişen çıkmamıştır. Üniversitelerde, seminer ve konferanslarda, dergi ve kitaplarda bu mes'ele konuşulup tartışılmış, bu konuda çok şey yazılıp söylenmiştir. Ne var ki yazılıp söylenenleri hayâta aktarmak pek mümkün olmamıştır. "*Batı düşünmüş, Anadolu Türk'ü gerçekleştirmiştir. Batılı tahayyül etmiş, özlemiş, Anadolu insanı yaşamıştır.*"¹⁰¹

İnsana ve insan sevgisine büyük değer veren Yûnus Emre'yi bazıları en büyük «Hümanist»lerden sayarken, kimileri de bundan fevkalâde rahatsız olurlar. Nedir işin gerçeği?

Dilimizdeki söyleyişle "ümanizm" (Humanisme) kısaca,

¹⁰⁰ Bk. Sâmîha Ayverdi, *Abide Şahsiyetler*, 52-56, İstanbul 1976.

¹⁰¹ M.Turhan, *ag. makale*.

insancılık demek olup, insanlık sevgisini, insanın yüceliğini en büyük gaye sayan felsefî akım diye târif edilebilir. Hümanizmin Avrupa'da Rönesansla ortaya çıktığı kabul edilir.

“İnsana dönüşü, insanı değer ölçüsü olarak alışı, insanlığa inanışı ifâde eden *Hümanizma* akımının Ortaçağın sonlarından başlayarak Avrupa'da ortaya çıktığı pek yaygın bir kanâattir. Bu, Doğu tefekküründen ve İslâm düşüncesindeki gelişmelerden habersiz olmanın ürünüdür. Çünkü Avrupa'da Hümanizma başlarken Doğu'da, İslâm dünyasında dört başı mâmur bir Hümanizma, çok daha önceki yüzyıllardan kalkıp gelerek kemâl mertebesine ulaşmış bulunuyordu.”¹⁰²

Bir Batılı araştırmacı böyle diyor ve ilâve ediyor: Kökleri tâ eski Yunan'a kadar giden bir târih ve insan felsefesi, XIII. yüzyılda Anadolu'da Mevlânâ ve Yûnus'la senteze ulaşır. Moğol istîlâsı ve çeşitli sıkıntılar içinde ezilmiş ve horlanmış Anadolu insanının bekleyişine bu iki büyük şahsiyet cevap verir, ümit ve özlemlerini şavklandırır. Bu sentezin fikrî temeli tasavvufta yatmaktadır. Tasavvuf bir yerde insana güvenme, insana inanma ve insanı yüceltmedir. Tasavvuf bir fantezi değil, «pratîk» değeri olan bir sistemdir. Tasavvuf gerçek bir hümanizmanın, yâni insanı kurtarmayla yetinmeyip, daha âdil ve daha güzel bir dünyâ kurmaya yönelecek bir çabanın bütün fikrî temellerini kendinde taşımaktadır.

Şüphesiz bunlar doğru tesbitlerdir. Hümanizm “insancılık” demekse bunun en âlâsı İslâm tasavvuf düşüncesi içinde bulunmaktadır. İkinci bölümün hemen başında “İnsanın Değeri” başlığı altında bu hususu belirtmeye çalıştık.

Gelelim Yûnus hümanist midir, sorusuna: “Allah'ın en mükemmel eseri saydığı için insanı seven ve yücelten, bu dünyada insanı en aziz varlık bilen, onun olduğu yerde kalmayıp daha da yükselmesini ve Allah'la biliş tutmasını isteyen, insana hoşgörüyle yaklaşan, insanlarla münâsebetinde menfaatsiz, öfkemiz, ihtirassız ve sevgi dolu olan, kendini gönüller yapmakla görevli sayan, Hak'tan inen şerbetin verdiği

¹⁰² Irène Mélikoff, “Batı Humanizması Karşısında Mevlânâ'nın Hümanizması”, (*Mevlâna, Bildiriler*) içinde, s. 64-65, Konya 1983.

ferahlıkla herkese barış çağrısında bulunan” anlamında olmak şartıyla bu sorunun cevabı “evet” olacaktır. ¹⁰³

Ne var ki burada bir kavram kargaşasına dikkati çekmek gerekir. “Yûnus hümanisttir” veya “Hayır hümanist değildir” diyen her iki zümrenin de haklı ve haksız olduğu taraflar vardır. Bunu daha iyi anlatabilmek için, Batı'da hümanizmin geçirdiği safhalara ve bu arada vuku bulan mânâ kaymalarına göz atmak icap ediyor.

Hümanizmin ilk mânâsı Rönesans'la birlikte, eski Yunan ve Lâtin kaynaklarına dönüşü ifâde eder. Orta çağ boyunca doğmatizm, Hristiyan taassubu, kilise baskısı, engizisyon, kölelik düzeni gibi olumsuz şartlar altında asırlarca bunalan Avrupalılar, tesellîyi ve insana yönelmenin yolunu adı geçen kaynaklara dönüşte buldular. Avrupalılar için bu hareketin birbirine bağlı iki sebebi vardır:

1. Bu kaynaklar gerçekten insânî değerler bakımından zengin ve gelişmiş bir felsefe, fikir ve sanat muhtevâsına sâhipti.

2. Onları tanıtarak kendi cemiyetlerindeki çarpıklığı düzeltmek istiyorlardı. Esâsen bu iki kaynak ve bir de Hristiyanlık Avrupa kültür ve medeniyetinin temelleri kabul edilir.

Zaman içinde kelimenin asıl mânâsı olan “insancılık” ön plâna çıkmıştır. Fakat ilk anlam daimâ saklı kalmış, insânî değer deyince, yalnız ve öncelikle eski Yunan ve Lâtin'e dayanan Avrupa'nın insânî değeri akla gelir olmuştur. Bu durum hümanizmin ilk açmazıdır.

Hümanizm Avrupa'da hürriyet, eşitlik, kardeşlik parolasının yaygınlaşması ve insan haklarının öneminin herkes tarafından benimsenmesinde müsbet rol oynamıştır. Fakat bundan sonra aynı olumlu çizginin devam ettiği söylenemez.

Kendi ülkesinde insancılığı tatbik eden Batılıların, diğer ülkelerde taklitçiliği ve uyduluğu özendirdiği görülür. Böylece, içeride uyanış için vâsıta olan Hümanizm, dışarıda uyutma aracı olarak kullanılır. İçeride millî birlik ve kültürlerini kuran Batılılar, başka ülkelerde bilerek

¹⁰³ Krş. Sevgi-Ayyaz Gökdemir, *Yûnus Emre Güldeste*, Hayat ve Şahsiyeti bölümü, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1990.

veya bilmeyerek, Hümânizmi beynelmilelciliğin, köksüzlüğün aracı durumuna sokarlar. Çünkü üzerinde birleşilmeye çağrılan Hümânizm ve insânî değerler eski Yunan ve Latin’e dayanan Avrupa’nın insânî değerleridir. Böylece Hümânizm mücerred «insancılık” yerine, Batı’nın insânî değerlerine dayanan insancılık hâline gelir. Avrupa, iktisâdî ve kültürel yayılmacılığını sağlamak için bu tür Hümânizme hız verir. Üstelik bu işin genişçe fikriyâtının yapılmasına rağmen, pratikte başka ülke insanlarına karşı humanistçe davrandığını söylemek zordur. Sömürgecilik, insanlık târihinin yüz karasıdır.

Hümânizmle ilgili son tezâhürlerden biri de, aşırı derecede insanı esas alan tutumdur. Hümânizm deyince insânî “değerler” hatıra gelmelidir. Oysa bâzan “değersizlikler”in de ön plâna çıktığı söylenebilir. Bir başka tezâhür ise, insanın madde plânında kalması, ulvîlikten uzaklaşması, “beşer üstü” varlıklara sırt çevirmesi, rûhunu bırakıp sâdece bedenine ve maddesine sarılması, kısacası kendini putlaştırmasıdır. Bu tür Hümânizmde beşer iyice merkeze alınmış “beşer üstü” olanla ilgi kesilmiş veya tamâmen red ve inkâr yoluna gidilmiştir. Burada, insanın temizlikleri gibi pisliklerinin de kutsal sayılması tehlikesi vardır. Tanrı tanımazlık ve buna bağlı *Egzistansiyalizm* (Ateist Egzistansiyalizm) ile aşırı ve hayvânî ferdiyetçilik gibi olumsuz akımların, bu anlayıştan beslendiği söylenebilir.

Netîce itibariyle, eski Yunan ve Latin’e dönüş olarak başlayıp, “insancılık” şekline gelerek târihî vazîfesini yapan Hümânizm daha sonra, yer yer insânîliğinden uzaklaşmıştır. Bir yandan Avrupa dışında millî kültürleri gölgeleme aracı olurken, kendi içinde de erozyona uğramıştır. ¹⁰⁴ Kaba hatlarıyla çizmeye çalıştığımız bu tablonun elbette her zaman ve her yerde istisnâları olacaktır. Fakat şurası muhakkak ki, Hümânizmin herkesin ittifak edeceği bir tek anlaşılış biçimi yoktur. Tâbir câizse o, son derece kaypak bir terimdir.

*

Sonuncu görüntüsüyle Hümânizmin İslâm tasavvufuyla, dolayısıyla Yûnus düşüncesiyle çelişeceği açıktır. Bu düşüncede esas olan insanın egosunu, hayvânî tarafını, bedene bağlı içgüdülerini, kısaca “nefs”ini azmanlaştırmak ve ilâhlaştırmak değil, aksine onu ıslah etmek, ona hâkim olmak, insanı onun her türlü esâretinden kurtararak tam bir hürriyet ve bağımsızlığa kavuşturmadır. İnsan ancak bu takdirde sonsuzluğa kanat açar ve “vuslat”ı, Allah’a kavuşmayı gerçekleştirebilir.

Yûnus düşüncesinde merkez nokta, her şeyi kuşatan Allah’tır. İnsan da merkezleşebilir; fakat bu, benliğinden “nefs”in- den soyunup Allah’ta fânî olmak ve O’nunla yeniden dirilmekle (beka) gerçekleşir. Başta belirttiğimiz gibi, Yûnus’ta bunun yolu Allah aşkından geçer. Allah’ı seven, O’ndan eserdir diye her varlığı, her insanı sevecektir. Bu sevgi sâdece teoride veyâ lâfta kalmayacak, davranış ve fiil şeklinde, ahlâk kuralı olarak çevreye yansıyacaktır. İşte Yûnus’un hümânizmi bu mânada bir insancılıktır. Onun “*Sevelim sevillelim*” dâveti ile “*Beri gel barışalım, yâd isen bilişelim*» çağrısı boş sözler değildir.

Hümânizmin, yabancı kültür değerlerinin istîlâsına ve hâkimiyetine araç olarak kullanılma tehlikesi söz konusu ise, bu çabayı boşa çıkaracak ve tehlikeyi bertaraf edecek çâre, Yûnus’ları tanımak ve tanıtmaktır. İlgili bölümde ayrıntılı olarak gösterildiği gibi, Yûnus’un telkin ettiği insanlık anlayışı ve insan sevgisi, belki de başka hiçbir Hümânizm görüşünde örneğine rastlanmayacak derecede üstün ve doyurucudur. Bu sâdece bizim iddiamız değil, Yûnus’u, Mevlânâ’yı ve benzerlerini tanıma şansına sâhip olan Batılı ilim ve fikir adamlarının da teslim ettiği bir gerçektir.

Şüphesiz her kültür çevresinde bir takım güzellikler ve insânî değerler vardır. Milletler onlarla beslenirler. Bize düşen kendi kültür değerlerimizi tanımak ve yeni nesillere sağlıklı bir şekilde sunmaktır. Bu değerler arasında Yûnus Emre, hiçbir zaman vazgeçemeyeceğimiz şahsiyetlerin başında gelir.

Millî olmadan evrensel olunmaz. Yûnus Emre, millî kültürümüzün temel taşlarından biridir. Onun telkîn ettiği insan sevgisi teorik

¹⁰⁴ Krş. Muharrem Ergin, *Türkiye’nin Bugünkü Meseleleri*, ss. 179- 193, İstanbul 1975

olmayıp, pratikte karşılığı olan bir tekliftir. Sevgi, yakın çevreden başlar, sudaki halkalar misâli gittikçe genişler. İnce yakınlarımızı, konu komşumuzu, şehrimizin insanlarını, nihâyet bütün milletimizi sevmek söz konusudur. Yûnus tarzı eğitimin tezgâhından geçmiş insan sağlam karakterli, komplekssiz ve kendinden emin bir kişiliğe sâhip olacağı için, başka milletten kimselerle de rahat ve sıcak ilişkiler kuracaktır. Böylece, şahsiyetini yitirmeden herkesi kucaklayan bir sevgi çemberi hâlinde, kollarını bütün insanlığa açmasını bilecektir

SONUÇ

Anadolu Selçukluları'nın sonu ile Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında yaşayan Yûnus Emre, bu geçiş döneminde Türk Milleti'nin inanış ve mâneviyat hayâtını mayalayan şahsiyetlerden biridir. O, Ahmed Yesevî ile başlayan, halk diliyle tasavvuf edebiyâtının en üstün şâiridir.

Türkler'in İslâmiyet'i benimsemesinde mühim rolü olan tasavvuf düşünce ve inanışının, Yûnus devrinde Anadolu'da yaygın ve etkili olduğu görülür. Bu inanışta, İslâm dîninin içinde erimiş halde eski Türk hayâtından bir takım izler de yer alır. Dinamizm, yapıcılık ve hoşgörü, o devir tasavvufunun başlıca özellikleri sayılır.

Tasavvuf düşüncesi içinde ilâhî aşk önemli bir yer işgal eder. Kökleri Kur'an ve hadislere dayanan bu görüş, mutasavvıflar elinde işlenerek son derece verimli bir hâle sokulmuştur. Aşk, tasavvufun amacı olan Allah'a kavuşmayı en kısa yoldan sağlayan bir vâsıta. Yûnus Emre de ilâhî aşk duygusunu en başarılı şekilde terennüm eden sûfi şâirlerden biridir.

Yûnus'a göre aşk ezeldir, yaradılışın sebebebidir ve bütün cihânı kaplamış vaziyettedir, ondan daha değerli bir şey yoktur. Hak âşıkları sağlam karakterli, verimli ve mânen çok güçlüdürler. Çünkü sağlam bir yere dayanmış durumdadırlar. O halde buna tâlib olmalıdır. Ne var ki âşıklık da bir istîdat işidir, aşk sarhoşluğu kuralları zorlayabilir, o bakımdan âşıkların hâlini en iyi âşık olanlar bilir. Aşk duygusunun hâsıl ettiği iç dinamizm hiçbir şeyle ölçülemez. Aşk insandaki

sonsuzluk özlemine en iyi şekilde cevap verir, nâmütenâhiye doğru kanatlanması sağlar.

Hak âşıkı, ebediyen yenidir, “hergiz solmayan” bir gül gibidir. Aşk kanatları üzerinde, sonsuz olan Tanrı varlığına doğru yol almakta olan âşık, her an yeni bir tecellî, yeni bir fetih, yeni bir ufukla karşı karşıyadır. Her dem âdetâ yeniden doğmakta olduğundan, dâimâ tâzedir. Monotonluktan eser taşımaz, ondan hiç usanılmaz. Yûnus'ta olduğu gibi, bu tâzelik onların eserlerinde bile devam eder.

Yüksek bir ruh hâli yaşayan ve iç dünyası dolup taşan âşıkın hâlinden herkes anlayamacağı için tenkid edenler çıkarsa da, Yûnus bu türlü kınayıtlara aldırılmaz. O bir Hak delisidir ve önemli olan da Hak katındaki de-ğeridir. Bütün arzûsu Hakk'ın cemâlini temâşâ etmektir. Bu ateş onu yakıp kavuruyorsa da, o bundan şikâyetçi değil memnundur. Dermânın da ötesinde “şîrin bir dert” tir bu. İlim ve akıl yoluyla bu hâli idrâk etmek imkânsızdır. Esâsen aşk, ehil olmayana anlatılamaz. Yüzmesini bilmeyen denize girmemelidir. Yûnus gerçek bir Hak âşığıdır. O, Allah sevgisini terennüm etmiş fakat bunu anlamayan halk yığınları onun “göz ü kaş” tan bahsettiğini sanmışlardır.

Bir çok mutasavvıflar gibi, Yûnus da Allâh'a vuslat vâsıtası olarak aşkın ilimden üstün olduğunu kabul eder. Ayrıca, ona göre aşksız îman taş misâli kurudur. Allah aşkı gönülleri mum gibi yumuşatır.

Aşkın hâsıl ettiği en mutlu sonuçlardan biri de, insanı ikilikten kurtarıp gerçek tevhide ulaştırmasıdır. Aşk, hâkikî Mâşuk olan Allah'tan gayri her şeyi değersiz kılacağı için, netîcede sâdece Allah kalacaktır. Dînin istediği de bu değil midir? Âşık için ölüm de yoktur, çünkü Hakk'ın cemâlini gören, ebediyen ölmez. Âşık, bir bakıma zamânı aşmış, zamânın üstüne çıkmıştır, “Canlar cânını” bulmuştur.

Üstün ahlâk da aşkla gerçekleşir. Çünkü aşk gönül kirlerini de yıkayıp temizler. Kılavuzu aşk olan, dedi kodu ile uğraşmaz, eksik noksan aramaz, hiç kimseyi yabancı görmez. Aşk denizine dalan ölür, fakat bu yeni bir dirilişe yol açar. Aşk gelince cümle eksikler biter. Aşık kişi noksanlıklardan boşalır, olgunlukla dolar.

Aşk, en önemli mânevî eğitim aracıdır. Aşkın gücü ile insanın

yaradılışında mevcut menfî unsurlar müsbete döner. Yûnus “*Ben ham idim aşk pişirdi*”, “*Karayı aktan seçer oldum*” der ve aşk dâvâsı kılan kişinin hırs, hevâ, kibir, gurur gibi kötü hasletlerden uzak kalacağını belirtir.

Âşık, menfaatsiz ve yüksek seviyedeki kulluk anlayışını benimseyen kimsedir. Dünyevî veya uhrevî herhangi bir çıkar gütmeksizin Allâh'a yönelmek aşkla mümkün olur.

“*Her kim âşık olmadı benzer kuru ağaca*” diyen ve “*Bir zerre aşkın odu kaynatır denizleri*” sözleriyle de, ilâhî aşk duygusunun insandaki âtıl ve potansiyel vaziyette bekleyen güçleri faal hâle getirerek müsbet yönde geliştiren tılsımlı bir vâsıta olduğunu dile getirmek ister.

Yûnus'un başarılı ve etkili yönlerinden biri de, onun insan sevgisine verdiği önemdir. İslâm dîninde, özellikle tasavvuf düşüncesinde insan alabildiğine yüceltilmiş, hattâ “insân-ı kâmil” motifiyle o, kâinâtın eksenî kabul edilmiştir. Yûnus'ta insan sevgisinin temeli, yine Allah sevgisine dayanır. Ona göre: “*Hakk'ı gerçek sevenlere cümle âlem kardaş gelir.*” Çünkü insanın “*aslı yüce yerededir.*” Âşık kişinin yetmiş iki millete kurban olması gerekir. Herhangi bir ayırım yapmaksızın, herkese iyilik ve yardım elini uzatmalı, kötülüğe iyilikle mukabele etmelidir. Kimseye zarar vermemeli, kalb kırmamalı, hattâ «*gönüllerde iğ*» bile olmamalıdır.

“*Benim işim sevi için*” diyen Yûnus, kimseyi küçük görmemek gerektiğini, “*Cümle yaradılmışa bir gözle*” bakmak lâzım geldiğini belirtir. Ona göre gönül Kâbe' den daha değerli olduğundan, gönül yıkanın ibâdetleri de fazla kıymet taşımaz.

İnsan sevgisi sâdece lâftan ve nazariyattan ibâret değildir, meselâ yardımseverlik şeklinde kendini göstermelidir.

“*Yiğit iken ölenlere*” içinin yandığını belirten Yûnus “*Beri gel barışalım yâd isen bilişelim*” çağrısıyla 700 yıldan beri herkesi dostluğa, barışa, tanışıp anlaşmaya dâvet edip durmaktadır.

Onun sevgi dolu bu sıcak söz ve davranışları, yaşadığı çağdan îtibâren Anadolu'da ve çeşitli Türk bölgelerinde tesirini göstermiş, özellikle milletimizin mânevî hamurunda bir maya vazîfesi görmüştür.

Çağın şartlarına uygun şekilde Yûnus'un bugün de yorumlanıp istifâdeye sunulması gerekir.

Yûnus düşüncesine yalnız Türk milletinin değil, bütün insanlığın ihtiyacı vardır. Kendini sâdece etten kemikten ibâret zannedip, bencillik ve ihtiras gibi kötü duyguların esiri olan insan oğlunu, sâhip olduğu iç güzelliklerden ve mânevi zenginliklerden haberdar edecek yol, Yûnus'ların yoludur.

Batı'da birbirinden farklı anlaşılış biçimleri ve safhaları olan "Hümanizm" ile Yûnus'un insan sevgisinin birleşen ve ayrılan noktaları vardır. Yûnus'ta her şeyden önce "beşerüstü" ön plândadır. Kavram kargaşasına meydan vermemek için Hümanizm akımının târihî seyrini ve günümüzdeki tezâhürlerini iyi bilmek gerekir.

Yûnus Emre'nin telkin ettiği insan sevgisi, yakın çevreden başlamak üzere, sudaki halkalar misâli genişleyerek, bütün insanlığı kucaklayacak mâhiyettedir.

EKLER

EK: 1

YÛNUS AHLÂKINDAN ÇİZGİLER^{105(*)}

Tasavvufun ana gayelerinden biri, insanları ahlâkî kemâle erdirmektir. Yûnus'un şiirlerinden bir bölümü de tasavvufî ahlâkî îzah etmeyi ve yaymayı hedef alır. Onun üzerinde durduğu tasavvufî ahlâk, herkesi Kur'an ve Hadîs'e uymaya, şer'î esaslara en ufak teferruâtına kadar riâyete dâvet eder. Çünkü tasavvufun asıl temeli şerîattir.

Bu yazımızda, bir makale hudutları içerisinde, Yûnus'un ahlâkla ilgili şiirlerinden bir kaç örnek üzerinde durup, müteâkiben ondaki ahlâk anlayışının aktif ve dinamik bir mâhiyet taşıdığına işâret etmek istiyoruz.

YÛNUS'TA AHLÂK

Bir mutasavvıf şâir olarak Yûnus'un üzerinde durduğu ahlâk anlayışı, esâsında İslâm ahlâkından başka bir şey değildir. Şu farkla ki, tasavvufun bir özelliği olarak, ahlâkî esasları nazarîlikten çıkarıp bizzat yaşanır hale getirmek, hayat kaidesi şekline sokmak, kısaca "hâl edinmek" peşindedir. Aslında bu mes'elenin özü de Resûlullah

^{105 (*)} *Diyanet Dergisi* cilt: 27, sayı: 1'de çıktı (1991).

(as) ın hayâtından alınmıştır. **“Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!”** (Hûd 11/112) âyetinin gereklerine son noktasına kadar uyma, bunu hâl edinmenin çetinliği karşısında **“Hûd sûresi beni ihtiyarlattı”**¹⁰⁶ buyuran o Resûldür. Aynı dehşeti duymuşçasına Yûnus Emre şöyle seslenir :¹⁰⁷

*Menzili ırak bu yolun bu yola kim varası
Müşkili çok bu yolun bunu kim başarısı
Bu yola yarağ gerek çok eksik gerek gerek
Key demir yürek gerek bu sarp yola varası
İnce sırat köprüsü sıfat imiş bu yolda
Dosta giden kişinin doğruluktur çâresi
Kimde kim doğruluk var Hak Çalab onu sever
İki cihâna yarar ol erin sermâyesi*

“Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!” meâlindeki âyet-i kerîmenin devâmında “... **berâberindeki tevbe edenlerle birlikte..**” buyurulur. Yûnus da bu âyeti yorumlarcasına müteâkip beyitte şöyle der :

*Doğruluk mancınığı istiğfar taşı ile
Doğru vardı atıldı yıkıldı nefis kal'ası*

Fakat kâmil insan olmak son derece zordur, bu yolda bir takım tuzaklar vardır. İnsanın kendi kendini aldatması işten bile değildir. Bilhassa riyâ ve gösteriş merâkı yolumuzu kesebilir :

*İman aldangaçları bilin çoktur bu yolda
Nefsine uyanların gitmez yüzün karası*

¹⁰⁶ Tirmizî, Tefsir, 57; Hadîsin bu âyetle ilgili olduğuna dair bkz. Fahreddin Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XVIII. 71, Mısır 1357/1938; Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 2830.

¹⁰⁷ Fâruk Kadri Timurtaş, *Yûnus Emre Dîvânı*, 151, (Kültür Bakanlığı yayını), Ankara 1986. (Bundan sonra **Dîvan** diye kısaltılacak.)

*Yüzbin riyâ çerisi bilin vardır bu yolda
Nefs öldürmüş er gerek ol çeriye kırası*

Hemen hatırlatmalıyız ki “nefsi öldürmek” mecâzî bir ifâde olup, insanlardaki ham ve hayvânî taraf demek olan **nefsin** eğitilmesi ve dâima kontrol altında tutulması demektir. Nefsin güçlerinden biri olan “gazab”la ilgili olarak Hz. Peygamber **“Kuvvetli olan pehlivan, herkesi yenen kimse değildir. Asıl güçlü olan pehlivan, öfke ânında nefesine hâkim olabilen (onu yenebilen) kimsedir.”**¹⁰⁸ buyurur. Nefsinin mağlûb edip, aradaki engelleri aşabilen kimse nihâyet Hakk’a kavuşacaktır. Yûnus şöyle bitirir :

*Yûnus imdi salâdır gel gidelim yokluğa
Gözlerin lâyık ise dost dîdârın göresi*

Bu yoldaki tuzaklara takılmamak için, gönülde Hak sevgisi ve ilgisinden başka birşey olmaması gerekir. Elbiseye kan bulaşınca yıkamadan temizlenmediği gibi, Yûnus’a göre gönlü mâsivâ kirlerinden arındırmayınca namazın kabul görmesi bile şüphelidir :

*Bir dona kan bulaşacak yumayınca mismil olmaz
Gönül pisi yunmayınca namaz revâ olmayısar*¹⁰⁹

Başka bir şiirinde Yûnus, doğru sözlülükle kalb temizliği ve gönül nurlanması arasında sıkı bir münâsebet görür. Esâsen İslâm bir bütündür, insanın zâhirî amelleri ile iç dünyâsı arasında sıkı bir ilişki vardır. Yapılan her iyi veya kötü hareket kalbte kendine uygun bir iz bırakır. Yûnus’u dinleyelim :¹¹⁰

*Gönüllerin pasını ger sileyim der isen
Şol sözü söylegil kim sözün hulâsasıdır*

¹⁰⁸ Buhârî, Edeb, 76; Müslim, Birr, 107; *Tecrîd-i Sarîh terc.* X11, 148.

¹⁰⁹ *Dîvan*, 52.

¹¹⁰ *Dîvan*, 55.

Ona göre Kur'an hükümleri yalnız bilinmek veyâ okunmak için değildir, hayâta geçirilmelidir. Doğru sözlü olmayan, yarın huzûr-i ilâhîde utanacaktır :

*Kuli 'l-hak dedi Çalab sözü doğru desene
Bugün yalan söyleyen yarın utanasıdır*

Bütün bunlara riâyet edip, elinden geldiğince ahlâklı ve faziletli olmaya çalışan kimseyi de, yukarıda söz konusu edilen bir başka tuzak bekler olabilir. Bu yüzden kişi, farkına varmadığı bir üstünlük, kendini beğenmişlik ve başkalarını hor görme duygusuna kapılabilir.

Evet Kur'an sâdece okumak için değil, uygulamak içindir. Buradan hareketle Kur'an ahlâkı içinde gönül kırmamanın mühim yer tuttuğunu söyleyebiliriz : **“Öfkelerini yenip, insanların kusurlarını affeden”**lerin (Al-i İmrân 3/134) övüldüğü, **“İnsanlarla güzel güzel konuşun”** (Bakara 2/83) tavsiyesinin yapıldığı, **“İnsanları alaya almanın”** kötülendiği (Hucurat 49/11), Kur'ânda açıkça görülür. Bu ilâhî mesajların bir gayesi de gönülleri hoş tutmaya yöneliktir. Gönül şâiri Yûnus ise şöyle seslenir

*Okudum yedi Mushaf'ı hâ tâat gösterir safî
Çünkü amel eylemedin gerekse var yüz yıl oku
Bin kez hacca vardım ise bin kez gazâ kıldın ise
Bir kez gönül kırdın ise gerekse var yollar doku¹¹¹*

Ahlâklı ve kâmil insan olma yolunda herkes gibi Yûnus da çok zahmet çekmişe benzer. Kendi mâcerâsını anlatırken, asıl amacı içle dışın, bâtınla zâhîrin uyum içinde olması gereğini insanların dikkatine sunmaktır :¹¹²

*Ey bana derviş diyen nem ola derviş benim
Ya bu adıma lâıyk hani elimde iş benim*

¹¹¹ *Dîvan*, 149.

¹¹² Burhan Toprak, *Yûnus Emre Dîvânı*. 100 İstanbul 1960.

*Derviş derler adıma bakarlar suratıma
Bilmezler ki dirliğim külli sitâyiş benim
Sûretim güler halka ya hani kulluk Hakk'a
Bu dirliğime bak a hep işim yanlış benim
Kendi izimi bilirim sâlûslanuben yürürüm
Buğz u kibr ü adâvet gönlümü almış benim*

*Suçumu örter hurkam dirliğim cümlesi ham
Bir gün yırtılısar perdem zehî düşvar iş benim*

Bütün bu hayıflanmalar, yanıp yakılmalardan sonra, aczini îtiraf ile o büyük kapıya sığınma edebini gösterir :

*Derviş diye dolundum ulu suçta bulundum
Yûnus umduğum Hak'tan rahmet imiş benim*

Yûnus Emre'nin nazarî ahlâktan ziyâde amelî ahlâka önem verdiğini belirtmiştik. O insanı gerçeklerle yüz yüze getirmek ister ki, asıl imtihan budur :

*Ben dervişim diyenler haramı yemeyenler
Harâmın yenmediği ele girince imiş¹¹³*

Maddî ve manevî bakımdan kimseye yük olmamak, gönül bulandırmamak ve meclislerde çiğ tavırlardan kaçınmak Yûnus'ların ahlâkında büyük ehemmiyet taşır :

*Kimse bağına girmegil kimse gülünü dermegil
Var kendi ma'sûkun ile bahçede ol alış yürü
Gönüllerde iğ olmagıl mahfillerde çiğ olmagıl
Çiğ nesnenin ne tadı var gel aşk odına piş yürü¹¹⁴*

¹¹³ *Dîvan*, 85

¹¹⁴ *Dîvan*, 159

YÛNUS AHLÂKINDA HAREKET VE CANLILIK

Yûnus'un kitleye teklif ettiği ahlâk anlayışı pasif ve körü körüne bir itâatın îcap ettirdiği şuursuz bir anlayış manzarası taşımaz. Aksine son derece **aktif** ve **dinamiktir**:

*Çeşmelerden bardağın doldurmadan kor isen
Bin yıl orda durursa kendi dolası değil¹¹⁵*

Bu dinamizmin tabîî neticesi olarak, Yûnus ahlâkı bütün tabiatı kucaklayan bir diğergâmlık ve cömertlik şeklinde dallanıp budaklanır, çiçeklenir :

*Her kim kime dervişlik bağışlana
Kalpı gide pâk ola gümüşlene
Nefesinden misk ü amber tüte
Budağından il ü şâr yemişlene
Yaprağı derdli için dermân ola
Gölgesinde çok hayırlar işlene
Âşıkın gözü yaşı hem göl ola
Ayağından saz bitip kamışlana¹¹⁶*

Meşhur bir kudsî hadis vardır : Yüce Allah hasta ziyâretinde bulunmak, muhtaç durumda olanlara yiyecek ve su vermek gibi insânî ve ahlâkî davranışları teşvik eder. Çarpıcı bir üslûp içinde, yapılan ziyâretin, verilen su ve yiyeceğin doğrudan doğruya Allâh'a ulaşacağı beyan buyrulur¹¹⁷. Yûnus Emre bu ilâhi müjdeyi ve yardımseverliğini şu basit ve samîmî mısralarla dile getirir:

*Bir hastaya vardın ise bir içim su verdin ise
Yarın anda karşı gele Hak şarâbım içmiş gibi*

Yine aynı hadîs-i şerife göre : **“Çıplak bir mü'mini giydiren kimseyi Allah, cennet giyecekleri ile mükâfatlandıracaktır.”**¹¹⁸ Yûnus da aynı şeyi kendi uslûbuyla söyler :

*Bir miskini gördün ise bir eskice verdin ise
Yarın anda sana gele Hak libâsını biçmiş gibi¹¹⁹*

Yûnus'tan öğreneceğimiz çok şey var. Yûnus gibi düşünmek, duymak ve yaşamak, Türk milletinin bekası ve devâmı için son derece lüzumludur. Onun düşüncesini, dilini ve san'atını tanımak yeni nesiller için bir borçtur. Tanidikça anlayacağız ki o her zaman yenidir :

*Biz sevdik âşık olduk sevildik mâşuk oldu
Her dem yeni doğarız bizden kim usanası¹²⁰
O ve temsil ettiği anlayış hiç solmayan taze bir güldür :
Bir bahçeye girmek gerek hoş teferrûc kılmak gerek
Bir tâze gül kokmak gerek ol gül hergiz solmaz ola¹²¹*

Yeryüzünün efendisi olan insan yaradılış hikmeti istika-metinde çok şeyler başarabilir. Yeter ki kendisinde mevcut potansiyeli harekete geçirebilsin. Bu dünyâ hayâtını yaşarken bitki ve hayvan seviyesinde kalmak da, insan seviyesine yükselmek de mümkündür. İnsanca yaşamak için gayret ister, aşk ister. Yûnus'un dediği gibi:

*Kur'ağacı niderler kesip oda yakarlar
Her kim âşık olmadı benzer kuru ağaca¹²²*

Yûnus'un burada söz konusu ettiği “aşk”ı gayet geniş plânda ele alabiliriz. Bu aşk, varlığının şuûruna varmak, yaratıcısı ile irtibatını sağlam tutmak, bu dünyadaki yerinin ve yaradılış gayesinin idrâki

¹¹⁵ Abdülbâki Gölpınarlı, *Yûnus Emre ve Tasavvuf*, 393, İstanbul 1991.

¹¹⁶ *Dîvan*, 137.

¹¹⁷ Bkz. *Müslim*, Birr, 43; İbn Arabî, *Nurlar Hazînesi* (101 Kudsî Hadîs), İz Yayıncılık, çev. Mehmet Demirci, 164, İstanbul 1990.

¹¹⁸ Bkz. *Tirmizî*, Kıyâme, 18. 41; *Ebü Dâvud*, Zekât, 41.

¹¹⁹ *Dîvan*, 155.

¹²⁰ Gölpınarlı, *age*, 444.

¹²¹ *Dîvan*, 138.

¹²² Gölpınarlı, *age*, 428.

içinde üzerine düşeni yapmak şeklinde tezâhür edecektir. Bu duygular içinde gönlü, göğsünde bir kor parçası gibi yanan insan, basit bir “kuru ağaç” gibi ateşe atılmak zilletinden kurtulacak, verimli ve feyizli olacaktır.

Bütün bu işler kolay değildir. İnsanın önünde maddî manevî, sıra dağlar gibi nice engeller çıkacaktır. Fakat Yûnus hep ümit doludur. İçimizdeki aşk ve şevk pınarını harekete geçirmişsek aşamıyacağımız engel yoktur. Yûnus’un verdiği şu basit fakat çarpıcı örnek dikkat çekicidir:

*Dağ ne kadar yüksek ise yol onun üstünden aşar
Yûnus Emrem yolsuzlara yol gösterdi vü hoş eder*¹²³

İnsanda mevcut potansiyelin harekete geçmesi, çok farklı sebep ve usullerle olabilir. Vâsıtalara ve rehberlikler herkese eşit derecede tesir etmeyebilir. Mühim olan, kendisine uygun tarz ve kaynağı yakalayabilmektir. Bu pedagojik gerçeği Yûnus şöyle dile getirir :

*Ağız ağızdan kutludur ola ki sözünüz tuta
Ben yüzbin yıl söyler isem sözüm kulağına girmez*¹²⁴

Yûnus bir ummandır, ondan bir kaç hikmet damlası sunmaya çalışırken, yine ona kulak verelim ve sözü fazla uzatmayalım :

*Onsuz sözün gör nedir çok söz hayvan yüklüdür
Ârife bir söz yeter tende gevher var ise*¹²⁵

EK: 2

YÛNUS’UN DİLİYLE ŞEKİLCİLİKTE ÖZE DÖNÜŞ^{126(*)}

İnsanoğlunun çok karmaşık bir yapısı vardır. O, hem iyiliğe hem de kötülüğe elverişli bir vafa sâhiptir. Din, insanı iyiye ve güzele çağıran ilâhî nizamdır. İslâm dîni içerisinde, hicretin ikinci asrından itibaren ortaya çıkan “**tasavvuf**” hareketi insanın yaratılışında mevcut olan bu iyi-kötü mücadelesinden muzaffer çıkabilmek için bir takım usuller geliştirmiştir. Tasavvufun amacı, aynen dinde olduğu gibi “tevhid” dir. Bir başka söyleyişle insanın “**kul**”, Yüce Allâh’ın “**Rab**” olduğunu gönüllere perçinlemek, O’nun hâkimiyet ve kudretinin her yerde cârî bulunduğunu idrâk ettirerek insan yaşayışını bu anlayışa göre tanzim etmektir.

Fakat bu kolay bir iş değildir. İnsanın benliği, kibri, gurûru, kısacası “**nefs**”i vardır. Nefs eğitilmediği takdirde, gerçek tevhîde aykırı olarak, bir takım gizli ilâhlar edinmesi işten bile değildir. Mevki ve makam hırsı, zenginlik ihtirâsı, övülmek ve beğenilmek duygusu bu “**ilâh**”lardan bâzıları sayılır. Bunların peşine şuursuzca takılarak onların esîri olan insan, zamanla gerçek ma’bûd olan Allah’la kendi arasında bir takım aşılması zor perdeler koymuş demektir. Kur’ân-ı Kerim bu husûsa şöyle dikkati çeker: “**Hevâ ve hevesini tanrı edineni gördün mü?**” (Furkan 25 / 43)

¹²⁶ (*) *Diyânet Aylık Dergi*, sayı: 8’de çıktı; Ağustos 1991.

¹²³ *Dîvan*, 71.

¹²⁴ *Dîvan*, 80.

¹²⁵ *Dîvan*, 138.

İşte tasavvuf hareketi, özü itibariyle, bilhassa böyle gizli iç tehlikelere dikkati çekerek onlara kapılmamanın yollarını öğretip uygulamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, tasavvuf mensupları içinde, her sâhada olduğu gibi, özü ve esas amacı unutarak şekilciliğe saplanıp kalanlar eksik değildir. Konu tasavvuf olunca durum daha da vahim demektir; özü bir yana bırakıp şekille yetinmek, hem büyük bir çelişkiye düşmek hem de kendini aldatmak olur.

Yûnus Emre'de bu iç çelişkiye dikkati çeken bir çok ifâdeye rastlarız. Bilindiği gibi Yûnus Emre, tasavvufun zuhûrundan beş asır sonra hicrî VII/ milâdî XIII.yüzyılda yaşamış büyük bir sûfî şâirimizdir. Aradan yediyüzyıl geçmiş olmasına rağmen, söyledikleri tâzelik ve güzelliğini korumaktadır. Şekil dervişlerine Yûnus şöyle seslenir:

*Ey bana iyi diyen adımı sûfî koyan
Aceb sûfî mi olur hırka ile tâc giyen
Başıma tâc urundum halka sûfî göründüm
Dışına hırka giyindim içim bir kuru kovan¹²⁷*

Târihimizde olgun ve iyi bir dindar olmak amacıyla tasavvuf yoluna girene “**sûfî**” veya “**derviş**” denirdi. Her zümrede olduğu gibi, tasavvuf mensupları da kılık kıyâfetleri ile ayrılırdı. Tasavvufun kesin şartı olmamakla berâber, özel “**hırka**” ve başa giyilen, “**tâc**” denen başlıkla bu zümre mensupları, halk arasında tefrik edilirdi. Hattâ bu türlü kılık kıyâfet, Halkın saygı ve sevgisine yol açardı. Ama bunlar nihâyet bir şekil ve vâsıtanın ibârettir, esas olan iç olgunluğudur, içi bir “kuru kovan” gibi verimsiz ve boş olduktan sonra, dış görünüşün faydası olmaz. Yûnus’un dediği gibi:

*Dervişlik dedikleri hırka ile tâc değil
Gönlün derviş eyleyen hırkaya muhtâc değil*

¹²⁷ Yûnus Emre'ye âit şiirler Abdûlbâki Gölpınarlı'nın *Yûnus Emre ve Tasavvuf* (İstanbul 1961) isimli esrinin muhtelif sayfalarından alınmıştır.

*Hırkanın ne suçu var sen yoluna varmazsan
Vargıl yoluna yürü er yolu kalmaç değil.*

Yûnus'a göre dış görünüş ve halkın aşırı rağbeti, insan için bir tuzak olabilir:

*Görenler elim öper tâc ü hırkama bakar
Şöyle sanırlar beni zerrece günah etmez
Görenler sûfî sanır selâm verir utanır
Anca iş koparaydım el eriben güç yetmez.*

Tasavvufta olgunlaşma ve Hakk'ı her an hatırında tutma yollarından biri de Allâh'ın isimlerini anmak (zikir) ve O'nun şânının yüceliğini ifâde eden kelimeleri tekrarlamak (tesbih)tir. Ne var ki bu işin şuurlu biçimde yapılması, gönlün ve bütün iç duyguların bu faaliyete katılması esastır. Aksi halde kişi kendini ve çevresini aldatmaktan öte bir iş yapmamış olur. Yûnus öyle diyor:

*Bu dilim zikir söyler gönlüm fesat fikreyler
Git böyle mi zikreyler Hakk'ı aşk ile seven
Sûfiyim halk içinde tesbih elimden gitmez
Dilim ma'rifet söyler gönlüm hiç kabûl etmez.*

İnsanın içi ile dışı arasındaki bu uyumsuzluğun dînî terimle ifâdesine “**münafıklık**” denir. Yûnus ise, böyle bir durumu din değiştirmekle eşdeğerde görür:

*Dışım derviş içim boş dilim tatlı sözüüm hoş
İllâ benim ettiğimi dînin değışiren etmez*

Fakat zararın neresinden dönülse kârdır. Taklitçilik ve özentiyile

böyle bir şekil dervişliği veyâ muhtevâsız dindarlık tavrı içinde bulunan insanın sığınacağı yer, yine Allâh'ın nihayetsiz af ve keremidir. Yeter ki mes'elenin şuûruna vararak yürek yanığıyla ve aczini îtiraf ederek O'na sığınmasını bilelim. Müjdeyi yine zengin gönüllü Yûnus'tan dinleyelim:

Yûnus eksikliğini Allâh'ına arz eyle

O'nun keremi çoktur sen ettiğin O etmez.

Bütün bu ve benzeri hikmetli şiirlerdeki hitap sâdece sûfî ve dervişlerle ilgili değildir. Bu seslenişin bilerek veyâ bilmeyerek, din adına şekil ve merâsimplere takılıp kalan, gösterişe aldanan, bu yüzden de dînin hayat dolu özüyle bir türlü temas kuramayan müslümanlara yönelik olduğu âşikârdır. Yûnus'un bu şiirlerinin şu meşhur hâdis-i şerîfin yorumu olduğunu da rahatlıkla söyleyebiliriz: “Şüphesiz Allah sizin şekillerinize ve mallarınıza **değil, kalblerinize ve amellerinize bakar.**”¹²⁸

EK: 3

MÛSİKÎ SAN'ATI VE YÛNUS İLÂHÎLERİ^{129(*)}

İnsan denen varlık karmaşık bir yapıya sâhiptir. O, mânevî yönü îtibârıyla akıl sâhibi olduğu gibi; aynı zamanda ruh, kalb ve gönül dediğimiz başka güçlere de mâliktir. Aklın sâhası ve tatmin vâsıtası ilimdir, bilgidir. Rûhun ve gönlün sâhası ve tatmin yolu sevgidir, aşktır, güzelliştir. Bunların en iyi ifâde aracı ise san'attır

İnsanı öteki varlıklardan ayıran yegâne özellik düşünme vasfı değildir. Estetik ve din hissi gibi duygular da sâdece insana mahsus olan vasıflardır. Güzel olan şeylere karşı içimizde tabîî bir eğilim vardır.

Mûsikî, güzel sanat dalları arasında mühim yer tutar. Allâh'ı en güzel varlık bilen, kâinatı O'nun güzelliğinin tecellisi olarak kabul eden bir inanışın, mûsikîyi ihmal etmesi düşünülemezdi. Çünkü mûsikî de bir tür güzelliğin ifâde vâsıtasıdır. Ses en tabîî ifâde aracıdır. Mûsikî ise sesler arasındaki uyum ve âhenkle meydâna gelir, nağme güzelliği olarak hissedilir. Hz. Dâvud güzel sesiyle meşhurdur. Bizim Peygamberimiz de “*Kur'ân'ı seslerinizle süsleyiniz, güzelleştiriniz.*”¹³⁰ buyurmuştur.

Müzik türleri içinde din mûsikîsi önemli yer tutar. Dînî mûsikî

¹²⁹ (*) Türk Kültür ve San'at Derneği'nin, 16.4.1991'de İzmir / Karşıyaka'da düzenlediği “İlâhîleriyle Yûnus Emre” toplantısında yapılan konuşma metni.

¹³⁰ *Buhârî*, Tevhid, 52.

¹²⁸ *Müslim*, Birr, 33,34; İbn Mâce, Zühd, bab 9; *Ahmed b. Hanbel*, II, 285,539

içinde de tasavvuf veya tekke mûsikîsi başta gelir. Büyük bestekâr ve mûsikîşinaslarımızın çoğu tekkelerde yetişmişlerdir.

Bir ihtişamlı dünyâya ses ve tel kudretiyle hâkim olan tasavvuf mûsikîsi, sadeliği ve samîmiyeti ile, kültür seviyesi çok değişik ve farklı olan insanlara aynı anda ve aynı heyecanla hitap etmiş, onları tesir sâhasına alabilmiştir. İyi icrâ edilen bir yanık ilâhî, korodan dinlenen bir Tekbir veya Salât-ı Ümmiyye, bir Mevlevî âyini en katı kalbleri dahi yumuşatır, târifsiz yüceliklere çıkartır. Duyguları bizim mûsikîmiz kadar derinlikle anlatabilen başka bir mûsikî düşünemiyoruz. Usta elinde bir ney'in verdiğini, çok defa 200 kişilik bir orkestra veremez.¹³¹

Şüphesiz mûsikî bir gaye değil vâsıtaadır. Dînî-tasavvufî düşünce sistemi içinde gaye Allah'tır, O'na yol bulabilmektir. San'atkârın ve dinleyenin işi, sâdece estetik zevki tatmin etmek değildir. Birliğin ve nûrun perdesini aralayarak hakîkatin bilinmesine yol bulmaktır. Allâh'ın "Cemâl" isminin eseri olarak var olan her güzellik, san'atkârın faâliyeti sonucu hissedilir hâle gelmektedir. Mûsikî bunu sesler dünyâsında icrâ eder.

Tasavvuf mûsikîsi, tekkedeki rûhu yükseltmeye yarayan bir ön çalışma idi. Üst kattaki hakîkatleri insanlara sunmak için kullanılan bir merdiven durumundaydı. Bir başka ifadeyle mûsikî, manevî kirlerden arınma ve kötü huyları yok etme vâsıtasıydı. Bu cenge de *zikir* veya *mukabele* denirdi.

Meselâ Mevlevî semâında "mukabele esnasında ölen ölür, kalan kalır. Amma ortada ne kan vardır ne kılınç. Kılıcın, kalkanın, topun, tüfeğin yapacağı iş, güzel sese güzel söze bırakılmıştır... Mûsikînin kumanda ettiği Sultan Veled Devri sona erip herkes olduğu yere oturunca, mutrip hey'eti sûr üflenip hayâtın son bulduğu bir dünyâda imişçesine derin derin susar ve işte o zaman da san'at ile vecdin müşterek sesi yükselmeye başlar. Buna san'at denir. Denir amma ne olduğunu Allah'tan başka bilen yoktur. Belki de o, na't ismiyle Allâh'a, Allah katına açılan kapıdır. Dinlersiniz ölürsünüz, dinlersiniz

dirilirsiniz, Dinlersiniz yok-var olursunuz."¹³²

Acaba böyle bir âlemin, bu tür bir anlayışın herkese hitab etmemesi de söz konusu mudur? Olabilir, ama ne gam:

Derviş Yûnus söyler sözü yaş olmuştur iki gözü

Bilmeyen ne bilsin bizi bilenlere selâm olsun

*

"İlâhileriyle Yûnus Emre".. Evet nedir ilâhî? İlâhî, daha çok tasavvuf edebiyâtına âit bir terimdir. İlâhî, Allah'a ulaşmak yolunda inançla heyecan duyanların, derin bir Allah sevgisi ile, umûmiyetle bir ağızdan söyledikleri bestelenmiş şiirlerdir. İlâhileri önce bir şâir söyler, sonra bir çok inanmış kimseler terennüm eder.

İlâhîler, din ve tasavvuf mûsikîsinin en yaygın mahsulleridir. Gerek sözleri, gerek bestesi, gerekse topluca söylenişleri bakımından, sanki yüce Allâh'a seslerini duyurmak isteyenlerin, uzun hazırlıklarla ortaya koydukları koro halindeki bir mûsikîdir.¹³³

İşte bu ilâhî güfteleri arasında Yûnus Emre'nin şiirleri başta gelir. Yûnus ilâhîlerini besteleyenlerin bir kısmı belli ise de, bâzıları belirsizdir. Onları sanki bütün Türk milleti bestelemiştir. Bir kaç hâneli bir köyümüzden en büyük şehirlerimize kadar, bir Yânus ilâhîsini mırıldanmayan evimiz yok gibidir. Yûnus'umuzun o sâde, o içten ve samîmî sözleri dillerimizden düşmez: "*Dağlar ile taşlar ile*" Mevlâ'yı çağırırız. "*Seni ben severim candan içerü*" diye O'na sesleniriz. "*Arayı arayı bulsam izini*" sözleriyle Hz. Peygamber'e olan sevgimizi dile getiririz. "*Şol cennetin ırmakları akar Allah deyu deyu*" mısırâlarıyla, sanki bütün tabiatın Allah'ı zikrettiğini tahayyül ederiz. Bir gül gördüğümüz zaman "*Cennet bağının gülleri*" gözümüzün önünde canlanır da, Yûnus'la birlikte âdetâ güllerde Allâh'ın tecellisini koklar hâle geliriz.

Tılsımlı sözleriyle gönüllere güç veren bu Yûnus kimdir? Bundan 700 sene evvel yaşamış Hak âşığı bir derviş kişi.. O, bir "olgunlaşma

¹³¹ Mustafa Kara, *Tekkeler ve Zâviyeler*, 250, İstanbul 1980.

¹³² Sâmîha Ayverdi, *Boğaziçinde Târih*, 177-178, İstanbul 1966.

¹³³ Nihad Sâmî Banarlı, *Târih ve Tasavvuf Sohbetleri*, 179, İstanbul 1966.

yolu” demek olan “tasavvuf” rûhunu, kalıplardan çıkarıp davranış hâline getiren ve hayâtın içine karıştıran insandır. Her dem yeniden doğan, bu yüzden kendisinden usanılmayan, kelimelerden bir Süleymâniye kurmuş büyük dil mîmârıdır.

Bu toplantıda zamânımız sınırlı olduğu için Yûnus'u uzun uzun anlatmak mümkün değil. O sebeple, biraz sonra korodan dinleyeceğimiz Yûnus ilâhîlerinden birinin iki beyitini bir parça açıklamakla yetineceğim:

İlim ilim bilmektir ilim kendin bilmektir

Sen kendini bilmezsin ya nice okumaktır

Okumaktan mânâ kişi Hakk'ı bilmektir

*Çün okudun bilmezsin ha bir kuru emektir*¹³⁴

“İlim” Allâh'ın sıfatlarından biridir, O “Alîm”dir, yâni, her şeyi bilir. Kendi bilgisinden bir nebze de insana vermiştir. İnsanın üstünlük sebeplerinden biri de budur. Kur'an'da buyrulduğuna göre “*Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti.*” Yani nüve hâlinde her türlü bilginin istîdat ve imkânını, insan oğlunun atası olarak ona verdi. Bu bilgisi ve üstünlüğü dolayısıyla ki, melekler Hz. Âdem'e secde etmekle emrolundu. (Bakara 2/31-34).

İnsana düşen, potansiyel olarak kendisinde mevcut bilgi istîdat ve imkânını sonuna kadar işleterek kâinatın sırlarını çözmek, böylece de üstün yaratılmanın şükran borcunu ödemektir. Ama bu arada şımarmamak ve meleklerin dediği gibi: “*Ya Rabbi sen yücesin (seni tenzih ederiz), senin bize öğrettiğinden başka bizim bir ilmimiz yoktur.*” diyebilmehtir.

Bu tavır bilgiyi sınırlamak değildir. Belki de, kişinin kendini, kendi “enâniyet”ini sınırlamasıdır. Bunu başarıp da kendini aşabilen ilim adamı, bilimsel faaliyetlerinde daha bağımsız ve hasbî olacaktır. Bu durum başka bir mutlu sonuca götürecektir. Bu sonuç “*Kendini bilen*

¹³⁴ Fâruk Kadri Timurtaş, *Yûnus Emre Dîvânı*, 51, Ankara 1986.

Rabbini bilir.” ifâdesinin şümûlüne girme imkânıdır. Yûnus'un ilk mısırâda denek istediği kısaca işte budur.

Kendini bilmek nasıl mümkün olur? İnsan en güzel biçimde (ahsen-i takvîm üzere) yaratılmıştır ve son derece değerlidir. Fakat o, aynı zamanda zayıftır, aşağıların aşağısına (esfel-i sâfilîne) yuvarlanabilir. Ne var ki, herkes olabildiğince yücelme ve “olgun insan” hâline gelme imkânına sâhiptir. Yeter ki mayasındaki cevherin kıymetini bilerek, onu geliştirmek gayreti içinde olabilsin.

“*Okumanın mânâsı kişi Hakk'ı bilmektir.*” Peki bu nasıl mümkün olacak? “*Kendini bilen Rabbini bilir.*” denmişti. Kendini bilmenin bir anlamı da, maddesi ve mânâsı ile kendini tanımak, nereden geldiğini, nereye gittiğini bilmektir. Bu seviyeye çıkan insan, gerçek değerlere ulaşacağı için kendinden “geçme”yi başaracaktır. Kendisinden ve mâsivâdan geçebilen Allâh'a kavuşacaktır. “Mâsivâ” Hak'tan gayri herşey demektir. Buna ilim ve bilgi de dahildir. Bunlardan geçmek demek, aslâ bunları tamâmen terk ve ihmal mânâsına gelmez. Aksine, zihnî ve ilmî melekeleriyle bu sâhalarda en ileri seviyede faâliyetde bulunmak, fakat bunların hepsinin geçici bir vâsıttan ibâret olduğunun idrâki içinde, gönlünü Hak sevgisiyle doldurmak gerekir.¹³⁵

Bir başka gönül adamı Hacı Bayram Velî mes'eleyi “bilmek, bulmak, olmak” formülüyle ortaya koyar ve bu amaca ulaşmanın yolunu gösterir:

Bilmek istersen seni can içinde ara canı

Geç canından bul anı sen seni bil seni

Bayram özünü bildi bileni anda buldu

*Bulan ol kendi oldu sen seni bil seni*¹³⁶

*

¹³⁵ Bk. Mehmet Demirci, “Bilgi Yılı ve Kendini Bilmek”, *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, Ekim 1990.

¹³⁶ Bk. Fuad Bayramoğlu, *Hacı Bayram Velî I*, 68, Ankara 1983.

Yûnus Emre ilim, Allah ve ahlâk anlayışıyla, bütün yaşayışı ve prensipleriyle, kendi devrinde ve târihimiz boyunca rûhî ve mânevî hayatımızı mayalayıp gelmiştir. Milletçe onun menkıbelerini ibretle dinlemiş, ilâhilerinin söz ve nağmeleriyle ruhlarımızı yıkamışızdır. Yûnus gibi düşünmek, duymak ve yaşamak Türk milletinin varlığı ve devâmı için gerekli şarttır. Onun dili ve san'atı ise Türkçenin hayat damarlarından biridir. O bize her zaman vermeye hazırdır. Yeter ki biz el uzatıp istemesini bilelim.

EK: 4

YÛNUS EMRE'DE HZ. PEYGAMBER SEVGİSİ^{137(*)}

Peygamberler, insanlara doğru yolu gösteren rehber kişilerdir. Kur'an'da İslâm peygamberi Hz. Muhammed hakkında şöyle buyrulur: “Şüphesiz sizin için Allah resûlü en güzel örnektir.” (Ahzab 33/21). İlâhî kuralların nasıl anlaşılıp uygulanacağını insanlığa peygamberler öğretmiştir. Peygamberimizin tatbikatı olmasaydı, Kur'an-ı Kerîm'in hükümlerinin hayâta geçirilmesi imkânsız olurdu. Resûlullah, 23 senelik peygamberlik görevi süresince, Allah'ın istediği bir hayat tarzını bizzat yaşayıp göstererek insanlara öğretmiştir.

Hz. Muhammed bir peygamber olması hasebiyle ilâhî desteğe mâlik bulunduğu gibi, bir insan olarak da mükemmel bir kişilik ve karaktere sahiptir. İslâm dînine girmenin ilk adımını teşkil eden “tevhid” ve “şehâdet” kelimeleri, Allâh'a imandan hemen sonra Hz. Muhammed'in peygamberliğine inanmayı ifâde eder.

Bize Allâh'ı tanıtan, insanca ve müslümanca yaşamayı öğreten Hz. Muhammed'dir. Ona göstereceğimiz sevgi ve bağlılık, dindarlığın ve Allah sevgisinin ölçüsüdür. Kur'an'da: “*Ey Muhammed şöyle de: Allâh'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin.*” (Âl-i Imran 3/31) buyrulur.

^{137 (*)} TRT Ankara radyosunda yapılan konuşma metni.

Dinde sevginin yeri büyüktür. Sevgiye dayanan dindarlık daha değerlidir. Dinî inanışa göre, en çok sevilmesi gereken Allah ve resûlüdür. Hz. Peygamber buyurur: “*Hiçbiriniz beni, anne babasından ve çocuklarından daha çok sevmedikçe gerçek mü'min olamaz.*”

Peygamber sevgisini en iyi dile getirenler, Hak âşığı sanatkârlardır. Onların duygu dolu zengin gönüllerinden süzülen tılsımlı kelimelerle bu ulvî konu, daha bir güzel ifâde edilmektedir. Bu yazımızda, inanmış sanatkârlar kfilesinin başında yer alan Yunus Emre'den örnekler sunacağız:

*Çalab nurdan yaratmış canını Muhammed'in
Âleme rahmet saçmış adını Muhammed'in*

mısrâlarıyla başlayan şiirde Yûnus: “*Allâh'ın yarattığı ilk şey benim nûrumdur.*” hadîsine işâret eder. İkinci mısırâda ise: “*Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.*” (Enbiyâ 21/107) âyetini hatırlatır. Devâmında ise şöyle der:

*Yılda yetmiş bin hacı her biri niyyet eder
Varır ziyâret eder nûrunu Muhammed'in
Yûnus dedem aşkıdır, eksiklidir, miskindir
Her kim yemez mahrumdur hânını Muhammed'in*

Kudsî hadis olarak kabul edilen “*Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.*” şeklindeki ifâde Yûnus'un dilinde şu kalıba bürünür:

*Hak yarattı yeri göğü ol Ahmed'in dostluğuna
“Levlâk” ona delil oldu onsuz yer gök var olmadı*

Şu mısırâlar da aynı şeyi söyler:

*Hak yarattı Âdem'i aşkına Muhammed'in
Ay ü günü yarattı şevkına Muhammed'in*

Şemâil kitaplarından öğrendiğimize göre, Peygamberimizin vücut yapısı mükemmeldir ve onun güzel bir kokusu vardır. Güzellik âşığı Yûnus şöyle der:

*Ol huyu hoş hem bûyu hoş hem gülü hem reyhânı hoş
Allah ona dostum dedi adın Muhammed eyledi*

Yûnus Allah sevgisinin yolunun Hz. Muhammed'den geçtiğini iyi bilmektedir. O aynı zamanda tam bir Peygamber âşığıdır ve ona âit maddî çevreye bile büyük değer verir:

*Mekke'nin ortası kara hem nazar ettim dört yâre
Âşık oldum Peygamber'e gel varalım Muhammed'e
Muhammed yatar nûr ile çevresi dolu hûr ile
Varan doyusar nûr ile gel varalım Muhammed'e
Bu Yûnus eydür ma'bûdum fenâ dünyadan el yudum
İki cihanda murâdım gel varalım Muhammed'e*

*

Arapçada “övlümüş, beğenilmiş” anlamına gelen “Muhammed” adı, Peygamberimizden önce pek yaygın değildi. Bu isim onunla şöret bulmuş ve ona alem olmuştur. Bu güzel ismin Yûnus'un gönlünde müstesnâ bir yeri vardır:

*Canım kurban olsun senin yoluna
Adı güzel kendi güzel Muhammed
Şefâat eylesin kemter kuluna
Adı güzel kendi güzel Muhammed
Mü'min olanların çoktur cefâsı
Âhirette olur zevk u safâsı
Onsekiz bin âlemin Mustafâ'sı
Adı güzel kendi güzel Muhammed
Sen hak peygambersin şeksiz gümansız
Sana uymayanlar gider îmansız
Âşık Yûnus neyler dünyâyı sensiz
Adı güzel kendi güzel Muhammed*

Asıl olan Hz. Muhammed'in maddî vücudu değil, onun geriye bıraktığı ilkelerdir, onun sünnetidir. Ne var ki, Yûnus gibi hassas bir gönül ve san'atkâr bir ruh taşıyan kimseler, sevilen varlığa âit maddî unsurlara da büyük değer verirler. Fakat Hz. Muhammed ile Yûnus arasında yedi asırlık bir zaman farkı vardır. Ondan maddî bir iz kalmış olabilir mi? Ama ne gam! Seven gönül zaman ve mesâfe farkına aldırılmaz. Rüyâda görmeye de râzıdır. Hattâ hac ibâdetini bile, Hz. Peygamber'in yaşadığı topraklara yüz sürmek için ister gibidir. Şöyle der:

*Arayı arayı bulsam izini
İzinin tozuna sürsem yüzümü
Hak nasib eylese görsem yüzünü
Ya Muhammed canım arzular seni
Bir mübârek sefer olsa da gitsem
Kâbe yollarında kumlara batsam
Hûb cemâlin bir kez düşte seyretsem
Ya Muhammed canım arzular seni
Arafat dağdır bizim dağımız
Anda kabul olur bizim duâmız
Medîne'de yatar peygamberimiz
Ya Muhammed canım arzular seni
Yûnus medheyledi seni dillerde
Dillerde dillerde hem gönüllerde
Ağlayı ağlayı gurbet ellerde
Ya Muhammed canım arzular seni*

Gönüller tutuşturan bu Peygamber hasreti karşısında ürpermemek mümkün müdür? Bu engin duygular içinde, o yüce Resûle salât ve selâm eder, şefâatinin Yûnus'a ve hepimize olmasını dilerim.

BİBLİYOGRAFYA

- Aclûnî-** İsmâil b. Muhammed: *Keşfü'l-Hafâ, I-II*, Kahire tsz.
Ahmed Yesevî: *Dîvân-ı Hikmetten Seçmeler*, Haz. Kemal Eraslan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1983.
Ak, M. Akif: “Bosna'nın Arafatı Ayvaz Dede”, *Mostar* dergisi, sayı: 6, İstanbul, 2005.
Attar, Ferîdüddin: *Tezkiretü'l-Evliyâ*, Haz. Süleyman Uludağ, İlim ve Kültür Yayınları (Bursa), İstanbul 1985.
Aynî, Mehmed Ali: *Tasavvuf Târihi*, Kütübhâne-i Sûdî, İstanbul 1341.
Ayverdi, Sâmîha: *Âbide Şahsiyetler*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, İstanbul 1976.
Ayverdi, Sâmîha: *Boğaziçinde Târih, I-III*, Damla Yayınevi İstanbul 1975-76
Ayverdi, Sâmîha: *Rahmet Kapısı* (Hatıralar), İstanbul, 1985.
Banarlı, Nihad Sami: *Resimli Türk Edebiyatı Târihi*, I-II, M.E.B. Devlet Kitapları, İstanbul 1971.
Banarlı, Nihad Sâmî: *Târih ve Tasavvuf Sohbetleri*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1984.
Bayramoğlu, Fuad: *Hacı Bayram Velî I*, Ankara 1983.
Buhârî, Muhammed b. İsmâil: *el-Camiu's-Sahih, I-VIII*, İstanbul 1315.
Barkan, Ömer Lütfi: “İstîlâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, *Vakıflar Dergisi II*, Ankara 1942.

Bursevî, İsmâil Hakkı: *Rûhu'l-Beyan, I-IV*, Matba-i Osmaniye, İstanbul 1306.

Demirci, Mehmet: *Türkistan Notları*, İstanbul, 1996.

Demirci, Mehmet: “Bilgi Yılı ve Kendini Bilmek”, *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, Ekim 1990.

Demirci, Mehmet: *Gönül Dünyamızı Aydınlatanlar*, İstanbul, 2005.

Deylemî, Şireveyh b. Şehredâr: *el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitab, I-V*, Beyrut 1406/1986.

Ergin, Muharrem: *Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri*, İstanbul, 1975.

Fırlalı, Ethem Ruhi: *Türkiye'de Alevîlik-Bektâşîlik*, Selçuk Yayınları Ankara, İstanbul 1990.

Gazâlî, Muhammed b. Muhammed: *İhyâu Ulûmiddin, C. I-IV*, Kahire, 1967.

Gazâlî, Muhammed b. Muhammed: *Kimyâ-yı Saâdet*, çev. A. Faruk Meyan, Bedir Yayınevi, İstanbul 1969.

Gölpınarlı, Abdülbaki: *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul, 1961

Gölpınarlı, Abdülbaki (hazırlayan): *Vilâyetnâme*, İstanbul, 1958.

Gölpınarlı, Abdülbaki: *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Terimler*, İstanbul, 1977.

Hucvîrî, Ali b. Osman Cüllâbî: *Keşfü'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982.

İbn Arabî, Muhyiddin Muhammed: *İlâhî Aşk*, çev. Mahmut Kanık, İnsan Yayınları, İstanbul 1988.

İbn Arabî, Muhyiddin Muhammed: *Mışkâtü'l-Envâr (Nurlar Hazînesi)*, çev. Mehmet Demirci, İz Yayıncılık, İstanbul 1990 ve 1994

İbrahim Has: *Yunus Emre'inin Bir Şiirinin Şerhi Çıktım Erik Dalına*, haz. Mustafa Tatçı, Ankara 2004.

Kaplan, Mehmet: *Türk Milletinin Kültürel Değerleri*, M.E.B. Devlet Kitapları, Ankara 1987.

Kara, Mustafa: *Tekkeler ve Zâviyeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1980.

Kara, Mustafa: *Tasavvuf ve Tarikatlar Târîhi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985.

Kara, Mustafa: *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Uludağ Yayınları Bursa 1990

Kelâbâzî Muhammed b. İshak: *et-Taarruf li Mezheb-i Ehli't-Tasavvuf*, Kahire 1389/1969 (*Doğuş Devrinde Tasavvuf*), Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979.

Köprülü, Fuad: “Anadolu'da İslâmiyet”, *Dâru'l-Fünûn Edebiyat Fak. Mecmûası, II/5*, İstanbul 1922.

Köprülü, Fuad: *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984.

Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin: *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fi İlmi't-Tasavvuf*, Kahire 1386/1966 (*Kuşeyrî Risâlesi*), Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1978.

Mekkî, Ebû Tâlib Muhammed b. Ali: *Kutü'l-Kulûb fî Muâmeleti'l-Mahbûb, I-II*, Mısır 1381/1961

Melikoff, Irène: “Batı Humanizması Karşısında Mevlânâ'nın Humanizması”, (Mevlânâ *Bildiriler*, Haz. Feyzi Halıcı) içinde, Konya 1983.

Mevlânâ, Muhammed Celâleddin: *Mesnevî, I-VI*, çev. Veled İzbudak, Maârif Vekâleti, İstanbul 1957.

Müslim, Müslim b. Haccâc: *el-Câmiu's-Sahih, I-V*, Kahire 1374/1955.

Nicholson, A. Reynold: *The Mystics of Islam (İslâm Sûfîleri)* çev. Komisyon, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978.

Öztürk, Yaşar Nuri: *Hallâc-ı Mansur ve Eseri (Kitabü't-Tevâsin)*, İstanbul, 1976.

Ocak, Ahmet Yaşar: *Kalenderiler*, Ankara, 1992.

Ocak, Ahmet Yaşar: *Türk halk inançları ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri*, Ankara, 1983.

Pakalın, Mehmet Zeki: *Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I-III*, M.E.B. Devlet Kitapları, İstanbul 1971.

Sühreverdî, Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer: *Avarifü'l-Maârif* (*Tasavvufun Esasları*), çev. H.K. Yılmaz-İ. Gündüz, İstanbul, 1989.

Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman: *el-Câmiu's-Sağîr, I-II*, Kahire 1402/1982.

Şa'rânî, Abdülvehhâb: *et-Tabakatü'l-Kübrâ I-II, Mısır* 1373/1954, Terc. (*Veliler Ansiklopedisi*), I-IV, Çev. Abdülkadir Akçiçek, Erkam Yayınları, İstanbul 1987.

Tahiru'l-Mevlevî: *Şerh-i Mesnevî, I-XIV*, Selâm Yayınları (Konya), İstanbul 1963-1975

Tahrâli, Mustafa: “Fransız Müslüman Abdülvâhid Yahyâ'nın (René Guénon) Eserinde Tasavvuf Mistisizm Farkı” *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, Ekim 1981

Tahrâli, Mustafa: “Fusûsu'l-Hikem'de Tezadlı ifâdeler ve Vahdet-i Vücut” (A.Avni Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi II*) Giriş kısmında, Marmara Ü.İlâhiyat F.Vakfı Yayınları, İstanbul 1989.

Tatçı, Mustafa: *Yunus Emre Divanı I* (İnceleme), II (Tenkitli metin), Kültür bakanlığı yayını, Ankara 1990; aynı yazar, *Yunus Emre Divanı*, Akçağ yayını, Ankara 1991.

Teftâzânî, Ebu'l-Wefâ: “İslâm Tasavvufuna Giriş” çev. Mehmet Demirci, *Dokuz E.Ü.İlâhiyat Fakültesi Dergisi, III*, İzmir 1986

Timurtaş, Faruk Kadri: *Yûnus Emre Dîvânı*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1972 (?), aynı eser, Kültür Bakanlığı yayını Ankara 1986.

Tirmizî, Muhammed b.İsâ: *Sünen, I-V*, Kahire 1937-1965.

Tosun, Necdet: Bahaeddin Nakşibend, İstanbul, 2002.

Toprak, Burhan: *Yûnus Emre Dîvânı* (4. basılış), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1960.

Turhan, Mümtaz: “Yûnus Emre'den Kalan” *Türk Yurdu Dergisi* *Yûnus Emre Özel sayısı*, Ocak 1966.

Türer, Osman: “Letâif-i Hamse”, DİA (Diyanet İslâm Ansiklopedisi), C. 27, Ankara, 2003.

Uludağ, Süleyman: “Tasavvufta Ulûhiyet Telâkkisi” *Hareket Dergisi*, Mart 1981.

Uludağ, Süleyman: *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1991.

Uludağ, Süleyman: *İslâm Düşüncesinin Yapısı*, İstanbul, 1985.

Yahya Kemal: Tarih Musahabeleri, İstanbul, 1975.

Yazar, Muhammed Hamdi: *Hak Dîni Kur'an Dili I-IX*, İstanbul 1971.

Yûnus'ta Hak ve Halk Sevgisi

Yûnus Emre, bizim klâsikleşmiş şahsiyetlerimizin başında gelir. Duygu ve şiir diliyle, sadece zamânına hitap etmemiş, 700 yıldan beri, her dem yeniden doğmuşçasına bir tâzelik içinde milletimize, hattâ bütün insanlığa seslenip durmuştur. Bir milletin yaşaması ve devamı için klâsiklerini tanıması ve tanıtması şarttır. Onlar, nesiller arasındaki kültür bağına oluşturur ve milletin devamlılığını sağlama vazifesi görürler. “Kökü mâzîde olan âtî” parolasına uygun olarak, kökleri derinlerdeki su kaynaklarına varabilen bir ağacın daha gür ve sağlıklı olacağı açıktır. Milletimize hayat suyu verecek bu tür kaynaklardan biri Yûnus Emre'dir. O, şiirindeki sihirli kudretle, insanoğlunun duygu düşünce imkânlarını topyekûn harekete geçirme sırrını yakalamış kimsedir.